वर्ष ३५ द.नं.जि.का. काठमाडौं १४४।०३९।४० अंक ८२

लेखक एवं पाठकवर्गमा अनुरोध

१. लेखापरीक्षण पत्रिका अर्ध-वार्षिक रूपमा प्रकाशन गरिन्छ ।

२. यस पत्रिकामा लेखापरीक्षण, आर्थिक प्रशासन एवं सार्वजनिक प्रशासनसँग सम्बन्धित लेखहरु प्रकाशित गरिन्छ ।

३. पत्रिकाको लागि लेख रचना पठाउँदा ए-फोर **(A4);** साइजको कागजमा **(Preeti Font Size 14) / Times New Roman (Font size 12)** फन्टमा टाइप गरिएको ५ देखि ८ पृष्ठसम्मको हुनुपर्दछ ।

४. लेखकले लेखसँगै लेखको डिजिटल कपी बुझाउनु पर्नेछ ।

५. अन्यत्र प्रकाशित भैसकेका लेख रचनाहरु प्रकाशित गरिनेछैन ।

६. प्रकाशित लेखका लागि तोकिएको दरमा पारिश्रमिक उपलब्ध गराइनेछ ।

७. अस्वीकृत एवं कुनै कारणवश प्रकाशन नगरिएका लेखहरु फिर्ता गरिने छैन ।

८. पत्रिकामा प्रकाशित लेखहरुमा व्यक्त विचार सम्बन्धमा सम्पूर्ण दायित्व लेखकमा नै निहित हुनेछ । जसले कार्यालयको नीति एवं कामको आधिकारीक प्रतिनिधित्व गर्ने छैन ।

९. लेखापरीक्षण कार्यलाई उपयोगी हुने लेख रचनालाई प्रकाशनमा प्राथमिकता दिइनेछ ।

१०. पत्रिकामा प्रकाशित लेख तथा अन्य विषयमा पाठक प्रतिक्रियाको स्वागत गरिनेछ ।

११. पत्रिकाका लागि लेख निम्न ठेगानामा पठाउन सकिनेछ ।

फोन नं. : ४२६२३८१
४२६२४१५
४२६२६४९
फ्याक्स: ९७७-०१-४२६२७९८
इमेल: info@oag.gov.np
वेभसाईट: www.oagnep.gov.np
नोटिस बोर्ड सर्भिस : १६१८०१४२५३२७०

सम्पादक मण्डल :
लेखापरीक्षण पत्रिका
महालेखापरीक्षकको कार्यालय
बबरमहल, काठमाण्डौ ।

ISSN Number: 2505-0893

लेखापरीक्षण पत्रिका

वर्ष ३५, अंक ८२

वर्ष ३५ अंक ८२ असार, २०७३

लेखापरीक्षण
पत्रिका

A NEPALESE JOURNAL OF GOVERNEMT AUDITING

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
बबरमहल, काठमाण्डौ
नेपाल

संरक्षक

कार्यवाहक महालेखापरीक्षक
श्री सुकदेव खत्री

सम्पादक-मण्डल

संयोजक	श्री मोहदत्त तिमिल्सिना
सदस्य	श्री बामदेव शर्मा अधिकारी
कार्यकारी सम्पादक	श्री चन्द्र कान्त भण्डारी
सह–सम्पादक	श्री कुलचन्द्र भण्डारी

कम्प्युटर संयोजन/सेटिङ्ग
श्री मनोज कुमार श्रेष्ठ

ठेगाना :
सम्पादक मण्डल
लेखापरीक्षण पत्रिका
महालेखापरीक्षकको कार्यालय
बबरमहल, काठमाडौं, नेपाल ।

छपाई प्रति : ५००
शूल्क: १ प्रतिको रु ५०/-

Address :
Editorial Board
Nepalese Journal of Government Auditing
Office of the Auditor General
Babarmahal, Kathmandu, Nepal

NEPALESE JOURNAL OF GOVERNMENT AUDITING

The objective of this journal is to highlight contemporary issues relating to public financial management, public sector auditing and provide information regarding the activities of the Office of the Auditor General. Besides, it attempts to throw light on the financial management system of public enterprises.

Everybody is welcome to send in thought-provoking and research oriented articles for the journal.

The opinion expressed in this journal are personal views of the writer. They do not reflect the policies and views of the Office of the Auditor General of Nepal.

The Journal is published twice a year.

Patron
Acting Auditor General Sukudev Khatry

Editorial Board

Mr. Mohadatta Timilsina	Co-ordinator
Mr. Bamdev Sharma Adhikari	Member
Mr. Chandra Kanta Bhandari	Executive Editor
Mr. Kulchandra Bhandrai	Co-editor

Computer Layout & Design
Mr. Manoj Kumar Shrestha

Published by:
Office of the Auditor General,
Babar Mahal, Kathmandu, Nepal.

Subscription Rate
Single Copy Rs.50/-

Printed Copies : 500

ISSN Number: 2505-0893

विषय सूची

सि.नं.	शीर्षक	लेखक	पृष्ठ
	नेपाली खण्ड		
१	शेयर विक्रीको लाभ कर	श्री वैकुण्ठ अधिकारी	१
२	सामाजिक उत्तरदायित्वका सैद्धान्तिक पक्ष	श्री घनश्याम पराजुली	१५
३	राजस्व चुहावटको कारण र नियन्त्रणका उपाय	श्री रमेश ढकाल	२२
४	नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान : एक परिचय	श्री हुमनाथ सुवेदी	३०
५	सार्वजनिक खरिद ऐन र नियमावलीमा रकम उल्लेख भएका प्रावधानहरु	श्री जनकराज गौतम	४३
६	नेपालको सार्वजनिक संस्थानको सुधारको मार्ग चित्र	श्री भुमिराज आचार्य	५१
७	नेपालमा वैदेशिक सहायताको महत्व समस्या तथा सुझाव	श्री गम्भीर बहादुर हाडा	६०
	English Section		
८	Follow-Up Audit	Ram Maya Kunwar	८१
९	SAI and its Role in Building a Robust National Integrity System	Chandrakanta Bhandari	९१
१०	IT Audit Process: Some Techniques	Ram Chandra Poudel	१०३
११	Country Transformation through the e-Governance	Dr. Suman Kumar Regmi	१०८
१२	अध्ययन भ्रमण प्रतिवेदन		१२३
१३	Operational Plan 2016-2020		१३५
	कार्यालय गतिविधिहरु		
१४	कार्यालय गतिविधिहरु		१७५

सम्पादकीय

कुनै पनि लोकतान्त्रिक समाजमा जनताबाट चुनिएका प्रतिनिधिहरुको राज्य सत्ता सञ्चालन गर्ने अधिकार पाएका हुन्छन् । यस अन्तर्गत राज्यले कानून बमोजिम उठाउने कर राजस्व, वैदेशिक सहायता मार्फत श्रोत साधन संकलन गर्दछ भने ती श्रोत साधनहरुलाई राष्ट्रिय प्राथमिकताको आधारमा वस्तु तथा सेवा प्राप्तीमा उपयोग गर्दछ । यसरी राज्यले जनताको तर्फबाट जनताकै लागि काम गर्दा उसलाई प्राप्त भएको कानूनी, राजनैतिक, आर्थिक अधिकारहरु विवेक समता रुपमा जवाफदेहिढंगले पारदर्शी तवरमा गर्नका लागि उपयुक्त व्यवस्थाहरु गर्नु पर्दछ । त्यसरी गरिएका व्यवस्थाहरुको आधारशिला प्रचलित कानूनको अधिनमा रही राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य, मान्यता र अभ्यास बमोजिम तयार गरिए नगरिएको र ती व्यवस्थाहरु आधारशिलाको मर्म बमोजिम कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा जाँच गरी राय सहितको प्रतिवेदन राष्ट्रपति मार्फत जन प्रतिनिधिहरुको संस्था व्यवस्थापिका संसदलाई उपलब्ध गराउनु महालेखापरीक्षकको प्रमुख कर्तव्य हो ।

यस्तो महत्वपूर्ण जिम्मेवारीमा रहेको महालेखापरीक्षकको कार्यालयले आफ्ना काम कर्तव्यहरुलाई व्यवस्थित गर्न उच्च गुणस्तरीय आचार संहिता लागू गर्नुपर्दछ भने कर्मचारीहरुलाई सक्षम बनाउन लेखापरीक्षणसँग सम्बन्धित मानदण्डहरु गाईड, म्यानुअल आदिलाई समय सापेक्ष अद्यावधिक गर्दै लैजाने र सो सम्बन्धमा व्यवस्थित रुपमा तालिम कार्यक्रमहरुको आयोजना गर्नु पर्दछ । साथै अन्य राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चहरुमा समय समयमा तालिम, गोष्ठी, सेमिनार तथा वैठकहरुमा सहभागी हुने मौका प्रदान गर्नु पर्दछ ।

यस कार्यालयको महत्व र आवश्कता अविछिन्न रुपमा रहन्छ भन्ने कुरा सदैव कायम राख्न आफ्नै कार्यालयले गरेका कार्यहरुलाई अझ बढी जवाफदेहि, पारदर्शी रुपमा गर्ने र उदाहरणीय व्यवहार पदर्शन गर्न अत्यावश्क हुन्छ ।

नयाँ संविधान लागू भएको र त्यसबाट कार्यालयको क्षेत्राधिकारमा वृद्धि भएको सन्दर्भमा र संघियता कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भ कार्यालयले स्पष्ट दृष्टिकोणका साथ अघि बढ्नु पर्ने अवस्था छ ।

यी सबै परिप्रेक्ष्यमा कार्यालयले सुधारका कार्यक्रमहरु तर्जुमा गर्ने र कार्यान्वयन गर्दै आईरहेको छ । लेखापरीक्षणलाई अझै बढी विश्वसनीय बनाउन कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा नागरिक समाजलाई सहभागि गराउन शुरु गरिएको छ । लेखापरीक्षणमान, गाईड, म्यानुअल जस्ता मार्गदर्शन प्रदान गर्ने दस्तावेजहरुलाई अन्तर्राष्ट्रियमान र अभ्यास अनुरुप अद्यावधीक गर्ने प्रयासहरु भएका छन् । कार्यालयको कामलाई व्यवस्थित गर्न सूचना प्रविधिको बढ्दो प्रयोग आवश्यक हुने कुरालाई मनन गरी नेपाल लेखपारीक्षण व्यवस्थापन प्रणाली र विद्युतिय कार्यपत्र लागू गर्ने क्रममा रहेकाछन् । सरोकारवालाहरु सँग सम्बन्धमा अभिवृद्धि गर्न नयाँ सञ्चार रणनीति लागू गर्ने क्रममा रहेको छ ।

कार्यालयबाट सम्पादन गरिने उल्लेखित यावत विषयहरुमा जानकारी दिने, लेखपारीक्षण र सार्वजनिक वित्तिय व्यवस्थापनका सम्बन्धमा खोजमूलक तथा नविनतम धारणहरुबारे विभिन्न विषयका

लेखहरु मार्फत जानकारी गराउन विगत ३४ वर्ष देखि वर्षको दुई पटक लेखापरीक्षण पत्रिका प्रकाशन गरिदै आएको छ । उक्त पत्रिकालाई अझ विश्वसनीय बनाउन यो अंक देखि International Standard Serial Number प्राप्त गरिएको छ । यसलाई अझ बढी विश्वनीय र उपायोगी बनाउन यहाँहरु सबैको सहयोग प्राप्त हुने विश्वास लिएका छौं ।

धन्यवाद

नेपाली खण्ड

शेयर विक्रीको लाभमा कर

✍ सिए. वैकुण्ठ अधिकारी
निर्देशक

विषय प्रवेश:

युरोप स्थित स्विडेनको टेलियासोनेरा (TeliaSonera) कम्पनीले नेपालको एनसेल (Ncell) प्राइभेट लिमिटेड कम्पनीमा लगानी गरेको ६०.४ प्रतिशत शेयर पूरै बेलायतको एक्सिअटा (Axiata) कम्पनीलाई अमेरिकी डलर १ हजार ३० मिलियनमा विक्री गर्ने र सिंगापुरको सी टेलिकम वा (SEA Telecom वा South East Asia telecom) प्रा.ली. कम्पनीले पनि NVcell मा लगानी गरेको १९.६ प्रतिशत शेयर एक्सिअटालाई नै अमेरिकी डलर ३३५ मिलियनमा बिक्री गर्ने भन्ने विषय टेलिसोनेराले प्रेस विज्ञप्ती मार्फत सार्वजनिक गरेर एक्सिअटाको नाममा शेयर हस्तान्तरण गरिसकेको छ । एक्सिअटाले रेनोल्ड्स होल्डिङ्गस लिमिटेड (Reynolds Holdings Ltd.) को १००% शेयर खरिद गरेपछि उक्त होल्डिङ्गस मार्फत टेलियासोनेरा र सी टेलिकमको स्वामित्वमा रहेको एनसेल, एक्सिअटाको स्वामित्वमा हस्तान्तरण हुन जाने र नेपालका निरज श्रेष्ठको स्वामित्वमा रहेको Ncell को २०% शेयर पनि नेपालकै भावना सिंह श्रेष्ठलाई विक्री गरिने व्यहोरा टेलिसोनेराको प्रेस विज्ञप्तीमा उल्लेख गरेको थियो । यस सन्दर्भमा सञ्चार माध्यमहरुमा व्यापक चर्चा भयो । राजश्व प्रशासनको सकृयतामा हाल शेयर हस्तान्तरणको कारोवारमा लाग्ने कर वापत करिव रु १० अर्व अग्रिम करको रुपमा नेपाल सरकारलाई बुझाएको अवस्था छ र करदाताले अन्तिमरुपमा कर निर्धारण गरेर आय विवरण दाखिला गर्ने अवधि बांकी छ । यस बिषयमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा २ (द) अनुसार एनसेल प्रा.ली. कम्पनीमा वासिन्दा तथा गैर वासिन्दाबाट लगानी गरेको हित वा सुरक्षण (share/ stock or securities) को विक्री वा निसर्ग भएको साथै दफा ५७ अनुसार ऐनसेलको नियन्त्रणमा परिवर्तन भएको छ । तर यो कारोवार भएपछि कर कसरी लगाउने, शेयरको अप्रत्यक्ष बिक्रीबाट प्राप्त हुने लाभमा कर लगाउन मिल्छ कि मिल्दैन, गैर वासिन्दा व्यक्तिहरु बीचको कारोवारमा नेपालमा लगानी गरेको कारणले प्राप्त गरेको लाभमा नेपालमा कर लगाउन हुन्छ कि हुदैन भन्ने प्रश्नहरु उव्जेको वा उव्जाइएको देखिन्छ । यस सन्दर्भमा सरोकारवालाहरु स्पष्ट हुनुपर्छ कि गैरवासिन्दा वा वासिन्दा जुनसुकै व्यक्तिले नेपालमा गरेको लगानी विक्री गर्दा प्राप्त हुने आय वा लाभमा आयकर ऐन अनुसार नेपालमा कर बुझाउनु पर्दछ ।

कर लगाउने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था :

- आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३ अनुसार कर योग्य आय हुने व्यक्ति (प्राकृतिक व्यक्ति वा निकाय) ले कर तिर्नुपर्छ ।

३. कर लगाउने : देहायका प्रत्येक व्यक्तिलाई प्रत्येक आय वर्षमा यस ऐन बमोजिम कर लगाइ असूलउपर गरिनेछ :-

(क) कुनै आय वर्षमा करयोग्य आय भएको व्यक्ति,

(ख) दफा ६८ को उपदफा (३) र (४) बमोजिम कुनै आय वर्षको आय विदेशमा पठाउने गैर-बासिन्दा व्यक्तिको नेपालमा अवस्थित विदेशी स्थायी संस्थापन, र

(ग) कुनै आय वर्षमा अन्तिम रूपमा कर कट्टी भई भुक्तानी प्राप्त गर्ने व्यक्ति ।

- दफा ५ र दफा ६ अनुसार लगानीबाट भएको आयमा कर लाग्छ ।

५. करयोग्य आय र आयका शीर्षकहरुको वर्गीकरण : कुनै व्यक्तिको कुनै आय वर्षको करयोग्य आय सो वर्षमा देहायका प्रत्येक आयका शीर्षकहरुको निर्धारणयोग्य आयको कूल जम्मा रकमबाट दफा १२, १२ क वा ६३ वा तीनै बमोजिम कुनै दावी गरेको रकम भए सो रकम घटाई गणना गरिएको रकम बराबर हुने छ :- (क) व्यवसाय, (ख) रोजगारी, (ग) लगानी घ) आकस्मिक लाभ ।

६. निर्धारणयोग्य आय : यस ऐनको अधीनमा रही कुनै व्यक्तिको कुनै आय वर्षमा कुनै रोजगारी, व्यवसाय, लगानी वा आकस्मिक लाभबाट भएको देहायका आयलाई निर्धारण योग्य आय मानिनेछ :-

(क) बासिन्दा व्यक्तिको आयको स्रोत जहाँसुकै भएपनि सो वर्षमा सो व्यक्तिको रोजगारी, व्यवसाय, लगानी वा आकस्मिक लाभबाट भएको आय, र

(ख) गैर-बासिन्दा व्यक्तिको सो वर्षमा आयको स्रोत नेपालमा भएको रोजगारी, व्यवसाय, लगानी वा आकस्मिक लाभबाट भएको आय ।

- वासिन्दा व्यक्तिको हकमा आयको श्रोत जहांसुकै भए पनि र गैर वासिन्दा व्यक्तिको हकमा आयको श्रोत नेपालमा भएको अवस्थामा नेपालमा कर लाग्दछ । ऐनको दफा २ (द) ले कुनै निकायमा रहेको हित वा सुरक्षण (Share /stock or securities) लाई गैर व्यवसायिक करयोग्य सम्पत्ति भनेको छ ।

२ (द) "गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति" भन्नाले देहायका सम्पत्ति बाहेकका जग्गा, भवन तथा कुनै निकायमा रहेको हित वा सुरक्षण सम्झनु पर्छ :-

(१) व्यावसायिक सम्पत्ति, ह्रासयोग्य सम्पत्ति वा व्यापारिक मौज्दात,

(२) कुनै प्राकृतिक व्यक्तिको निम्न अवस्थाको निजी भवन,

(क) अविच्छिन्न दश वर्ष वा सोभन्दा बढी अवधि स्वामित्वमा रहेको र

(ख) सो व्यक्तिले अविच्छिन्न वा पटक पटक गरी कुल दश वर्ष वा सोभन्दा बढी बसोबास गरेको,

- सुरक्षण (share/ stock) व्यवसायिक नभएर गैर व्यवसायिक सम्पत्ति तथा करयोग्य सम्पत्ति हुन् भनेर स्पष्ट गरिएको छ । यी सम्पत्तिको निसर्गबाट प्राप्त हुने आय करयोग्य आय हुन भनिएको हो । ऐनको अनुसुची १ को दफा १(८) अनुसार गैर वासिन्दा प्राकृतिक व्यक्तिको करयोग्य आयमा २५% र सोही अनुसुचीको दफा २ (१) अनुसार कुनै निकाय (बासिन्दा वा गैर वासिन्दा जे होस्) को कर योग्य आयमा २५५ कर (खास रुपमा सोही दफामा फरक दर उल्लेख गरेका कार्य गर्नेलाई बाहेक) लाग्ने व्यवस्था छ ।

१. प्राकृतिक व्यक्तिको सम्बन्धमा : (८) गैर बासिन्दा प्राकृतिक व्यक्तिको कुनै आय वर्षको करयोग्य आयमा पच्चिस प्रतिशतका दरले कर लाग्नेछ ।
२. निकायको सम्बन्धमा : (१) यस दफाको उपदफा (२), (३), (४), (५) र (७) को अधीनमा रही कुनै आय वर्षमा कुनै निकायको करयोग्य आयमा पच्चीस प्रतिशतका दरले कर लाग्नेछ ।

नेपाल भित्र कारोवार सञ्चालन गर्ने र नेपालमा स्थापित कम्पनीमा शेयर लगानी गरेको कारणले शेयरको मूल्य बढ्न गएमा सो शेयर विक्रीबाट प्राप्त हुने आय वा लाभको श्रोत नेपाल नै हुन्छ । यस्तो अवस्थामा नेपालमा कर बुझाउनु पर्दछ । दोहोरो कर नलाग्ने अन्तराष्ट्रिय सम्झौता अनुसार गैर वासिन्दा व्यक्तिले नेपालमा तिरेको कर उक्त करदाता बासिन्दा भएको मुलुकमा लाग्ने जम्मा कर रकमबाट मिलान गर्ने सुविधा पाउंछ । लाभ प्राप्त गर्ने टेलीसोनेरा नर्वेको बासिन्दा भएको विभिन्न प्रकाशनवाट सार्वजनिक हुन आएको छ । नेपाल र नर्वे बीच दोहोरो कर नलगाउने सम्झौता (Double Tax Avoidance agreement) भएको छ । यो हिसावले नेपालमा तिरेको कर रकम करदाता वासिन्दा रहेको मुलुकमा मिलान गर्न पाउने सुविधा दोहोरो कर नलगाउने सम्झौताले प्रदान गर्दछ । नेपालको कम्पनीमा लगानी गरेको शेयर बेचेको कारण कसैले आय वा लाभ प्राप्त गर्दछ भने त्यो आय वा लाभको लागि बासिन्दा वा गैर वासिन्दा दुवै थरीलाई नेपालमा कर लाग्छ । नेपालको कम्पनीको शेयरमा लगानी वा सो शेयरको निसर्ग (यस लेखमा निसर्ग भन्नाले विक्री हो) प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा हुनुसंग आयकर ऐनले कुनै विभेद गरेको छैन । मुख्य सरोकार भनेको आय वा लाभको श्रोतको मुलुक नेपाल हो होइन र आय वा लाभ करयोग्य हो होइन भन्ने कुरा मुल रुपमा रहेको छ । यदि आय वा लाभको श्रोतको मुलुक नेपाल हो र उक्त आय वा लाभ लाई स्पष्ट रुपमा कर लाग्नवाट छुट दिएको भनी कानुनले किटानी गरेकोमा बाहेक नेपालमा कर लाग्छ ।

कर छल्नको लागि जुनसुकै किसिमको भ्रम वा प्रबन्ध गर्नेहरुको आयमा कर लगाउनको लागि आन्तरिक राजश्व विभागलाई आयकर ऐन २०५८ को दफा ३५ ले पूर्ण अधिकार दिएको देखिन्छ । यस्तो अधिकार दिने कानूनलाई कर मुक्ति विरुद्धको सामान्य नियम अर्थात *General Anti-Avoidance Rule* (*GAAR*) भनिन्छ ।

३५. कर मुक्ति विरुद्धको सामान्य नियम : विभागले यस ऐन बमोजिम कर दायित्वको यकीन गर्ने प्रयोजनको लागि देहायका कुराहरु गर्न सक्नेछ :-
(क) कर मुक्ति योजनाको भागको रुपमा गरिएको वा गर्न खोजिएको कुनै प्रबन्ध वा प्रबन्धको कुनै भागलाई पुनः चारित्रीकरण गर्न,
(ख) कुनै सारभूत आर्थिक असर नदेखाउने कुनै प्रबन्ध वा प्रबन्धको कुनै भागलाई वेवास्ता गर्न वा
(ग) सारभूततत्व नदेखाउने कुनै प्रबन्ध वा प्रबन्धको भागलाई पुनः चारित्रीकरण गर्न ।
स्पष्टीकरण : यस दफाको प्रयोजनको लागि "कर मुक्ति योजना" भन्नाले कर दायित्वबाट मुक्ति पाउने वा कर दायित्वमा कमी ल्याउने मुख्य उद्देश्य भएको कुनै प्रवन्ध सम्झनु पर्छ ।

भारतमा सन् २०१२ को मार्च पछि व्यवस्था गरेको यस्तो कानूनी प्रावधान भारतको आयकर ऐन १ ९६१ को परिच्छेद XA मा उल्लेख छ । नेपालको आयकर ऐन २०५८ मा भने सुरु देखि नै *GAAR* को प्रावधान मौजुदा रहेको देखिन्छ ।

द्विविधा सृजना गर्न सक्ने कानूनी प्रावधानहरु:

आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६७ अनुसार गैर वासिन्दा व्यक्तिको नेपालको निकायमा रहेको हितलाई "नेपालमा रहेको सम्पत्ति" भित्र उल्लेख नगरेको कारणले सो हित निसर्ग वापत प्राप्त लाभको स्रोत नेपाल होइन, यसैले नेपालमा त्यस्तो लाभमा कर लगाउन मिल्दैन भन्ने कुरा पनि उठान हुन आयो । निश्चय पनि यस दफाले बासिन्दा व्यक्तिको सबैजसो आयलाई समेटेको देखिन्छ, तर गैर बासिन्दा व्यक्तिले नेपालको कुनै कम्पनीमा रहेको हित (Share/stock, securities) निसर्ग गरी प्राप्त गरेको आय वा लाभलाई भने समेटेको देखिदैन ।

स्पष्टीकरण : यस दफाको प्रयोजनको लागि, -
(क) "नेपालमा रहेको सम्पत्ति" भन्नाले नेपालमा रहेका जग्गा जमीन वा भवनहरु तथा बासिन्दा व्यक्तिको कुनै विदेशी राष्ट्रमा रहेका जग्गा जमिन वा भवन बाहेकका सम्पत्ति वा सो व्यक्ति दफा ६९ बमोजिम नियन्त्रित विदेशी निकाय संग सम्बद्ध रहेमा सो निकायमा रहेको निजको हित समेत सम्झनु पर्छ ।
(ख) "नेपालमा बहन गर्नु पर्ने दायित्व" भन्नाले बासिन्दा व्यक्तिको दायित्व सम्झनु पर्छ ।

नेपालको कम्पनीमा रहेको गैर वासिन्दा व्यक्तिको हित निसर्ग गर्दा प्राप्त हुने लाभको श्रोतको मुलुक नेपाल होइन भनेर दफा ६७ मा र समग्र ऐनमा भनेको पनि छैन । कर लगाउंदा समग्र ऐनलाई हेर्नु पर्छ, दफा ६७ लाई मात्र हेरेर हुदैन । ऐनले स्पष्ट किटानी गरेर कर नलाग्ने भनेकोमा वाहेक नेपालमा स्रोत भएको सबै आयमा नेपालमा कर तिर्नुपर्ने हुन्छ । ऐनको दफा ५७ को नियन्त्रणमा परिवर्तन सम्वन्धि प्रावधान प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष दुवै किसिमको नियन्त्रणको सन्दर्भमा लागू हुन्छ । दफा ५७ ले विगत ३ वर्ष अघि सम्मको स्वामित्वको तुलनामा ५० प्रतिशत वा सो भन्दा बढी स्वामित्व परिवर्तन भएको अवस्थालाई

नियन्त्रणमा परिवर्तन हुने भनेको छ । नियन्त्रण वा स्वामित्व परिवर्तनलाई प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष भनी छुट्याएर उल्लेख गरेको छैन । यसर्थ अप्रत्यक्ष रुपमा भएको स्वामित्व तथा नियन्त्रणलाई वेवास्ता गर्नुपर्ने र प्रत्यक्ष स्वामित्व वा नियन्त्रणलाई मात्र मान्यता दिनुपर्ने भन्ने खालको सीमितता दफा ५७ र समग्र ऐनले गरेको छैन । लेखाको सर्वव्यापी सिद्धान्त र कम्पनी कानून अनुसार पनि नियन्त्रण गणना गर्दा अप्रत्यक्ष नियन्त्रण समेत गणना गरिन्छ ।

५७. नियन्त्रणमा परिवर्तर्नन : (१) कुनै निकायको बिगत तीन वर्ष अघिसम्मको स्वामित्वको तुलनामा पचास प्रतिशत वा सोभन्दा बढी स्वामित्व परिवर्तन भएमा सो निकायले आफ्नो स्वामित्वको सम्पत्ति वा आफूले वहन गरेको दायित्व निसर्ग गरेको मानिनेछ ।

दफा ५२(१) अनुसार कर दाखिला गर्ने प्रयोजनको लागि निकाय र त्यसको हिताधिकारी छुट्टा छुट्टै रुपमा जिम्मेवार हुन्छन् । यसैले हित निसर्गको लाभमा लाभ प्राप्त गर्ने लगानीकर्तालाई कर लगाउने हो, हित लगानी रहेको निकायलाई कर लगाउन मिल्दैन ।

५२. निकायहरुका सम्बन्धमा लागू हुने करका सिद्धान्तहरु : (१) कुनै निकाय कर दाखिला गर्ने प्रयोजनको लागि त्यसको हिताधिकारीभन्दा छुट्टै रूपमा जिम्मेवार हुनेछ ।

यस्तो अवस्थामा हित निसर्ग गरेर प्राप्त भएको लाभ (Gain) मा लाभ प्राप्त गर्ने व्यक्ति (वासिन्दा वा गैर वासिन्दा) ले आयकर ऐन, २०५८ अनुसार कर बुझाउनुपर्दछ । अर्थात एनसेलमा लगानी गरेको शेयर विक्रीबाट लाभ पाउनेलाई कर लगाउने हो, यस्तोमा एनसेललाई कर लगाउने चांही होइन । कर दाखिला गर्नुपर्नेले कर नबुझाएमा आयकर ऐन लगायतका नेपाल सरकारका सबै कानूनी प्रावधान लागू गरेर थप शुल्क, व्याज र जरिवाना समेत असुल गर्नुपर्ने हुन्छ । गैर बासिन्दा व्यक्तिले नेपालको निकायमा रहेको आफ्नो हितको विक्री अर्को गैर बासिन्दा व्यक्तिलाई नेपाल बाहिर रहेर गरेको (त्यो पनि प्रत्यक्ष नभै अप्रत्यक्ष रुपमा गरेको) अवस्थामा भुक्तानीमा कर कट्टी गर्न ऐनको परिच्छेद १७ अनुसार मिल्दैन । त्यसैले कर कसरी लाग्छ र भन्ने कुराको पनि टिका टिप्पणी भएका छन् । बासिन्दा व्यक्तिले भुक्तानी गर्दा परिच्छेद १७ अनुसार स्रोतमा कर कट्टी गर्न सकिन्छ, तर गैर बासिन्दा व्यक्ति बीचको कारोवारमा यो परिच्छेद अनुसार नभै दफा २ (द) र अनुसुची १ अनुसार कर बुझाउनुपर्दछ । यसरी परिच्छेद १७ ले र समग्र ऐनले सरकार लाई कर लगाउन रोकावट गरेको छैन । करयोग्य आयमा लाग्ने कर बुझाउन कुनै करदातालाई रोकावट गरेको पनि छैन ।

परिच्छेदेद-१७ : भुक्तानीमा कर कट्टी
८७. रोजगारदाताबाट कर कट्टी : (१) प्रत्येक बासिन्दा रोजगारदाताले रोजगारीबाट कुनै कर्मचारी वा कामदारले प्राप्त गरेको आयको गणना गर्दा समावेश गरिने नेपालमा स्रोत भएको कुनै रकम भुक्तानी गर्दा अनुसूची १ बमोजिमको दरले हुने कर कट्टी गर्नु पर्नेछ ।
८८. लगानी प्रतिफल र सेवा शुल्को भुक्तानी गर्दा कर कट्टी : (१) बासिन्दा व्यक्तिले नेपालमा स्रोत भएको ब्याज, प्राकृतिक स्रोत, भाडा, रोयल्टी, सेवा शुल्क, कमिशन, बिक्री वोनस, अवकाश भुक्तानी र अन्य कुनै प्रतिफल तथा अवकाश भुक्तानीको रकम भुक्तानी गर्दा कूल भुक्तानी रकमको पन्ध्र प्रतिशतका दरले कर कट्टी गर्नु पर्नेछ ।
८८ क. आकस्मिक लाभमा करकट्टी : (१) आकस्मिक लाभ बापतको भुक्तानीमा पच्चीस प्रतिशतका दरले करकट्टी गर्नु पर्नेछ ।
८९. ठेक्का वा करारको भुक्तानी गर्दा कर कट्टी : (१) बासिन्दा व्यक्तिले सामान्य बिमा प्रिमियम भुक्तानी वा ठेक्का वा करार बापत पचास हजार रुपैयाँभन्दा बढीको रकम भुक्तानी दिँदा भुक्तानीको कूल र कममा १.५ प्रतिशतका दरले कर कट्टी गर्नु पर्नेछ ।

दोहोरो कर नलाग्ने अन्तराष्ट्रिय सम्झौता:

विभिन्न १० देशहरुसंग नेपालले दोहोरो कर नलाग्ने सम्झौता गरेको छ । यसै गरी नर्वेसंग पनि गरेको छ । हुन त टेलियासोनेराको website हेर्दा यो स्विडेनको निकाय रहेको देखिन्छ । तर पूंजी विश्लेषण वाट टेलियासोनेरा नर्वेको बासिन्दा हुनसक्ने भन्ने लेख पनि सार्वजनिक भएको छ । यदि नर्वेको बासिन्दा हो भन्ने ठहरिन गएमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७३ बमोजिमको सुविधा टेलिसोनेराले पाउंदछ । यस्तो सुविधा अनुसार नेपालमा उसले तिरेको कर नर्वेमा तिर्नुपर्ने करमा कटाउन पाउदंछ । नेपालमा कुनै निकायमा रहेको हित निसर्ग गर्दा टेलिसोनेराले नेपालमा कर तिर्नुपर्दैन भन्ने कुराको उठान गर्नु यो दफा र समग्र आयकर ऐन सम्मत देखिदैन ।

७३. अन्तराष्ट्रिय सम्झौताहरु : (१) कुनै व्यक्तिको कुनै आयमा यस ऐन वा प्रचलित कानुन बमोजिम कर लाग्ने व्यवस्था भएको र सोही आयमा विदेशी मुलुकमा पनि कर लाग्ने रहेछ भने यस्तो दोहोरो कर नलाग्ने गर्न नेपाल सरकारले विदेशी सरकारसित अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता गर्न सक्नेछ ।
(२) नेपालसंग सम्पन्न भएका कुनै अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता बमोजिम अर्को देशको सक्षम अधिकारीले सो अर्को देशको कर कानुन अन्तर्गत कुनै बक्यौता राख्ने व्यक्तिले बुझाउनु पर्ने रकम नेपालमा संकलन गरि दिन विभागलाई अनुरोध गरेको अवस्थामा यो उपदफा लागू हुनेछ ।
(३) उपदफा (२) लागू हुने अवस्थामा विभागले सो सक्षम अधिकारीलाई सो रकम पठाउने प्रयोजनको लागि कर बक्यौता राख्ने सो व्यक्तिलाई लिखित रूपमा सूचना गरी सो सूचनामा उल्लेख गरिएको मिति भित्रमा त्यस्तो रकम विभागमा दाखिला गर्न लगाउन सक्नेछ ।
(४) कुनै अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौतामा नेपालले आय वा भुक्तानीमा छुट दिनु पर्ने वा आय वा भुक्तानीमा कर को घटाइएको दर लगाउनु पर्ने गरी व्यवस्था गरिएको भएमा यो उपदफा लागू हुनेछ ।

(५) उपदफा (४) लागू भएको अवस्थामा देहाय बमोजिमको कुनै निकायलाई कर छुट वा कर कट्टीको सुविधा उपलब्ध हुने छैन :-
(क) सो सम्झौताको प्रयोजनको लागि सो सम्झौताको अर्को पक्ष रहेको राष्ट्रको बासिन्दा मानिने निकाय, र
(ख) सो निकायको निहित स्वामित्वको पचास प्रतिशत वा सोभन्दा बढी हिस्सा प्राकृतिक व्यक्तिहरुद्वारा वा कुनै प्राकृतिक व्यक्तिको हित नरहेको निकायहरुद्वारा ग्रहण गरिएको, र सो सम्झौताको प्रयोजनको लागि सो व्यक्तिहरु वा निकायहरु सो सम्झौताको अर्को पक्ष रहेको राष्ट्रको वा नेपालको पनि बासिन्दा नभएको ।
स्पष्टीकरण : यस दफाको प्रयोजनको लागि "अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता" भन्नाले देहायको व्यवस्था गर्ने कुनै विदेशी सरकारसंग सम्पन्न गरिएको नेपालको हकमा लागू भएको कुनै सन्धि वा सम्झौता सम्झनु पर्छ :-
(क) दोहोरो करबाट मुक्ति दिने र वित्तीय छल निरोध गर्ने, वा
(ख) कर दायित्वको कार्यान्वयनमा पारस्परिक प्रशासनिक सहायता प्रदान गर्ने ।

स्विडेन र सिंगापुरसंग भने नेपालले हालसम्म दोहोरो कर नलाग्ने सम्झौता गरेको छैन । यसैले स्विडेन र सिंगापुरका बासिन्दासंग नेपालको स्रोतबाट प्राप्त हुने आय वा लाभमा कर असुल गर्दा कुनै सम्झौता हेर्नु परेन । नेपाल र नर्वे विच दोहोरो कर नलाग्ने सम्झौता १३ मे १९९६ देखि भएको हो । दोहोरो कर नलगाउन र आय तथा पूंजीको करमा हुने वित्तीय छलकपटलाई रोक्नको लागि यस्तो सम्झौता भएको व्यहोरा सम्झौताको पहिलो पृष्ठमा उल्लेख छ । कुनै व्यक्ति (प्राकृतिक व्यक्ति वा निकाय) लाई कर योग्य आय वा लाभमा तिर्नुपर्ने करबाट मुक्ति दिलाउनको लागि यस्तो सम्झौता भएको होइन भन्ने कुरा स्पष्ट छ । सम्झौताको दफा १३ अनुसार पूंजीगत लाभकरलाई कसरी व्यवस्थित गर्ने भन्ने कुरा उल्लेख छ । सो अनुसार अचल र चल सम्पत्ति (immovable and movable property) को स्वामित्व हस्तान्तरणमा हुने लाभलाई कुन देशमा कर लाग्ने भन्ने सम्वन्धमा व्यवस्था छ । साथै दफा १३ (५) मा भनिएको छ कि दफा १३ भित्रका अन्य बुंदाहरुमा उल्लेख नभएका सम्पत्तिमा हुने लाभ लाई सम्पत्तिको स्वामित्व हस्तान्तरण गर्ने व्यक्ति बासिन्दा भएको देशमा मात्र कर लगाइनेछ ।

Article 13: CAPITAL GAINS

1. Gains derived by a resident of a Contracting State from the alienation of immovable property referred to in Article 6 and situated in the other Contracting State may be taxed in that other State.

2. Gains from the alienation of movable property forming part of the business property of a permanent establishment which an enterprise of a Contracting State has in the other Contracting State or of movable property pertaining to a fixed base available to a resident of a Contracting State in the other Contracting State for the purpose of performing independent personal services, including such gains from the alienation of such a permanent establishment (alone or with the whole enterprise) or of such fixed base, may be taxed in that other State.

3. Gains from the alienation of ships or aircraft operated in international traffic, or movable property pertaining to the operation of such ships or aircraft shall be taxable only in the Contracting State in which the profits of the enterprise are taxable according to Article 8 of this Agreement.

4. Gains derived by an enterprise of a Contracting State from the alienation of containers (including trailers and related equipment for the transport of containers) used for the transport of goods or merchandise shall be taxable only in that Contracting State, except insofar as those containers or trailers and related equipment are used for transport solely between places within the other Contracting State.

5. Gains from the alienation of any property other than those referred to in the preceding paragraphs shall be taxable only in the Contracting State of which the alienator is a resident.

नर्वे संगको सो सम्झौता अनुसार नेपालको कम्पनीमा लगानी गरेको शेयर विक्री गर्ने गैर बासिन्दालाई नेपालमा कर लगाउन नमिल्ने हुंदा टेलिसोनेरालाई नेपालमा कर लगाउन नमिल्ने तर्क पनि सार्वजनिक भएको देखियो । जवकि दफा १३ भित्रका कुनै पनि वुंदामा कस्तो शेयर वा सेक्युरिटिज विक्री गर्दा हुने लाभमा कुन देशमा कर लगाउने भन्ने बारेमा केही उल्लेख छैन । शेयर वा सेक्युरिटिज बाहेकका सम्पत्तिको हस्तान्तरण गर्दा हुने लाभमा लगाउने कर बारेमा मात्र उल्लेख छ । यसरी सम्झौता मा स्पष्ट उल्लेख नभएको तर सम्झौताले किटानी साथ कर लगाउन नरोकेको विषयसंग सम्वन्धित आय वा लाभमा नेपालको कानून अनुसार कर बुझाउनु पर्ने देखिन्छ । किन कि अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौताको उद्देश्य दोहोरो कर नलगाउन र कर सम्वन्धी वित्तीय छलकपट रोक्नको लागि हो । कसैलाई करयोग्य आयमा कर नलगाई उन्मुक्ति दिनको लागि होइन । वित्तीय छलकपट रोक्ने विषयमा सम्झौताकर्ता देशहरुले एक आपसमा सहयोग गर्दछन् । किनभने यस्ता सम्झौताको उद्देश्य करदायित्वको कार्यान्वयनमा पारस्परिक सहायता प्रदान गर्नु पनि हो । २ फेब्रुवरी १९९८ देखि नेपाल र थाइलैण्ड बीच भएको दोहोरो कर नलाग्ने सम्झौताको दफा १३ (४) मा शेयर तथा सेक्युरिटीजको विक्री तथा हस्तान्तरणमा कर लगाउन दुवै

देशलाई कुनै बाधा नपर्ने उल्लेख छ ।

Article 13: CAPITAL GAINS

1. Gains derived by a resident of a Contracting State from the alienation of immovable property referred to in Article 6 and situated in the other Contracting State may be taxed in that other State.

2. Gains from the alienation of movable property forming part of the business property of a permanent establishment which an enterprise of a Contracting State has in other Contracting State or of movable property pertaining to a fixed base available to a resident of a Contracting State in the other Contracting State for the purpose of performing independent personal services, including such gains from the alienation of such a permanent establishment (alone or with the whole enterprise) or of such a fixed base, may be taxed in that other State.

3. Gains derived by an enterprise of a Contracting State from the alienation of ships or aircraft operated in international traffic or movable property/pertaining to the operation of such ships or aircraft, shall be taxable only in that State.

4. Gains from the alienation of any property other than that referred to in paragraphs 1,2and 3 of this Article and paragraph 3 of Article 12, shall be taxable only in the Contracting State of which the alienator is a resident. Nothing in this paragraph shall prevent either Contracting State from taxing the gains or income from the sale of transfer of shares or other securities.

पाकिस्तान र नेपाल बीच २५ जनवरी २००१ देखि भएको दोहोरो कर नलाग्ने सम्झौताको दफा १३ को बुंदा ४ र ५ मा कस्तो शेयर विक्री गर्दा कुन देशमा कर लगाउने भन्ने उल्लेख छ । जस अनुसार कुनै कम्पनीको प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा सिद्धान्ततः अचल सम्पत्ति समावेश रहेको शेयर विक्री गर्दा हुने लाभमा सम्पत्ति भएको देशमा कर लाग्ने उल्लेख छ । साथै २५ प्रतिशत वा सो भन्दा बढी शेयर विक्री गर्दा हुने लाभमा कम्पनी जुन देशको वासिन्दा हुन्छ त्यो देशमा कर लाग्ने उल्लेख छ ।

Article 13: Capital Gains

1. Gains derived by a resident of a Contracting State from the alienation of immovable property referred to in Article 6 and situated in the other Contracting State may be taxed in that other State.

2. Gains from the alienation of movable property forming part of the business property of a permanent establishment which an enterprise of a Contracting State has in the other Contracting State or of movable property pertaining to a fixed base available to a resident of a Contracting State in the other Contracting State for the purpose of performing independent personal services, including such gains from the alienation of such a permanent establishment (alone or with the whole enterprise) or of such fixed base, may be taxed in that other State.

3. Gains derived by a resident of a Contracting State from the alienation of ships or aircraft operated in international traffic or movable property pertaining to the operation of such ships or aircraft, shall be taxable only in that State.

4. Gains from the alienation of shares of the capital stock of a company the property of which consists directly or indirectly principally of immovable property situated in a Contracting State may be taxed in that State.

5. Gains from the alienation of shares other than those mentioned in paragraph 4 representing a participation of 25 per cent or more in a company which is a resident of a Contracting State may be taxed in that State.

6. Gains from the alienation of any property other than that referred to in paragraph 1,2,3,4 and 5 shall be taxable only in the Contracting State of which the alienator is a resident.

नेपाल र चीन बिच १४ मे २००१ देखि भएको दोहोरो कर नलाग्ने सम्झौताको दफा १३ को बुंदा ४ र ५ मा पनि पाकिस्तानसंग भएको सम्झौताकै व्यहोरा उल्लेख छ । ५ अक्टुवर २००१ देखि नेपाल र गणतन्त्र कोरिया बीच भएको दोहोरो कर नलाग्ने सम्झौताको दफा १३ (४) अनुसार कुनै कम्पनीको प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा सिद्धान्ततः अचल सम्पत्ति समावेश हुने शेयर विक्री गर्दा हुने लाभमा सम्पत्ति भएको देशमा कर लाग्ने प्रावधान उल्लेख छ ।

Article 13: CAPITAL GAINS

1. Gains derived by a resident of a Contracting State from the alienation of immovable property referred to in Article 6 and situated in the other Contracting State may be taxed in that other State.

2. Gains from the alienation of movable property forming part of the business property of a permanent establishment which an enterprise of a Contracting State has in the other Contracting State or of movable property pertaining to a fixed base available to a resident of a Contracting State in the other Contracting State for the purpose of performing independent personal services, including such gains from the alienation of such a permanent establishment (alone or with the whole enterprise) or of such a fixed base, may be taxed in that other State.

3. Gains from the alienation of ships or aircraft operated in international traffic or movable property pertaining to the operation of such ships or aircraft shall be taxable only in the Contracting State in which the place of head office or of effective management of the enterprise is situated.

4. Gains from the alienation of shares of the capital stock of a company the property of which consists directly or indirectly principally of immovable property situated in a Contracting State may be taxed in that Contracting State.

5. Gains from the alienation of shares other than those mentioned in paragraph 4 representing a participation of at least 25 per cent in a company which is a resident of a Contracting State may be taxed in that State.

6. Gains from the alienation of any property other than that referred to in paragraphs 1 to 5, shall be taxable only in the Contracting State of which the alienator is a resident.

कस्तो शेयर विक्रीको लाभमा कुन देशमा कर लगाउने भन्ने सम्वन्धमा सम्झौतामा स्पष्ट रुपमा उल्लेख गरेको अवस्थामा शेयरसंग प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा सिद्धान्तत: अचल सम्पत्ति समावेस भएको शेयर विक्री गर्दा हुने लाभमा सम्पत्ति भएको देशमा कर लाग्ने (Gains from the alienation of shares of the capital stock of a company the property of which consists directly or indirectly principally of immovable property situated in a contracting state may be taxed in that state) उल्लेख छ । यहां मूख्य रुपमा भुल्नै नहुने कुरा के छ भने "प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा सिद्धान्तत: अचल सम्पत्ति समावेश भएको " अथवा कुनै सम्झौता वा कानूनमा उल्लेख भएको कुराले समेट्न नसकेको भएता पनि प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा सिद्धान्तत: अचल सम्पत्ति (directly or indirectly principally of immovable property) समावेस भएको अवस्थामा त्यस्तो खालको शेयर हस्तान्तरणमा भएको लाभ लाई सम्पत्ति भएको देशमा कर लगाउने भनिएको छ । यसरी "प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा सिद्धान्तत:" भन्ने भनाइलाई मनन गर्दा जुनसुकै किसिमले र नेपालमा कारोवार गर्ने नेपालकै कम्पनीमा गरेको शेयर लगानीलाई "नेपालमा रहेको सम्पत्ति" नमान्नु पर्ने आधार देखिदैन । शेयर लगानीको प्रमाणपत्र जहां जो सुकैसंग जो सुकै मार्फत जुनसुकै नाम धारणको अबस्थामा रहेको भएपनि लगानी नेपालमा भएको हो होइन भन्ने चाहीं महत्वपूर्ण हुन्छ । शेयर विक्रीमा हुने लाभमा कर लगाउने सम्वन्धमा स्पष्ट व्यवस्था भएका सम्झौताले शेयर रहेको कम्पनी बासिन्दा भएको देशमा कर लगाउने कुरालाई विशेष महत्व दिएको छ । शेयर विक्रीमा हुने लाभलाई कर लगाउने सम्वन्धमा मौन रहेको सम्झौताले भने सम्वन्धित देशको कानून अनुसार कर लगाउन बाटो बन्द गरेको छैन । कुनै कानून वा सम्झौताले स्पष्ट किटानी नगरेको विषयवस्तुलाई त्यो कानून वा सम्झौताले वन्देज लगाएको हो भन्न मिल्दैन बरु त्यस्तो विषयवस्तु प्रचलित कानून र सिद्धान्त अनुसार गर्नको लागि बाटो खुल्ला गरेको हो भनेर वुझ्नुपर्ने कुरामा सरोकारवाला सबै सजग रहनु पर्दछ ।

भोडाफोन संगको तुलना:

Hutchison Telecommunications International Limited, Cayman Islands (HTIL) ले CGP Investment (Holdings) Ltd., Ceymen Islands मार्फत भारतको Hutchison Essor Limited (HEL) मा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष गरी ५२% शेयर लगानी गरेकोमा HTIL ले CGP को पुरै शेयर लगानी Vodafone International Holdings BV Netherlands (VIH) लाई बिक्री गर्दा प्राप्त लाभमा HEL

को शेयर बिक्रीमा भएको लाभ सरह मानी भारतको आयकर ऐन, १९६१ अनुसार भुक्तानीमा असुल गर्नुपर्ने अग्रिम कर तिराउन भारतीय कर अधिकारी (Indian Tax Authorities) ले Vodafone माथी कारबाही अघि बढाएको थियो । त्यसमा बम्वई उच्च अदालतले भारतीय कर अधिकारीको पक्षमा सन् २०१० मा निर्णय दिएको थियो । पछि भारतीय सर्वोच्च अदालतबाट २०१२ मा त्यो निर्णय उल्ट्यो र फैसला Vodafone को पक्षमा गयो । भारतमा रहेको सम्पत्तिको कारण भारत बाहिरको कुनै कम्पनीको शेयरको मूल्य प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष तवरले उल्लेखनीय रुपमा कायम हुन गएमा त्यसलाई भारतको सम्पत्तिबाट भएको सम्झनुपर्ने गरी भारतको आयकार ऐन, १९६१ को दफा ९ मा (Explanation 5 – For the removal of doubt it is hereby clarified that an asset or a capital asset being any share or interest in a company or entity registered or incorporated outside India shall be deemed to be and shall always be deemed to have been situated in India , if the share or interest derives directly or indirectly its value substantially from the assets located in India) हाल स्पष्ट गरिएको छ । यसरी के बुझिन्छ भने कानून अनुसार भारतमा यस्तो कारोवारमा कर लाग्ने नै थियो तर द्विविधा हटाउनको लागी स्पष्टीकरण थपिएको मात्र हो । हामीले ध्यान दिनुपर्ने कुरा के छ भने भारतीय आयकर ऐनको दफा ९ ले जस्तो गैर बासिन्दा व्यक्तिद्वारा नेपालको कुनै कम्पनीमा रहेको हितलाई भने आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६७ ले समेटेको देखिदैन । भारतीय आयकर ऐनको दफा ९ मा पछि थपिन आएको जस्तो स्पष्टता पनि नेपालको आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६७ मा छैन । तर यस्तो कारोबार को लाभमा कर लगाउन नमिल्ने गरि बन्देज नै भएको चांही होइन । भारतीय आयकर ऐनको दफा ९ मा पहिले देखि रहेको र द्विविधा हटाउनको लागी पछि थप गरिएको तर हामीकहांको संग मिल्दो जुल्दो ऐनको प्रावधान प्रति अव भारतबाट सिकेर पनि हामीले द्विविधा मान्न नपर्ने अवस्था भैसकेको छ । किन कि कुनै देशको कानूनले किटानी साथ बन्देज नलगाएको तर स्पष्ट गर्न नसकेको बिषयमा छिमेकी देशको कानून र प्रचलित सिद्धान्तको आधार लिनुपर्ने विश्वव्यापी मान्यता रहि आएको छ । साथै आयकर ऐन, २०५८ को दफा २ (द) मा स्पष्ट उल्लेख भएको कुरामा ध्यान नदिएर बिषय प्रसंग अन्यत्र लैजाने र टेलियासोनेरा लगाएतलाई कर दायित्वबाट मुक्ति दिने अनि सरकारी राजस्वमा हुनुपर्ने फाइदा गुमाउने अवस्था रोक्न सरोकारवालाहरु सधै सजग हुनुपर्दछ । कर छल्न खोज्नेहरु भारतीय आयकर ऐनको दफा ९ को हालको स्पष्टिकरण उल्लेख गर्नुपूर्वको प्रावधान र नेपालको आयकर ऐनको दफा ६७ को हालको साद्विदक अर्थमा सिमितता तथा भोडाफोनको कुरा एवं भारतीय सर्वोच्च अदालतको फैसलालाई बढि महत्व दिन सक्छन । २०१६ को मध्य सम्ममा शेयर हस्तान्तरणको कार्य सम्पन्न भैसक्ने व्यहोरा टेलिसोनेराले आफ्नो वेभसाइटमा व्यक्त गरेको थियो । नेपालको व्यवस्थापिका संसदबाट आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६७ मा संसोधन गरी भारतको आयकर ऐनको दफा ९ मा उल्लेख गरेको जस्तै खालको व्यहोरा राख्न सकेमा बिना बिबाद ठुलो रकम कर असुली हुन गै यस्ता अप्रत्यक्ष शेयर बिक्रीको कारोवारमा कर छल्न खोज्ने प्रवृति सजिलै पराजित हुने देखिन्छ ।

भारतीय कर अधिकारीले लाभ प्राप्त गर्नेसंग नभएर भुक्तानी गर्नेसंग कर असुल गर्न खोजेका थिए ।

नेपालमा अक्सिअटासंग होइन कि टेलियासोनेरा र सी कम्पनीसंग कर असुल गर्नुपर्दछ । गैर बासिन्दाले मध्यस्थ कम्पनी मार्फत भारतको कम्पनीमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा ५२% शेयर लगानी गरेको आधार लिएर भारतीय सर्वोच्च अदालतले भारतको कर अधिकारीको विपक्षमा फैसला गरेको देखिन्छ । तर नेपालमा उक्त ५२% को सट्टा ८० % शेयर लगानी गैर बासिन्दाको छ । अझ गैर बासिन्दा कम्पनीको सम्वद्व व्यक्ति निरज श्रेष्ठको समेत जोड्दा यो १०० % नै हुन्छ । भारतीय सर्वोच्च अदालतको फैसला अनुसार भारतीय कम्पनीमा रहेको लगानीको भागको स्पष्ट मूल्य खुल्न नसकेको आधार लिएर पनि कर अधिकारीलाई हराएको देखिन्छ । तर नेपालको एनसेलको सम्वन्धमा एनसेलको शेयरको नाम किटेर मूल्यांकन गरेको व्यहोरा टेलिसोनेराको आधिकारिक प्रेश विज्ञप्तीमा स्पष्ट उल्लेख गरेको छ । भारतीय सर्वोच्च अदालतको २०१२ को फैसलापछि भारतमा पहिले देखि रहि आएको कानूनी व्यवस्था अनुसार पनि यस्तो कारोवारमा कर लगाउनु पर्ने नै थियो र कर लगाउनु पर्ने नै हो तर द्विविधा श्रृजना हुन गएकोले अन्यथा व्याख्या अव नहोस भनेर स्पष्टीकरण थपेको हो भन्ने आसय खुल्ने स्पष्टीकरण थप गरेको देखिन्छ । भारतीय सर्वोच्च अदालतको फैसलाको आधार भन्दा नेपालको एनसेलसंग सम्वन्ध राख्ने शेयर कारोवारको अवस्था र नेपालको आयकर ऐनको दफा २ (द) को प्रावधान दह्रो गरी आन्तरिक राजस्व विभागको अधिकारको पक्षमा रहेको देखिन्छ । भारतमा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था गरेको र हाल आएर द्विविधा हटाइसकेको तर उस्तै प्रकारको कारोवारमा नेपालमा चाहीं कर लगाउन द्विविधा मान्नुपर्ने भन्ने सोचाई राख्नु हुदैन । मौजुदा आएकर ऐन, २०५८ को दफा २ (द) को आधारमा हाल सो ऐन अनुसार कर लगाउन सकिन्छ तर थप स्पष्टीकरण दिने वाक्य दफा ६७ मा यथासिघ्र उल्लेख गरेमा यस्तो कारोवारमा कर छल्न खोज्ने प्रवृतिको तुरुन्त र स्थायी रुपमा अन्त्य गर्न सकिन्छ । विश्वका कुनै पनि देशको अध्ययनबाट नेपालले ज्ञान लिने हो तर हुबहु त्यसको नक्कल गर्न कदापी मिल्दैन । नेपालबाट पनि अन्य देशले ज्ञान लिन लायकको निर्णय गर्न नेपालका कर विज्ञहरु सक्षम हुनसक्छन् भन्ने कुरा पनि मनन् गर्नुपर्दछ ।

निचोड:

यसैले कानूनी प्रावधानले किटानी साथ उल्लेख वा बन्देज वा सीमित गरेको अवस्थामा वाहेक कर लगाउन मौजुदा कानूनको समग्र सोच, कानूनी सिद्धान्त र छिमेकी देशको कानून समेतलाई आधार लिन सकिन्छ । शेयर वा सेक्युरीटिजको विक्रीमा हुने लाभमा कर लगाउदा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष सवै किसिमको र कानूनी आधारका अलावा सिद्धान्तत: त्यो कस्तो खालको सम्पत्तिसंग सम्वन्धित शेयर हो भनेर हेर्नुपर्दछ । यसैले एनसेलको शेयर विक्री कारोवारमा लाभ प्राप्त गर्नेले आयकर ऐन, २०५८ अनुसार नेपालमा कर बुझाउनु पर्दछ र नेपाल सरकारले कर असुल गर्नुपर्दछ । कुनै कम्पनीलाई नियन्त्रण गर्ने गरी वा एक वर्ष भन्दा वढी लगानी गर्ने उद्देश्यले शेयरमा लगानी गरेकोमा त्यो शेयर लेखाको सिद्धान्त अनुसार पनि शेयर लगानीकर्ताको चालु सम्पत्ति (current Asset) अन्तर्गत नपरेर गैर चालु सम्पत्ति (Non current asset) अन्तर्गत पर्दछ, जस अनुसार सो शेयरको सम्वन्ध नेपालमा रहेको र नेपालबाट अलग गरेर हेर्दा अस्तित्वहिन हुने अचल सम्पत्ति (immovable property) संग हुन्छ । अनि नेपालको कम्पनीमा लगानी गरेको कारणले

शेयरको मूल्य बढेर शेयर विक्रीमा ठूलो रकम लाभ हुनु भनेको नेपालमै रहेको उक्त सम्पत्तिको मूल्य बढेर भएको हो, नेपालमा गरेको कारोवारबाट आर्जित ख्याती (Goodwill) र मुनाफाको कारण हो । शेयर बिक्रीमा लाभ पाउनेले नै कुन देशको कस्तो श्रोतको कारण कति पाउन लागेको भन्ने कुरा किटानी गरेर बताइसकेको कुरा टेलिसोनेराको आधिकारिक प्रेश बिज्ञप्तीले पुष्टी गरेको देखिन्छ । यसैले हाम्रो देशका विज्ञहरुको ध्यान यसतर्फ जानु पर्दछ कि उक्त आयको स्रोत देश नेपाल हो । टेलिसोनेराले एनसेलको शेयर विक्री गर्नु भनेको उसले नेपालमा गरेको लगानी बेच्नु हो अर्थात् नेपालमा रहेको सम्पत्ति (Property in Nepal) वेच्नु हो । शेयर प्रमाण पत्रको हस्तान्तरण गर्ने कार्य जुनसुकै मुलुकमा गर्नुले र प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा तथा जुनसुकै नाम धारणको अवस्थामा गर्नुले तिनुपर्ने करमा सारभूत असर पर्ने देखिदैन । नेपालमा रहेको, नेपालसंग जोडिएको, नेपालबाट अलग्याएर मूल्याङ्कन गर्दा अर्थहिन हुने र नेपालमा सञ्चालन भएकै कारणले कमाएको ख्याती जोडिएर अति उच्च मूल्यांकन हुन गएको सम्पत्ति विक्री हुंदा प्राप्त हुने लाभमा नेपालमा कर नलाग्ने भन्ने तर्कको उठान हुनुको पछाडी वित्तीय छलकपटको अवस्था रहेको हुन्छ । यस्तो अवस्थालाई कर कानून र करसंग सम्वन्धित सबै अन्तराष्ट्रिय सम्झौताले निरुत्साहित गर्नुपर्छ र गर्ने गरेको पनि पाइन्छ ।

यस सम्वन्धमा राजश्व प्रशासनले लाभकर असुल गर्न पत्राचार गरेपछि केही रकम अग्रिम करको रुपमा दाखिला गरेको विषय सराहनिय छ । बांकी कर रकम समयमै निर्धारण तथा असुली हुनुपर्दछ । साथै कर कानूनलाई समयानुकूल थप स्पष्ट र सरल बनाउदै जानु पर्ने विषयमा भने राज्य लगायतका सरोकार वाला सबैको ध्यान जानै पर्दछ ।

सन्दर्भ सामाग्री:

१. आयकर ऐन, २०५८

२. दोहोरो कर नलाग्ने सम्झौता, आन्तरिक राजश्व विभाग

३. टेलिसोनेराको वेबसाइट

४. भोडाफोन केसको निचोड, मयुर वत्र एण्ड कम्पनी, चार्टर्ड एकाउन्टेण्ट, दिल्ली

५. आयकर ऐन १९६१ नयाँ प्रावधान सहित, भारत

सामाजिक उत्तरदायित्वका सैद्धान्तिक पक्ष

✍ **घनश्याम पराजुली**
निर्देशक

परिचय

सार्वजनिक प्रशासनमा सामाजिक वातावरणको प्रभाव पार्ने हुँदा यसले समाजका आवश्यकता पुरा गर्नु पर्ने, समाजप्रति जवाफदेही रहनु र समाजको चाहाना अनुरुप कार्य सम्पादन गर्नु पर्दछ। परम्परागत रुपमा आपूर्ति पक्ष अर्थात राजनीतिक प्रणाली, प्रशासनिक कार्यविधि, लेखापरीक्षण एवं कानून कार्यान्वयन गराउने निकाय मार्फत जवाफदेहिता प्रबर्द्धन गर्ने गरिएकोमा पछिल्लो समयमा माग पक्ष अन्तरगत नागरिकका क्षमता र आवाज सुदृढिकरणमा जोड दिइएको पाइन्छ। यस अन्तर्गत सेवा प्रदायकलाई सोझै नागरिक प्रति उत्तरदायि बनाउने प्रयास गरिएको छ। जनतालाई निर्णय प्रकृया, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकनमा सहभागी गराउने, जनचाहनालाई सम्बोधन गर्दै चाख वा हितलाई ध्यान दिने, जनताबाट मूल्यांकन गराउने माध्यम सामाजिक उत्तरदायित्व हो। जनचाहनालाई प्रभावकारी रुपमा सम्बोधन गर्ने, सो अनुरुप नीति, रणनीति, कार्यक्रम, कृयाकलाप र साधन स्रोत परिचालन गराउने आधार नै सामाजिक उत्तरदायित्व हो। Keith Davis and Robert L. Blomstrom को भनाईमा Social Responsibility is the obligation of decision makers to take actions which protect and improve the welfare of the society as a whole along with their own interests. त्यसै गरी विश्व बैंकका अनुसार Social accountability refers to the broad range of actions and mechanisms that citizens can use to hold the state to account as well as actions on the part of government, civil society, media and other actors that promote or facilitate these efforts.

उपरोक्त परिभाषा समेत विचार गर्दा सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीहरुले सम्पादन गरेका कार्य एवं प्राप्त उपलब्धिका सम्बन्धमा सरोकारवालाले जानकारी माग गर्ने तथा सो को पुष्टी गर्ने प्रकृया नै सामाजिक उत्तरदायित्व हो।

महत्व

सामाजिक उत्तरदायित्वको प्रावधानले शासन व्यवस्थामा सुधार अन्तर्गत सरकारको विश्वसनीयता र बैधता सुदृढ हुने, सरकारको लोकप्रियता बढाई जन सर्मथन बढाउने, सेवा प्रवाहमा सक्षमता ल्याउने नागरिक सहभागिता बढाउने, महिला, गरिब तथा बहिस्करणमा परेकाको अधिकारको सुनिश्चितता गर्ने एवं सशक्तिकरण गराउने, पारदर्शिता र सूचनामा पहुँच बढाउने, गुनाशा सुनुवाई गर्ने तथा सार्वजनिक उत्तरदायित्व र नागरिक निगरानीमा सुदृढिकरण गराउँछ।

पक्ष

सामाजिक उत्तरदायित्वको प्रावधानले सार्वजनिक प्रशासनले सामाजिक अपेक्षा पुरा गराउने, सामाजिक मान्यता पाएमा सार्वजनिक प्रशासनको साख राम्रो हुने, सार्वजनिक प्रशासनको सामाजिक वातावरण राम्रो हुने जस्ले गर्दा यसका कृयाकलापमा समाजले सहयोग गर्ने, प्रशासन र समाजविच शक्ति सन्तुलन कायम गराउने, प्रशासनले पूंजी, मानवीय साधन, सूचना प्रणाली र प्राविधिक क्षमताले सामाजिक समस्या समाधान गरिदिने

अपेक्षा गरिएको छ ।

विपक्ष

सामाजिक उत्तरदायित्वले सार्वजनिक प्रशासनको लक्ष्यलाई विरोधाभाष बनाउने, लागत बढाउने, सबै सामाजिक समस्यालाई समाधान गर्ने क्षमता प्रशासनमा नहुने, यसले समाजलाई नियन्त्रण गर्ने शक्ति प्रशासनमा बढाउने र पर्याप्त सामाजिक सहयोग नमिल्ने जस्ता समस्या देखिन सक्दछन ।

सफलताका आधार

सामाजिक उत्तरदायित्व सफल हुन राजनीतिक प्रणाली लोकतान्त्रिक हुनु पर्ने, राजनीतिक र नागरिक अधिकारको विद्यमानता, राजनीतिक क्षेत्रको पारदर्शिता र इमान्दारिता हुनु पर्दछ । राज्य संयन्त्रमा रहेका सार्वजनिक लिखत एवं तथ्यांकहरुको उपलब्धता र विश्वसनियता हुनु पर्दछ अर्थात सूचनामा सहज पहुँच हुनु पर्दछ । सञ्चार माध्यमले जनचाहनालाई प्रतिविम्वित गराउनु पर्दछ । नागरिक समाजमा क्षमता हुनु पर्दछ । राज्यको क्षमता हुनु पर्दछ । नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन एवं अनुगमन तथा मूल्यांकनका लागि सुदृढ संस्थागत संयन्त्र हुनु पर्दछ ।

सामाजिक जवाफदेहिताका औजारहरु

सामाजिक उत्तरदायित्व प्रवर्द्धनका मुख्य औजारहरु निम्न रहेका छन् :

१. सूचना: यस अन्तर्गत निम्न औजार पर्ने गरेका छन् ।
   - नागरिक बडापत्रले प्रदान गर्ने सेवा सम्बन्धी जानकारी दिने, गुनासो सुन्ने, समयमा कार्यसम्पादन नगरेमा क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था गरिएको हुन्छ ।
   - सूचनाको हक मार्फत सार्वजनिक निकायमा रहेका सूचना माग्न पाउने अधिकार समावेश गरिएको हुन्छ ।
   - वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम सार्वजनिक गरी सरोकारवालाहरुलाई जानकारी दिइन्छ ।
   - जनसरोकार राख्ने कानूनी प्रावधानहरुको जानकारी दिइन्छ ।
   - नागरिकहरुलाई आफ्ना अधिकार र कर्तव्यको जानकारी दिइन्छ ।

२. जवाफदेहिता र इमान्दारिता: यस अन्तरगत निम्न औजारहरु पर्दछन् ।
   - नागरिकलाई शासन व्यवस्थाका विविध पक्षहरुको बारेमा जानकारी दिइन्छ ।
   - सार्वजनिक खर्च अनुगमन सर्वेक्षण मार्फत उपलब्ध बजेटको जानकारी दिलाइन्छ ।
   - सेवा प्रवाह गर्दा अवलम्बन गरिने मापदण्डहरु किटान गरिएको हुन्छ ।
   - सेवाग्राहीले सेवा प्राप्त गरेपछिको नागरिक प्रतिकृया संकलन गरिन्छ ।
   - जनसरोकारका विषयमा प्रत्यक्ष छलफल अर्थात सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ ।
   - सम्पादन गरिएका कार्यको नागरिकबाट मूल्यांकन गर्ने अर्थात सार्वजनिक परीक्षण गरिन्छ ।
   - राष्ट्रसेवकले सम्पादन गरेका काम कारवाहीका सम्बन्धमा नागरिकका गुनासा सुन्ने संयन्त्र स्थापना गरी गुनासाहरुको सुनुवाई गरिन्छ ।

३. सहभागितामूलक विकास: यस अन्तर्गत पर्ने औजारहरु निम्न रहेका छन् ।
   - सार्वजनिक सरोकारका विषयमा सरोकारवालाहरुसँग राय सल्लाह लिइन्छ ।

- कार्यक्रम र बजेट तर्जुमा गर्दा सहभागितामूलक बनाइन्छ ।
- राष्ट्रसेवकलाई स्वार्थ बाझिएको अवस्थामा सो को घोषणा गर्न लगाइन्छ ।
- नागरिक खरिद प्रणाली अन्तर्गत खरिद कार्य गर्दा नागरिकलाई सहभागी गराइन्छ ।
- राष्ट्रसेवकलाई सम्पत्तिको विवरण घोषणा गरी पेश गर्न लगाइन्छ ।
- राष्ट्रसेवकलाई कार्य सम्पादनमा इमान्दारिता प्रबर्द्धन गर्न प्रेरित गरिन्छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय व्यवस्था

सामाजिक उत्तरदायित्वका सम्बन्धमा यस सम्बन्धी मामिलालाई संहिताकरण गर्ने कार्य सोसियल एकाउन्टाविलिटी इन्तरनेशनल (Social Accountability International, SAI) ले गरिरहेको छ । यसका लागि संस्थाले सामाजिक उत्तरदायित्व मान (Social Accountability Standards, SA8000) जारी समेत गरेको छ जसमा बाल श्रम, जबरजस्ती लगाउने काम, स्वास्थ्य र सुरक्षा, संगठनको अधिकार, सामुहिक सौदावाजीको अधिकार, विभेदीकरण, अनुशासनात्मक कारवाही, पारिश्रमिक, व्यवस्थापन प्रणालीलाई समेटेको छ।

नेपालमा सामाजिक उत्तरदायित्व

विकासक्रम

क. आफ्नो गाँऊ आफै बनाऔं कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०५१ मा जनलेखापरीक्षणको व्यवस्था गरिएको थियो ।

ख. आर्थिक सुधार कार्यक्रम, २०५९ मा स्थानीयस्तरमा भएको खर्चको सार्वजनिक लेखापरीक्षण गर्ने गराउने तथा आम्दानी खर्चको विवरण जन साधारणको जानकारीको लागि प्रकाशित गर्ने व्यवस्था गरिएको थियो ।

ग. सार्वजनिक खर्च पुनरावलोकन आयोगको प्रतिवेदन २०५७ मा विकास निर्माणको जनलेखापरीक्षण पद्धति अवलम्बन गर्ने, सरोकारवाला जन समुहलाई विनियोजित रकम र कार्यक्रम बारेमा सुसूचित गरी सशक्तिकरण गर्न जन लेखापरीक्षण पद्धतिको विकास गर्ने सिफारिश गरेको ।

घ. बजेट बक्तव्य अन्तर्गत सर्वप्रथम आर्थिक वर्ष २०५९।६० मा स्थानीय निकाय लगायत जिल्ला स्थित विकास कार्य सञ्चालन गर्ने सबै सरकारी कार्यालयहरुले आफ्नो आम्दानी खर्चको चौमासिक प्रतिवेदन अनिवार्य रुपले सार्वजनिक गर्नु पर्ने व्यवस्था गरिएकोमा त्यसपछिका बजेट वक्तव्यमा समेत निरन्तरता दिइएको पाइन्छ ।

ङ. सार्वजनिक निर्माण निर्देशिका, २०५९ मा सामाजिक लेखाजोखा सम्बन्धी कार्यविधिको व्यवस्था गरिएको छ ।

कानूनी व्यवस्था

- नेपालको संविधानः प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने र पाउने हक प्रत्याभुत गरिएको छ ।
- स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५, स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ र स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी नियमावली, २०६४: स्थानीय निकायले एक आर्थिक वर्षमा सम्पादन गरेका कार्यक्रमहरुको आर्थिक वर्ष समाप्त भएको चार महिनाभित्र सामाजिक परीक्षण गराउनु पर्ने व्यवस्था गरिएको छ भने स्थानीय निकाय मार्फत सञ्चालन हुने सबै किसिमका योजना तथा कार्यक्रमहरु सम्पन्न

भएपछि फरफारक गर्नु पूर्व सार्वजनिक परीक्षण गराउनु पर्दछ ।

- सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६५: प्रशासन सञ्चालन, प्रशासनिक कार्यको सञ्चालन तथा जिम्मेवारी, प्रशासनिक कार्य सम्पादन कार्यविधि, पदीय उत्तरदायित्वको निर्वाह, नागरिक बडापत्र, घुम्ती सेवा, सार्वजनिक सुनुवाई, गुनासो व्यवस्थापन, कार्य सम्पादन करार, सूचना प्रविधिको प्रयोग, अनुगमन तथा मूल्यांकन, वार्षिक प्रतिवेदनका सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको छ ।
- सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६५: राज्यका काम कारबाही लोकतान्त्रिक पद्धति अनुरुप खुला र पारदर्शी बनाई नागरिकप्रति जवाफदेही र जिम्मेवार बनाउन, सार्वजनिक निकायमा रहेको सार्वजनिक महत्वको सूचनामा आम नागरिकको पहुँचलाई सरल र सहज बनाउन, राज्य र नागरिक को हितमा प्रतिकुल असर पार्ने सम्वेदनशील सूचनाको संरक्षण गर्न र नागरिकको सुसूचित हुने हकलाई संरक्षण र प्रचलन गराउन कानूनी व्यवस्था गरेको छ ।
- शिक्षा नियमावली, २०५९: सामुदायिक विद्यालयको काम कारबाही शिक्षा ऐन तथा शिक्षा नियमावली बमोजिम भए नभएको सम्बन्धमा प्रत्येक वर्ष मूल्याङ्कन गर्न शिक्षक-अभिभावक संघको अध्यक्षको संयोजकत्वमा विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका अभिभावकहरूमध्ये एकजना महिला अभिभावक समेत पर्ने गरी शिक्षक अभिभावक संघले तोकेको दुईजना, विद्यालय रहेको सम्बन्धित वडाको वडा अध्यक्ष, शिक्षक-अभिभावक संघले तोकेको बुद्धिजिवी एकजना सदस्य र प्रधानाध्यापकले तोकेको विद्यालयको शिक्षक सदस्य-सचिव रहेको सामाजिक परीक्षण समिति गठन हुने व्यवस्था छ ।
- स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९, स्थानीय निकाय सार्वजनिक सुनुवाई कार्यविधि, २०६७, स्थानीय निकाय सार्वजनिक परीक्षण कार्यविधि, २०६७ तथा स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि, २०६७: सार्वजनिक सुनुवाई, सार्वजनिक परीक्षण तथा सामाजिक परीक्षण सम्बन्धमा विस्तृत कार्यविधि किटान गरिएको छ ।
- राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्यांकन दिग्दर्शनमा नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्यांकन सम्बन्धी कार्यविधि किटान गरिएको छ ।

संस्थागत व्यवस्था

संसदीय समितिः सरकारलाई व्यवस्थापिका-संसद प्रति उत्तरदायी र जवाफदेही बनाउन सरकारबाट भएगरेका काम कारबाहीको अनुगमन र मूल्याङ्कन गरी आवश्यक निर्देशन वा राय सल्लाह दिन व्यवस्थापिका-संसदमा आवश्यकता अनुसार विभिन्न विषयगत समितिहरूको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । ती समितिहरूले कार्यपालिका अन्तर्गतका विभिन्न निकायहरूले उपलव्ध गराउने विभिन्न प्रतिवेदनहरूमाथि छलफल गरी उचित राय तथा सुझावहरू दिने गर्दछन् र जुन कार्यान्वयन निकायहरूले मार्गदर्शनका रुपमा लिई अवलम्वन गर्नुपर्छ ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिः मुलुकको सार्वजनिक प्रशासनलाई जनमुखी, जवाफदेही, पारदर्शी, समावेशी तथा जनसहभागितामूलक बनाउने उद्देश्यले मुख्य सचिवको अध्यक्षतामा केन्द्रीय, क्षेत्रीय प्रशासकको अध्यक्षतामा क्षेत्रीयस्तर र प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अध्यक्षतामा जिल्लास्तरीय अनुगमन तथा मूल्यांकन समिति एवं मन्त्रालयस्तरमा सम्बन्धित मन्त्रालय/निकाय/आयोगको सचिवको संयोजकत्वमा

मूल्यांकन तथा अनुगमन एकाईको व्यवस्था गरेको छ ।

राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रः भ्रष्टाचारजन्य कार्यलाई प्रभावकारी रुपमा नियन्त्रण गर्न तथा भ्रष्टाचार विरुद्ध जनचेतना अभिवृद्धि गर्दछ ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगः सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्तिले अख्तियार दुरूपयोग गरेमा अनुसन्धान र तहकिकात गर्ने, मुद्दा चलाउने तथा तत्सम्बन्धी अन्य कारबाही गर्दछ ।

महालेखा परीक्षकः सबै संघीय र प्रदेश सरकारी कार्यालयको लेखा कानून बमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्य समेतको विचार गरी लेखापरीक्षण गर्दछ ।

सूचना आयोगः सूचनाको हकको संरक्षण, प्रवर्द्धन र प्रचलन गराउँदछ ।

नागरिक समाजका निकायः संस्था दर्ता ऐन लगायत अन्य कानून अनुसार दर्ता भएका गैर सरकारी संस्था, सामुदायिक संस्था आदिले सार्वजनिक निकायका काम कारवाही, राष्ट्रसेवकको कार्यसम्पादन लगायतका विषयमा चेतनामुलक, दबाबमुलक, प्रबर्द्धनात्मक क्रियाकलापहरु सञ्चालन गरेका छन् ।

सञ्चार माध्यामः विद्युतीय प्रकाशन, प्रसारण तथा छापा लगायतका माध्यमबाट समाचार, सम्पादकीय, लेख, रचना वा अन्य कुनै पाठ्य, श्रव्य, श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रकाशन तथा प्रसारण गरी सार्वजनिक निकाय एवं राष्ट्रसेवकले सम्पादन गरेका काम कारवाहीको सम्बन्धमा सूचना प्रवाह गर्न सक्दछन ।

अवलम्बन गरिएका औजार

क. सार्वजनिक परीक्षण : सार्वजनिक निकायले सञ्चालन गरेका कार्यक्रम/आयोजनामा लागेको कुल लागत, सम्पन्न भएका कार्यहरूतथा हासिल भएका उपलब्धिहरूका सम्बन्धमा सरोकारवालाहरू लाई सार्वजनिक रूपले जानकारी गराउन सार्वजनिक परीक्षण गर्ने गरिएको छ ।

ख. सार्वजनिक सुनुवाइः सार्वजनिक निकाय र नागरिकहरूबीचमा दोहोरो संवाद स्थापित गर्न र जनतालाई देश विकासको प्रक्रियामा रचनात्मक प्रतिनिधित्व गराई पारदर्शिताका माध्यमद्वारा विकास निर्माण कार्य र सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाई सार्वजनिक पदाधिकारीहरूमा जिम्मेवारीको संस्कार बसाउन सार्वजनिक सुनुवाइ गरिन्छ । सम्बन्धित निकायले सहजकर्ताको सेवा लिई सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीहरू, सेवाग्राही, सर्वसाधारण, सञ्चारकर्मी तथा अन्य व्यक्तिहरूको उपस्थितिमा सार्वजनिकस्थलमा छलफल तथा प्रश्नोत्तरको माध्यमबाट सार्वजनिक सुनुवाइ गर्नुपर्दछ ।

ग. सामाजिक परीक्षणः सामाजिक परीक्षणबाट सार्वजनिक निकायका गतिविधिप्रति सरोकारवालाहरूको अपनत्वको भावना विकास गर्न, उपलब्ध स्रोतसाधनको अधिकतम उपयोगमा सहयोग गर्न, पारदर्शिता ल्याउन, उत्तरदायित्वको भावना जागृत गराई सार्वजनिक सेवा प्रदानमा हुने वा भए गरेका कमीकमजोरी तथा जनगुनासोलाई समयमै सम्बोधन गर्न मद्दत पुग्दछ । सार्वजनिक निकायको सामाजिक जिम्मेवारी, त्यसलाई पालना गर्न भएको प्रयास तथा कार्यसम्पादनको लेखाजोखा गर्न सम्बन्धित निकायले सामाजिक परीक्षकको सेवा लिई सबै सरोकारवालाहरूको उपस्थितिमा सामाजिक परीक्षण गर्नुपर्दछ ।

घ. नागरिक बडापत्रः सर्वसाधारणलाई सेवा प्रदान गर्ने वा जनसम्पर्क कायम गर्ने प्रत्येक सरकारी कार्यालयले राख्नु पर्ने, बडापत्रमा उल्लेख भएका कुराहरु बाध्यात्मक हुने, सेवाग्राहीले सेवा नपाएमा जिम्मेवार पक्षलाई कारवाही हुने तथा निश्चित सेवा प्रदायक सार्वजनिक निकायमा सेवाग्राहीले क्षतिपूर्ति समेत पाउने व्यवस्था रहेको छ ।

ङ. घुम्ती सेवाः सर्वसाधारणको सामुहिक वा व्यक्तिगत सरोकार रहने सेवालाई सम्बन्धित सेवाग्राही रहेको स्थानमा नै सेवा उपलब्ध गराउन सकिने व्यवस्था रहेको छ ।

च. प्राविधिक परीक्षणः निर्माण गरिएका भौतिक संरचनाहरूको पूर्वनिर्धारित डिजाइन, प्रविधि तथा सामग्रीको प्रयोग भएको छ/छैन भनी गरिने परीक्षणलाई प्राविधिक परीक्षण भनिन्छ ।

छ. गुनासो व्यवस्थापनः सम्पादन गरेको काम कारवाहीको गुणस्तर, प्रभावकारिता तथा त्यस्मा हुन सक्ने अनियमितताको सम्बन्धमा गुनासो सुन्ने संयन्त्रको व्यवस्था गरिएको छ ।

ज. सूचनाको हकः कानून, कार्यविधि, कार्यसम्पादन प्रतिवेदन, उपलब्धि सार्वजनिक गरिने

झ. कार्य सम्पादन करारः कुनै पदाधिकारीसंग कार्य सम्पादन करार गरी कार्य सम्पादन गराउन सकिने व्यवस्था रहेको छ र केही निकायमा यसको थालनी समेत भई सकेको छ ।

ञ. परामर्श लिनेः सार्वजनिक चासोको विषय कार्यान्वयन गर्नु अघि सरोकारवाला तथा नागरिक समाजसंग परामर्श लिन सकिन्छ ।

ट. सहभागिता र स्वामित्वः कुनै परियोजना वा आयोजना जनताको प्रत्यक्ष सहभागिता र स्वामित्वमा सञ्चालन हुने व्यवस्था गर्न सकिन्छ ।

ठ. सार्वजनिक खर्च अनुगमन (PETS): बजेट खर्च गर्ने अख्तियारी, वार्षिक विकास कार्यक्रम स्वीकृती र वजेट निकासा लगायतका कार्यमा कुन कुन निकायमा के-कति समय लाग्यो भन्ने विषयमा जानकारी लिने र समयमै कार्यक्रम/आयोजनामा वजेट नपुगेको पाइएमा सोको कारण विश्लेषण गरी समाधान गर्ने पद्धतिलाई सार्वजनिक खर्च अनुगमन भनिन्छ ।

सुधारका क्षेत्र

- सामाजिक उत्तरदायित्व पालनाको मापन गर्ने औजारहरुमा एकरुपता ल्याउनु पर्दछ र जिम्मेवार निकाय किटान गर्नु पर्दछ ।
- सामाजिक दायित्वप्रति सबैको चासो बढाउनु पर्दछ ।
- आम नागरिकलाई औजारका बारेमा जानकारी गराउने, भाषिक सरलता ल्याउनु पर्दछ अर्थात नागरिक शिक्षा प्रभावकारी बनाउनु पर्दछ ।
- नागरिक बडापत्रलाई अद्यावधिक गर्नु पर्दछ र अशिक्षित नागरिकलाई वैकल्पिक नागरिक बडापत्रको व्यवस्था गर्नु पर्दछ । सेवा प्रदान गर्ने मापदण्ड तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ ।
- सरकारले प्रवाह गर्ने सेवा, नागरिकका कर्तव्य एवं अधिकारका बारेमा आम नागरिकलाई जानकारी दिलाउनु पर्दछ । बजेट र कार्यक्रमको बारेमा स्थानीयस्तरमा जानकारी वा पहुँच दिनु पर्दछ ।
- सार्वजनिक निकायका सूचना अधिकारीलाई सूचना उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।
- गोपनियताको संस्कारमा सुधार गर्दै लानु पर्दछ ।

अन्तमा सामाजिक उत्तरदायित्वले राज्यका संयन्त्रलाई जवाफदेही बनाउन शासन प्रकृयामा नागरिक लाई सहभागी गराइन्छ । सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीले प्राप्त गरेका साधन एवं स्रोत, सो को उपयोग का सम्बन्धमा उनीहरुले तयार गरेका कार्ययोजना, साधन स्रोतको उपयोगमा प्रभावकारिता तथा प्रदान गरेको सेवाको स्तर जाँच हुन्छ र यस्मा साधनको दुरुपयोग भएमा सुधार गराउने संयन्त्रको विद्यमानता, निगरानी राख्ने निकाय प्रतिको जवाफदेहिता समेत मूल्यांकन गरिन्छ । नेपालमा सामाजिक उत्तरदायित्वका विषयमा गरिएका व्यवस्थाहरुलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्दै यस्मा समसामयिक सुधार गर्दै लान सकिएमा सुशासनमा टेवा पुग्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ र सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) नियमावली, २०६५, कानून किताब व्यवस्था समिति
- स्थानीय निकाय सार्वजनिक सुनुवाई कार्यविधि, २०६७, स्थानीय निकाय सार्वजनिक परीक्षण कार्यविधि, २०६७, र स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि, २०६७, नेपाल सरकार सङ्घीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय
- राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्यांकन दिग्दर्शन, नेपाल सरकार राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरबार, काठमाण्डौं असार, २०७०
- Sourcebook of 21 Social Accountability Tools: PRAN, Program for Accountability in Nepal.
- 2015 World Public Sector Report, United Nations, New York, 2015
- SOCIAL ACCOUNTABILITY, An Introduction to the Concept and Emerging Practice, The World Bank

राजस्व चुहावटको कारण र नियन्त्रणका उपाय

✍ रमेश ढकाल
निर्देशक

सरकारले भंसार, अन्तशुल्क, आयकर, मूल्य अभिवृद्धिकर, मालपोत, भूमीकर एवं दस्तुर तथा शुल्क जस्ता कर उठाई श्रोतको व्यवस्था गर्दछ र त्यही रकमनै राजस्व हो । कर राजस्वलाई पनि प्रत्यक्ष कर र अप्रत्यक्ष करका रुपमा परिभाषित गर्न सकिन्छ । प्रचलित कानून बमोजिम नेपाल सरकारलाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने भन्सार महसुल, अन्तशुल्क, आयकर, मूल्य अभिवृद्धिकर, सवारी कर, वाहलकर, ठेक्का कर, र प्रचलित कानून वमोजिम लाग्ने करको समष्टिगत रुपनै राजस्व हो । जनताबाट विभिन्न माध्यमद्धारा उठाइने राजस्व उनीहरुकै हित र भलाईको लागि राज्यको तर्फबाट खर्च गरिने हुँदा यसलाई सार्वजनिक आय पनि भन्ने गरिन्छ । देशको आर्थिक कृयाकलापहरुको निमित्त आवश्यक राजस्व संकलन गर्दा उपयुक्त राजस्व नीति अपनाउनु आवश्यक हुन आउँछ । राजस्व संकलन विना सार्वजनिक प्रशासन संचालन गर्न नसकिने हुनाले यसलाई सार्वजनिक प्रशासनको उत्तोलकको रुपमा लिएको पाइन्छ ।

करदान योग्यता र कर तिर्न सक्ने क्षमताका आधारमा कर तिर्ने, हितमा आधारित रही कर तिर्ने र सेवाको मूल्यमा आधारित करको सिद्धान्त वमोजिम कर तिर्ने गरिन्छ । तथापी सिद्धान्त र प्रणालीमा रहेर कर नतिरी अनियमित रुपले कर चुहावट हुने गरेको छ । राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ को प्रमुख उद्देश्य अधिकतम रुपमा राजस्व परिचालन गर्न भंसार, अन्तशुल्क तथा कर प्रशासन क्षेत्रमा हने राजस्व चुहावटलाई प्रभावकारी रुपमा नियन्त्रण तथा रोकथाम गरी राजस्व संकलनमा वृद्धि गर्नु रहेको छ । नेपाल सरकारलाई तिर्नु वा बुझाउनुपर्ने राजस्व नतिर्ने वा कम तिर्ने नियतले कार्य गर्ने, कम राजस्व तिर्ने मनसायले गलत लेखा तयार गर्ने, भंसारमा तिर्नुपर्ने राजस्व छल्ने, अनुचित प्रभावमा पारी राजस्व कम तिर्ने, मिलोमतो गरी वा नगरी सरकारलाई प्रचलित कानून बमोजिम राजस्व कम बुझाउने, सामानको मूल्य घटी बढी हुनेगरी लेखाङ्कन गर्ने आदि जस्ता कार्यलाई राजस्व चुहावटको विषय वस्तुमा परिभाषित गरेको देखिन्छ । कर चुहावट गर्ने व्यक्ति, संस्था तथा करदातालाई कारबाही गर्ने कार्यविधि राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) नियमावली, २०७० मा व्यवस्था समेत गरेको छ । तापनि उल्लेखित ऐन तथा नियमावलीका प्रावधानहरुको कार्यान्वयन फितलो रहेको छ । अनुसन्धान गर्ने निकायले राजस्व चुहावटको आधार र मापदण्ड निर्धारण गर्न सकेको देखिदैन । सरकारले राजस्व नीतिमा स्थायित्व कायम

राख्न नसकेको अवस्था समेत विद्यमान छ । हरेक पटक सरकार परिवर्तनको संगसंगै राजस्व नीति समेत परिवर्तन हुदै आएको छ । राजनैतिक अस्थिरताका कारण राष्ट्रमा अत्याधिक राजस्व चुहावट, आर्थिक अपराध र अनियमितताहरु फष्टाएको समेत देखिन्छ । राजस्व तिर्ने र उठाउने काम धनसँग सम्बन्धित हुनाले यो कार्यमा संलग्न निकाय तथा व्यक्तिहरु सदाचार र आचरणयुक्त हुनुपनि त्यतिकै जरुरी छ ।

आन्तरिक श्रोतको प्रमुख आधार राजस्व भएको हुँदा यसको समुचित परिचालनमा सरकारले विशेष ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । राजस्वको आधार फराकिलो नहुनु र सरकारले राजस्व उठाउन सक्ने क्षेत्र एवम् परिमाण भन्दा कम राजस्व संकलन भईरहनु, कर संचालनमा प्रत्यक्ष करको अनुपात कम रहनु र राजस्व प्रशासन सुदृढ र पारदर्शि नहुनुनै राजस्व प्रशासनमा देखिएको प्रमुख चुनौती हुन् । राजस्व र मूल रुपमा करको दायरा विस्तार गरी आन्तरिक श्रोतको अधिकतम परिचालन गर्न कर चुहावटको नियन्त्रण आवश्यक हुन्छ । तेह्रौं योजना २०७०।७१ देखि २०७२।७३ को समष्टिगत कार्यलक्ष्यको उद्देश्य राजस्व प्रशासनमा सुदृढता ल्याई कर चुहावट नियन्त्रण लगायत कर मैत्री प्रणालीको विकास गर्न, स्वैच्छिक कर सहभागिता बढाउन र कर प्रणालीको कार्यकुशलता तथा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न विभिन्न रणनीति तथा कार्यनीतिहरु अवलम्बन गरेको छ । तय भएका नीतिहरुको उद्देश्य आर्थिक अपराधमुक्त गरि कर चुहावट नियन्त्रण गर्नुनै हो । राजस्व चुहावट नियन्त्रण, विदेशी विनियम अपचलन र सम्पत्ति सुद्धिकरणको अनुसन्धान कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन वैज्ञानिक सूचना प्रणालीमा आधारित अनुसन्धान प्रक्रियामा जोड दिने समेत कार्यनीतिमा उल्लेख छ । कर चुहावट नियन्त्रण गर्न आयकर ऐन २०५८, आयकर नियमावली, २०५९, भंसार ऐन, २०६४, अन्तशुल्क ऐन, २०५८, लगायत मूल्य अभिवृद्धिकर ऐन, २०५२ र मूल्य अभिवृद्धिकर नियमावली, २०५३ सम्बन्धित छन् । तथापी चाहे अनुसार नियन्त्रण गर्न नसकेको अवस्था विद्यमान छ । राजस्व चुहावट ऐन, २०५२ मा भएको व्यवस्थाले समेत करको न्यायोचित असुलीमा प्रभावकारीता ल्याउन सकेको छैन । कर कानूनको न्यायोचित कार्यान्वयन र दायरा विस्तार गर्न, न्यूनतम लागतमा अधिकतम राजस्व संकलन गर्न समग्र रुपमा कर प्रणालीको कार्यकुशलता तथा प्रभावकारितामा वृद्धि गर्नुपर्ने हुन्छ । अन्यथा राजस्व संकलनमा हुने आर्थिक अपराध एवं कर चुहावट निरन्तर रही रहने र कर कानूनको न्यायोचित कार्यान्वयन हुन नसक्ने स्थिति रहन्छ । कर चुहावट असल मानिसमा लागेको एक दीर्घकालीन रोग हो सोको उपचार गर्न प्रयोगशाला, प्रविधि, जनशक्ति, सहकार्य, कार्यकुशलता, कार्यसम्पादन पुरस्कार, नतिजाको सम्मान, प्रविधि र प्रणालीको माध्यमबाट नियन्त्रण गर्न सकिन्छ । समग्र रुपमा अध्ययन गर्दा कर चुहावट हुने कारणहरुमा शास्त्रीय कारण र व्यवस्थापकीय कारण गरी दुई प्रकारमा हेर्न सकिन्छ ।

कर चुहावटको परम्परागत शास्त्रीय कारणलाई निम्नानुसार दर्शाउन सकिन्छ :

राजस्व चुहावटका कारणहरु	
(क) आर्थिक कारण • गरिवी र असमान आय • बढ्दो महंगी / मूल्य अस्थिरता • भौतिक विलासिता • करको दरमा बृद्धि	**(ख) राजनैतिक कारण** • राजनैतिक अस्थिरता • आर्थिक अपराध र तस्करीतन्त्र • दलगत स्वार्थ • राजनैतिक व्यक्तिको संरक्षण
(ग) व्यवस्थापकीय कारण • दोहारो प्रज्ञापनपत्र दर्ता गराएर, • प्रमाण वेगर सामान जाँचपास गरेर, • हचुवा किसिमले अभिलेख राखेर, • वर्गीकरण फरक पारेर, • सामानलाई समर्थन र प्रमाणित गर्ने कागजात समावेश नगरेर, • वहुमूल्य सामानलाई नीजि सामानमा गणना गरेर, • पासपोर्ट सुविधा उपयोग गराएर र • वस्तुको गुणस्तर र परिमाणमा मिलेमतो गरेर,	**(घ) भौगोलिक कारण** • खुला सिमाना, • भंसार छली आयात / निर्यात, • अवैध रुपमा गाडीको प्रयोग र • नियन्त्रण संयन्त्रको फितलोपना
(ङ) सामाजिक कारण • समाजमा धनीको सम्मान हुनाले कर चुहावट गरी बढी मुनाफा र लाभमा आकर्षित हुने सामाजिक मानसिकता, • बढी आय प्राप्त गर्ने, • नैतिकताको अवमूल्यन र • असीमित आवश्यकता	**च) कानूनी कारण** • कानूनको उल्लंघनमा दण्डहीनता रहिरहनु, • कानून कार्यान्वयनको फितलोपना हुनु, • कर कानूनहरुको समय सापेक्ष संशोधन र परिमार्जन नहुनु, • कानूनमा रहेका प्रावधानबीच असमानजस्यता हुनु, • स्वार्थ अनुकुल कानूनको व्याख्या हुनु ।

वर्तमान अवस्थामा राजस्व चुहावट हुने प्रमुख व्यवस्थापकीय कारणहरुलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

⇒ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १७ अनुसार दर्ता भएको व्यक्तिले कर लाग्ने करोवारसँग सम्बन्धित वस्तु वा सेवामा तिरेको कर आफूले तिर्नुपर्ने करबाट कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । तर करदाताले प्रत्येक वर्ष विक्री न्यून देखाई खरिदमा तिरेको तिरेको मूल्य अभिवृद्धि कर भन्दा विक्रीमा संकलन गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर कम हुने, डेविट विवरण हिसावमा आउन नसकेको करदाताको छानविन नहुने, खरिद बढी गरी प्रत्येक वर्ष मौज्दातको थुप्रो लगाई मूल्य अभिवृद्धिकर क्रेडिटमा देखाउने, करदाताको डेविट मूल्य

अभिवृद्धिकर रकमको ६ गुणा भन्दा बढी भएको अवस्थामा समेत मौज्दात निरीक्षण गर्ने व्यवस्था प्रभावकारी नहुनु, नक्कली विल तथा अवास्तविक मौज्दात समेतको आधारमा नपाउने क्रेडिट दावी हुनु, वर्षौंसम्म करदाताले क्रेडिट विवरण बुझाई रहेकोमा सोको ठोस अनुगमन नहुनु, आयात गर्दा तिरेको वा तिर्नुपर्ने करबाट आफूले उठाएको करमा मिलान गरी बढी भएको कर दाखिला नहुनु, लामो समयसम्म डेविट तथा क्रेडिटमा रहेका करदाताको तथ्याङ्क सम्बन्धमा अनुसन्धानात्मक परीक्षण एवं छानविनमा संकूचन जस्ता कारणले राजस्व चुहावट हुने गरेको छ ।

⇒ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २१ अनुसार करदाताको कारोबार एवं चल अचल सम्पत्ति रोक्का गरेर राजस्व वक्यौता असुल गर्न सकिने कानूनी व्यवस्था छ । वक्यौता असुलीको कार्यान्वयन पक्ष प्रभावकारी नहुँदा राजस्व असुली चुनौतीपूर्ण बन्दै गएको छ । राजस्वको वक्यौता असुलीमा करदाताको बैंक खाता रोक्का नगरिनु, अन्य चलअचल सम्पत्तिमाथि नियन्त्रण कायम राख्न नसक्नु, लिलामीको अग्राधिकारमा असुली प्राप्ती "को" रहने भन्ने प्रश्नमा स्पष्ट मापदण्ड तयार नहुनु, अदालती निर्णयको ढिलाईको कारण असुलीमा न्यूनता आउनु, कारोबार छाडी अदृश्य रहनु, करदाताबीच सम्पर्क कायम राख्न नसकिनु, कारोबारस्थल परिवर्तन गर्नु, करदातालाई सहुलियत स्वरुप आर्थिक ऐनले दिएको स्किमकै आधारमा राजस्व असुल हुन सक्नेमा सो समेत असुल हुन नसकी कर छुट हुनु, करदाताहरुले करोडौको कारोवार गरेतापनि आय विवरण नबुझाउनु र करदायित्व पर सार्नु जस्ता कारणबाट राजस्व चुहावट हुने गरेको छ ।

⇒ आयकर नियमावली, २०५९ को नियम २३ वमोजिम दर्ता भई कारोबार गर्ने करदातालाई आर्थिक ऐनले दिएको स्किममा करदाताको वास्तविक खरिद भन्दा कम खरिद देखाई आय कम देखाएकोमा राजस्व छुट भएको देखिन्छ । त्यस्तै आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७.२ अनुसार सेवा शुल्कको आम्दानीलाई करयोग्य आयमा समावेश गर्नुपर्ने हुन्छ । नगद प्रोत्साहन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७० अनुसार निकासी कर्तालाई २ देखि ४ प्रतिशतसम्म नगद प्रोत्साहन रकम राष्ट्रबैंक मार्फत सम्बन्धित करदातालाई भुक्तानी दिदै आएकोमा प्राप्त गरेको नगद प्रोत्साहन रकम करदाताले आयमा समावेश नगरेको कारण सोको लाग्ने कर छुट हुन गई कर चुहावट भएको स्थिति समेत विद्यमान छ । त्यस्तै आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ को सामान्य कट्टी अन्तर्गत व्यवसाय वा लगानीबाट आय आर्जन हुने कार्यमा भएका खर्चहरु कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । करदाताले व्यवसाय संचालनमा लिएको स्थानको घरबहाल खर्च भुक्तानी गर्दा १० प्रतिशत कर कट्टी गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तो घरवहाल खर्च प्रचलित बजार मूल्यको तुलनामा अस्वाभाविक रुपले न्यून दावी गरेको स्थितिले पनि कर चुहावट हुने गरेको छ । कतिपय करतादाताले घर भाडा तिरेको रकम भन्दा पनि व्यवसायको विक्री रकम कम उल्लेख गरी आय विवरण पेश गर्ने स्थिति र रु. १० लाख भन्दा बढी घरभाडा तिर्ने कतिपय सेवाको कारोवार गर्ने करदाता मूल्य अभिवृद्धिकरमा दर्ता समेत भएका छैनन् । विक्री लुकाई कम कर तिरेको स्थितिबाट कर चुहावट समेत हुने गरेको स्थिति छ ।

⇒ आन्तरिक राजस्व विभागको २०६९।९।२९ को परिपत्रले करदाताको करोबारको कर निर्धारण गर्दा व्यवसायले प्राप्त गरेको सापटीको श्रोतको वास्तविकता हेर्नुपर्ने उल्लेख छ । व्यवसायमा ठूलो र

कम संचालकबाट निव्यार्जी सापटी देखाउने र सोको टिप्पणी नगर्ने तथा बैंक मार्फत सापटीको कारोबार नगर्ने स्थितिले कर दायित्वमा पर्ने असरबाट कर संकलनमा हुने चुहावट स्पष्ट रुपले खुलासा गर्न सकिन्छ। श्रोतको वैद्यानिक आधार यकिन नगर्ने बानीले समेत कर चुहावट हुने गरेको छ। त्यस्तै शेयर पूँजीको आधारमा मापदण्डको व्यवस्था नहुँदा व्यवसायमा लिएको ऋणको व्याज कट्टी गर्न पाउने हुँदा यसबाट कर दायित्व घट्न गई कर चुहावट समेत हुने गरेको अवस्था छ। त्यस्तै, कर दाताको वर्गीकरण गरी उच्च जोखिमका करदाताको कर दायित्व निर्धारणमा ढिलाई भएको कारण पनि कर चुहावट हुने गरेको अवस्था समेत देखिएको छ।

⇒ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २० मा कर विवरण पेश गरेको समयले ४ वर्षभित्र संसोधित कर निर्धारण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। तर संसोधित कर निर्धारण गर्ने निकायमा भएको जनशक्ति तथा कार्ययोजनामा पुनरावलोकन नगर्दा ४ वर्षभित्र कर निर्धारण नहुने र स्वयंकर दायित्व निर्धारणलाई मात्र कर संकलन हुने हुँदा कर चुहावट हुने गरेको छ।

⇒ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ अनुसार करदाताको व्यवसायिक प्रयोजनसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण आम्दानी आय विवरणमा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। करदाताहरुले पेश गर्ने वित्तीय विवरणमा आय रकम घटी देखाई कर दायित्वमा कमी ल्याउने, अग्रिम कर कट्टी गरेको परिमाणात्मक विवरणको आधारमा हुने विक्री रकम आयमा समावेश नगर्ने, प्रत्यक्ष खर्च समेत नउठ्ने गरी आम्दानी देखाउने, अन्तिम मौज्दातको लागत गणना गर्दा लागत मूल्य वा वजार मूल्यमध्ये जुन घटी हुन्छ सो आधारमा मूल्यांकन गरी आय कायम गर्नुपर्नेमा मूल्यांकन फरक पारी घटी आय लेखांकन गर्नुले पनि कर राजस्व चुहावट हुने गरेको छ। आयकर ऐन, २०५८ को दफा १९ अनुसार ह्रासयोग्य सम्पत्तिको ह्रास खर्च कट्टी पाउने व्यवस्था छ। नोक्सानी अवधिमा पाउने ह्रास खर्च दावी नगरी पछिल्ला वर्षहरुमा नाफामा आएपछि खर्च लेख्नेगरी कर नियोजन गर्ने, व्यवसायिक सम्पत्ति प्रोप्राइटर्सबाट प्राइभेट लिमिटेडमा हस्तान्तरण गरेको अवस्थामा अनुपातिक खर्च दावी नगरी पुरै दावी गर्ने, उत्पादनमूलक उद्योग नभएको अवस्थामा विशेष उद्योगको सुविधा लिई थप एक तिहाई ह्रास दावी गर्नु जस्ता कारणले पनि करको मात्रामा चुहावट हुने गरेको देखिन्छ।

⇒ उद्योग विभागले विभिन्न वस्तुको उत्पादन गर्दा उत्पादनमा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थबाट निस्कने नतिजाको नर्मस अनुसार कच्चापदार्थ खपत एवं उत्पादन देखाउनुपर्नेमा फरक फरक ढंगले कच्चा पदार्थ खपत देखाउँदा घटी कर दायित्व कायम हुन गई कर चुहावट हुने गरेको छ। जर्ति बढी दावी गर्ने, कच्चा पदार्थमा तिरेको अन्तशुल्क भन्दा बढी कट्टी लिने, प्रतिलब्धी दर भन्दा कम उत्पादन गर्ने, गणनामा त्रुटी गर्ने आदि कारणबाट पनि कर राजस्वमा न्यूनता आएको स्थिति छ।

⇒ भंसार ऐन, २०६४ को दफा १३ अनुसार कारोबार मूल्य कायम गर्दा विक्रेतालाई तिरेको वास्तविक रकम र पैठारी गर्दा लागेको वा लाग्न सक्ने भाडा वीमा तथा अन्य सम्पूर्ण खर्च जोडी हुने रकममा भंसार महसुल असुली नभई घटी असुल हुने गरेको, भंसार दरवन्दिमा उल्लेखित संकेत नम्बर अनुसार मालवस्तुको यथार्थ संकेत निश्चित गरी जाँचपास गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा प्रज्ञापनपत्र परीक्षणमा फरक संकेत तथा

दरवन्दी लगाई राजस्व असुल गर्ने, दरवन्दीको व्याख्या फरक फरक लगाई कम राजस्व भुक्तानी गर्ने जस्ता कारणहरुबाट पनि राजस्व चुहावट हुने गरेको छ ।

⇒ अन्तशुल्क ऐन, २०५८ ले गरेको व्यवस्था अनुरुप अन्तशुल्क राजस्वले आशातित प्रगति समेत गर्न नसकेको अवस्था छ। उत्पादन र निकासी विवरण फरक पारी कम अन्तशुल्क तिर्ने, स्टिकरको अवैधानिक प्रयोग गरी निकासी तथा विक्रीमा कमी ल्याई कम अन्तशुल्क तिर्ने, प्रतिलब्धीदर अनुरुप उत्पादन नगर्दा अन्तशुल्क, मूल्य अभिवृद्धिकर र आयकरमा चुहावट हुने गरेको छ। मौज्दातको स्तरिय अनुगमन नहुनु, मदिराको गुणस्तर यू.पी. (Under Proff) शक्तिमा परिवर्तन गरिनु, अभिलेख व्यवस्थापन कमजोर रहनु, विद्युतीय उत्पादनको विद्युतीय गणना गर्ने प्रभावकारी माध्यम फ्लो मिटर प्रयोगमा नल्याउनु आदि जस्ता कारणहरुबाट पनि उठ्ने राजस्वको मात्रामा घटी हुन गई चुहावट हुने गरेको छ।

कर कानूनको न्यायोचित कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गरी कर प्रणालीको कार्यकुशलता तथा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न कर सम्बन्धी कानूनहरुको कार्य प्रक्रियालाई सकेसम्म अन्तरमिलान गरिनु पर्दछ। स्वैच्छिक कर तिर्ने वातावरणको सिर्जना गर्न निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यलाई प्राथमिकतामा पनि राख्नुपर्ने हुन्छ । प्रविधि संजाल, कर प्रणालीको जानकारीमूलक विषय, विद्युतीय शासन प्रणाली, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, शिप तथा क्षमतामा वृद्धि, जनशक्ति विकास योजना, संगठनात्मक संरचनाको क्षमतायुक्त रुपान्तरण, दक्षतामा आधारित तालिम, जोखिमका क्षेत्रमा सुरक्षा परिचालन आदिद्धारा कर चुहावटमा नियन्त्रण गर्न सकिन्छ।

कर चुहावट नियन्त्रण गर्ने उपाय : कर चुहावट नियन्त्रण गर्ने प्रमुख उपायहरुलाई निम्नानुसार दर्शाउन सकिन्छ :-

१) नीतिगत उपाय (Policies Measures)

- करकानूनमा समयानुकूल सुधार एवं परिमार्जन,
- अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड वमोजिम कर कानून तथा कार्य प्रक्रियाहरुको अन्तर्मिलान,
- राजस्व प्रक्षेपण प्रणालीको कार्यान्वयन,
- कर सूचना संजालको विकास,
- कर सम्बन्धी कानूनहरुको प्रभावकारी र निश्पक्षतापूर्वक कार्यान्वयन,
- राजस्व परिचालनमा निजी क्षेत्रसँगको सहकार्य अभिवृद्धि,
- स्वैच्छिक कर तिर्ने वातावरणको सिर्जना गर्न व्यवसायिक लागत कम गर्ने नीतिको सिर्जना,
- स्थायी लेखा नम्बर वेगर पेशा व्यवसाय गर्न रोक,
- राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरुसँग अग्रकार्यगत सम्बन्ध,
- लगानी प्रोत्साहन हने मुलुकसँग दोहोरो करमुक्ती सम्झौता र
- आर्थिक अपराधमुक्त आर्थिक कृयाकलापको विकासमा जोड ।

२) संगठनात्मक संरचनामा सुधारको उपाय (Organizational Measures)

- मानव संसाधन प्रणालीको विकास,

- पूर्णतया विद्युतीय शासन प्रणालीको कार्यान्वयन,
- उच्चस्तरीय कर प्रणाली पुनरावलोकन आयोगको गठन,
- उच्च जोखिमका क्षेत्रमा सुरक्षा परिचालन,
- एक्सिलेन्स रेसपोन्स तालिम,
- संगठन प्रणालीको प्रविधियुक्त प्रयोग र
- राजस्व समूहको पुनरावलोकन ।

३) **प्रवर्द्धनात्मक उपाय (Promotional Measures)**

- सामाजिक जागरण र नैतिक शिक्षामा जोड,
- कडा सजाय र सोको सार्वजनिक प्रचार,
- बढी राजस्व बुझाउनेलाई सम्मानको व्यवस्था र
- करदाता शिक्षा प्रणाली ।

४) **निरोधात्मक उपाय (Preventive Measures)**

- आकस्मिक निरीक्षण प्रणाली र निगरानी व्यवस्था,
- सूचना प्रविधिको प्रयोग,
- कर प्रणालीमा सरलीकरण,
- अन्तरसम्बन्ध र समन्वय ।

५) **उपचारात्मक उपाय (Curative Measures)**

- आयकर, अन्तशुल्क र मूल्य अभिवृद्धिकरमा भएका तजविजी जरिवाना गर्ने आधिकारहरु तथा जरिवानाको दरमा नियन्त्रण गर्न सम्बन्धित ऐनहरुमा संसोधन गरेर,
- कर्मचारीहरुको निर्णयका आधारमा बढी भार बोकाइएको न्यायिक निकायबाट ठहर भएमा त्यस्ता कर्मचारीहरु जवाफदेही हुनुपर्ने कानूनी व्यवस्था मिलाएर,
- सरकारले लिने र करदाताले पाउने दुवैको व्याजदर समान बनाएर,
- कुनैपनि कानूनमा करको नाममा करको रकमभन्दा बढी हुनेगरी जरिवाना लगाउने व्यवस्था हटाउने, दाखिला भईसकेको कर रकममा पनि जरिवाना हुने परीपाटी पूर्णतया हटाएर,
- पुनरावेदन सुन्ने न्यायिक निकाय स्वतन्त्र हुनुपर्ने व्यवस्था मिलाएर,
- राजस्व न्यायाधिकरणले समेत आफ्नो फैसलाको कार्यान्वयन पक्षलाई सवल बनाई फैसला भएको बढीमा ६० दिनभित्र फैसला कार्यान्वयन गर्न वाध्य गराएर,
- करदातालाई सम्मानित गर्ने कानूनी व्यवस्था मिलाएर र
- स्वैच्छिक घोषणाको दायरा फराकिलो बनाएर ।

सरकारले प्रत्येक वर्ष तयार गर्ने राजस्व र व्यय अनुमानको स्थितिमा सन्तुलन कायम राख्न राजस्व अंश मूख्य मानिन्छ । राजस्वको मात्रामा हुने वृद्धिले सार्वजनिक खर्चको तुलनात्मक

स्थिति सन्तुलित हुन पुगी देशले एउटा दिशायुक्त गन्तव्य प्राप्त गर्न सक्दछ । कानूनी व्यवस्थाको परिपालना र सार्वजनिक श्रोत साधनको सदुपयोग गरी कम लागतमा राजस्व असूलीको स्थितिमा सुधार ल्याउन आवश्यक छ । राजस्व चुहावट नियन्त्रणका लागि विभिन्न कार्यविधि निर्देशिका बनाई कार्यान्वयनमा ल्याइएतापनि राजस्वको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता आउन सकेको छैन । राजस्व चुहावटलाई नियन्त्रण गर्न माथि उल्लेखित उपायहरुलाई अधिकतम रुपले ध्यान दिई संगठनात्मक संरचना, कानूनी व्यवस्था, क्षमता र पद्धती विकास गरी राजस्वको अनुसन्धान र कर परीक्षणलाई सुदृढ बनाईनु पर्दछ । राजस्व असुलीका पद्धति र प्रणाली कतिपय विषयमा असान्दर्भिक भई सुधार गर्न नसकिने स्थितिमा रहेकोमा सोमा पुनरावलोकन गर्ने एवं राजस्व प्रशासन सबल तथा विश्वसनीय बनाउन संस्थागत जवाफदेहितालाई समेत जिम्मेवार बनाउन आवश्यक देखिन्छ ।

आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १९ अनुसार महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट लेखापीक्षण हुँदा औल्याइएका राजस्व सम्बन्धी नीतिगत र लगतगत बेरुजूका सम्बन्धमा सो बेरुजूको सूचना प्राप्त भएको ३५ दिनभित्र सम्बन्धित कार्यालयले फछ्यौंट गरी सम्परीक्षण गराउनु पर्ने र म्यादभित्र बेरुजू सम्परीक्षण तथा फछ्यौंट गराउन नसक्ने भएमा म्याद थप माग गरी थप म्यादभित्र फछ्यौंट गरी सम्परीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणले समेत राजस्वका क्षेत्रमा भए गरेका गल्ती तथा कमजोरी, त्रुटी एवं चुहावटका विभिन्न प्रतिनिधित्वमूलक व्यहोराहरु उल्लेख गर्दै आएको पनि छ । उक्त व्यवस्था अनुरुप नीतिगत रुपमा सुधार नभएको र बेरुजू फछ्यौंट गर्ने नगरेकोले बेरुजूको परिमाण वर्षेनी बढ्दै गएको अवस्था छ । अतः कानूनले तोकेको म्यादभित्र राजस्व परिचालन सम्बन्धी देखिएका व्यहोरा फछ्यौंट गर्नेगराउने तर्फ राजस्व प्रशासनले सवल भूमिका समेत निर्वाह गर्न सके राजस्व चुहावट नियन्त्रणमा समेत सघाउ पुग्दछ । त्यस्तै, कर राजस्व चुहावट रोक्न निर्धारण तथा अनुसन्धान गर्ने पद्धतीमा सुधार गरी उच्च जोखिम रहेका, मध्यम जोखिम रहेका र न्यून जोखिम रहेका कर, भंसार, मूल्य अभिवृद्धिकर, अन्तशुल्क लगायत सेवा तथा शुल्कको कारोबारलाई जोखिमको आधार मा पद्धतिमूलक बनाई व्यवस्थित समेत गरी लैजानुपर्ने देखिएको छ । राजस्वलाई कुशलतापूर्वक कम लागतमा अधिकतम रुपमा परिचालन गरी संकलनमा क्रमवद्ध वृद्धिको दीगोपना कायम राख्न मापदण्डमा सुदृढीकरण, कर निर्धारण तथा अनुसन्धानको गुणस्तरमा सुधार, राजस्व प्रशासनमा संलग्न कर्मचारीको पेशागत क्षमतामा अभिवृद्धि, संगठनात्मक दक्षता विकास गरी राजस्व चुहावटमा कमी ल्याउने लक्ष्यका साथ त्रियाकलापलाई कार्यान्वयनमा ल्याउन आवश्यक देखिन्छ । राजस्व असुलीको सवलतालाई दीगो कायम राखी वृद्धिक्रम धनात्मक गरियो भने सार्वजनिक खर्चमा सन्तुलन कायम भई आन्तरिक र वाह्य ऋणको भारमा कमी आउने हुन्छ । अतः राजस्व प्रशासनमा हुने चुहावटलाई रोकी राजस्वलाई कुशलतापूर्वक परिचालन गरी आमूल रुपले वृद्धि गर्न निजी तथा सरकारी दुवै क्षेत्रको समूहगत प्रयासको खाँचो पर्दछ ।

नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान

एक परिचय

✍ हुमनाथ सुबेदी
निर्देशक

सार्वजनिक क्षेत्रको वित्तीय व्यवस्थापन आजको महत्तम विषयवस्तु बनेको छ। सार्वजनिक स्रोत साधन मितव्ययीताकासाथ, दक्षतापूर्वक र प्रभावकारी रुपमा परिचालन गर्ने र सोको सम्बन्धमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता हुनुपर्ने कुराले विश्वव्यापी मान्यता प्राप्त गरेको छ। सार्वजनिक स्रोत साधनको प्राप्तिको ठूलो हिस्सा जनताको करबाट प्राप्त हुनेहुँदा सोको परिचालन तथा खर्चको बारेमा जानकारी पाउनु जनताको नैसर्गिक अधिकारको रुपमा लिइएको छ। यसैगरी विकासका साझेदारहरु (Development Partners) ले समेत आफूले प्रदान गरेको सहायताका सम्बन्धमा त्यसको बाँडफाँड, परिचालन, उपयोग, उपलब्धि र असर प्रभावको विश्वसनीय जानकारी प्राप्त होस भन्ने ध्येय राख्ने गर्दछन्। जसको लागि विश्वसनीय, एकरुपता भएको, सर्वस्वीकार्य रुपमा स्रोतको परिचालन र सोको लेखांकन एंव प्रतिवेदनको विषयलाई महत्व दिदै आएका छन्। सार्वजनिक स्रोतको कुशलतापूर्वक परिचालन, सोको लेखांकन र लेखापरीक्षण लगायतका पक्षमा विश्वव्यापी रुपमा एकरुपता कायम गर्न विभिन्न मानदण्डहरु, मार्गदर्शनहरुको विकास गरिएको छ। त्यस्तै मानदण्डहरुमध्ये एक महत्वपूर्ण मानदण्डको रुपमा नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (Nepal Public Sector Accounting Standards -NPSAS) लाई लिन सकिन्छ।

International Federation of Accountats (IFAC) को मानदण्ड तयार गर्ने एक स्वतन्त्र अंग International Public Sector Accounting Standards Board ले International Public Sector Accounting Standards (IPSAS) तयार गर्दछ। सरकारी निकायहरुको वित्तीय प्रतिवेदनको लागि बोर्डले तयार गर्ने IPSAS दुई प्रकारका छन् :-

(क)IPSAS-Accrual Basis र (ख)IPSAS-Cash Basis .

नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान नगदमा आधारित रहेको छ।

नेपाल लेखामान बोर्डले नगदमा आधारित नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान तयार गरेको छ। लेखामानलाई मन्त्रिपरिषद्ले २०६६।५।३० मा स्वीकृत गरेको हो। यद्यपी यसको प्रयोग भने स्वीकृत मिति भन्दा निकै पछि मात्र शुरुवात भएको छ। लेखामानमा मुख्यत: दुई भागहरु रहेका छन् :-

क) भाग १ - यो भागलाई अनिवार्य (Mandatory) गरिएको छ। नगदमा आधारित NPSAS तयार गर्न आवश्यक पर्ने र सबै निकायलाई लागू हुने विषयहरु यसमा समाविष्ट रहेका छन्। वित्तीय विवरण तयार गर्ने सम्बन्धमा नगदमा आधारित कारोबारहरु जस्तै नगद तथा बैंक मौज्दात, राजस्व, खर्च, नगद प्राप्ती तथा भुक्तानीका पक्षहरुलाई समेटेको छ। यसमा नगद र नगदजन्य कारोबारहरुको परिभाषा, व्याख्या, निकायबाट नगदमा गरिने नियन्त्रण, वित्तीय प्रतिवेदन प्रस्तुतीकरण तथा खुलासाका लागि आवश्यक शर्तहरु (Requirements), General consideration, Correction of Error, Consolidation of Financial Statement, Foreign Currency को लेखांकन, लागू हुने मिति, बजेटीय सूचनाहरुको बारेमा विस्तृत रुपमा उल्लेख गरिएको छ।

ख) भाग २ - यसलाई हाल अनिवार्य गरिएको छैन । आवश्यक पर्ने लेखा नीतिहरु तथा खुलासाहरु (Disclosures) हरुको पहिचान र तयार गर्ने विषयहरु यसमा समाविष्ट गरिएको छ । यसबाट निकायको सम्पत्ति, दायित्व, भुक्तानी दिनुपर्ने, प्राप्त गर्नुपर्ने तथा कमिटमेण्टहरुलाई यकिन गरी प्रतिवेदन गर्ने पक्षमा जोड दिएको छ । यसका सूचनाहरुले भविष्यमा Accural Basis NPSAS तयार गर्नलाई मार्ग प्रसस्त गर्दछ। हाल सरकारी निकायहरुले NPSAS तयार गर्दा भाग १ केन्द्रीत भई तयार गरेका छन्। हाम्रो अन्तिम गन्तव्य भाग २ समेत समेटिएको वित्तीय विवरण नै हो।

हालको प्रतिवेदन प्रणालीका समस्याहरु

नेपालमा ५० वर्ष भन्दा पुरानो नयाँ श्रेष्ता प्रणालीमा आधारित लेखांकन र प्रतिवेदनको व्यवस्था छ । उक्त लेखा प्रणालीलाई समय सापेक्ष रुपमा परिमार्जन गर्ने कार्य केही हदसम्म भएतापनि त्यसले समग्रमा सम्पूर्ण कारोबारहरुलाई समेट्न सकेको छैन भने प्रतिवेदन मार्फत आवश्यक सूचनाहरु प्रदान गर्न सकेको छैन। हाल सरकारी लेखा तथा प्रतिवेदन प्रणालीका समस्याहरु निम्नानुसार छन् :-

- कारोबारको पहिचान र मापनको लागि स्पष्ट नीति रहेको छैन। हालको लेखा एवं प्रतिवेदन प्रणालीले तेश्रो पक्ष कारोबार, प्राविधिक सहायता तथा विदेशी विनिमय दरमा हुने उतारचढावबाट परेको असरलाई प्रस्तुत गर्न सकेको छैन।
- लेखाङ्कनलाई बढी महत्व दिइएको छ। विविध प्रकारका फारामहरु तयार गरिएको

भएतापनि समष्टिगत रुपमा एकमुष्ट सूचना दिने फारामहरु छैनन् । फारामबीच एकरुपता नभएको,दोहोरोपना रहेको अवस्था छ भने कतिपय फाराम नीति निर्माण वा निर्णयलाई सहयोग पुग्ने फारामहरु रहेका छैनन् ।

- बजेटका सूचना मात्र लेखाङ्कन गर्ने गर्दछ । विश्लेषणात्मक सूचनाहरु प्रदान गर्दैन ।
- गल्तीलाई सच्याउने प्रावधान पर्याप्त छैन
- वित्तीय विवरण प्रमाणित गर्ने प्रचलन छैन
- कमिटमेण्ट गरिएका प्राप्ती तथा भुक्तानीहरुलाई प्रस्तुत गर्ने वा खुलासा गर्ने फारामहरु रहेका छैनन् ।
- निकायहरुबाट भएको कारोबारहरुको दोहोरो लेखांकन भई वित्तीय विवरणमा शुद्धता समेत हुन नसकेको स्थिति छ ।
- सर्वमान्य हुनेगरी लेखा मानदण्ड अपनाइएको छैन ।
- कारोबारको शुद्धता परीक्षणको लागि सन्तुलन परीक्षण तयार गर्ने प्रणाली रहेको छैन ।
- सूचनाको लागि डाटा वेस रहेको छैन ।
- जिन्सी सामानको लेखाङ्कन ऐतिहासिक मूल्यमा गरिएको छ । ह्रास कट्टी गर्ने प्रचलन छैन । जसले गर्दा सम्पत्तिले सही र समूचित चित्रण नगरेको अवस्था छ ।
- सरकारी सम्पत्तिको मूल्यांकन गरी अभिलेख राख्ने प्रचलन छैन । राज्यको दायित्व समेत यकिन रुपमा खुल्दैन ।
- बजेट प्राप्ती, खर्च, उपलव्धी सम्बन्धमा तुलनात्मक विवरणहरु प्रस्तुत गर्ने प्रचलन रहेको छैन ।

उल्लेखित समस्याहरुले गर्दा विकास साझेदारहरुले पटक पटक सर्वस्वीकार्य मानदण्ड लागू गर्न सुझाएका छन् । सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गतको सार्वजनिक खर्च तथा वित्तीय जवाफदेहिताको प्रतिवेदनमा समेत लेखाप्रणालीमा सुधारको पक्षलाई जोड दिइएको छ । जसको प्रतिफल स्वरुप केही वर्षभित्र NPSAS सवै निकायमा लागू गर्नेगरी कार्य भइरहेको छ ।

NPSAS **नै किन** ?

- General Purpose Financial Statement तयार हुने साथै समग्र देशको आर्थिक अवस्था प्रस्तुत हुने,
- पारदर्शिता एवं जवाफदेहिता प्रवर्द्धन हुने,
- सम्बन्धित निकाय वा प्रतिवेदक निकायको नगदको अवस्था स्पष्ट देखिने,
- तयार हुने समग्र वित्तीय विवरण अन्य राष्ट्रसँग तुलना गर्न सकिने,
- मानदण्डमा आधारित भई लेखांकन र प्रतिवेदन तयार गर्दा शुद्धता कायम रहने,
- सबै कारोबारलाई समेट्ने (तेश्रोपक्ष कारोबार - कमिट्मेण्ट्स, प्राविधिक सहायता इत्यादि)
- वित्तीय विवरणमा एकरुपता हुने हुँदा अन्तर्राष्ट्रिय जगतले स्वीकार गर्ने,
- वित्तीय नियन्त्रणलाई सघाउ पुग्ने,
- सम्बन्धित निकायहरु (महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, महालेखापरीक्षकको कार्यालय) बाट स्वीकृत तथा प्रमाणित हुने हुँदा सबैको जवाफदेहिता समेत रहने,
- डाटावेस तयार गर्न सघाउ पुग्ने र
- कर्मचारीको क्षमता विकासको लागि अवसर प्रदान हुने ।

उद्देश्यहरु (Objectives)

- यथार्थपरक, विश्वसनीय, वित्तीय प्रतिवेदन तयार गर्नु,
- राष्ट्रको सही र यथार्थ वित्तीय अवस्था प्रस्तुत गर्नु,
- अन्तर्राष्ट्रिय मानदण्डहरुसँग एकरुपता कायम गर्नु,
- सार्वजनिक खर्चको सम्वन्धमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता वृद्धि गर्नु,
- प्रस्तुत हुने सूचनाको आधारमा सार्वजनिक नीति निर्माण र निर्णय प्रक्रियामा सघाउ पुऱ्याउनु,
- सरोकारवाला पक्षहरु जस्तै :- निर्णयकर्ता, विकास साझेदारहरु, योजनाकर्ताहरु लाई आवश्यक सूचना उपलव्ध गराउनु,
- आर्थिक सुधारलाई सघाउ पुऱ्याउनु र

- स्रोत साधनको समुचित उपयोग गर्न दिसानिर्देश गर्नु ।

हालसम्मको अवस्था

◊ लेखामान लागू गर्न मन्त्रिपरिषदले २०६६।५।३० मा स्वीकृती प्रदान गरेको छ । यसको कार्यान्वयनको लागि फोकल निकायको रुपमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयलाई तोकेको छ । जस अन्तर्गत एक स्टेरिङ्ग कमिटी गठन गरी समितिले यसको कार्यान्वयनमा भूमिका खेलको छ ।

◊ लेखामान को मोडल तयारी तथा यसको लागू गर्न आवश्यक पर्ने पक्षहरुमा सुझाव दिने गरी एक परामर्शदाताको नियुक्त गरिएको छ । परामर्शदाताको समेत संलग्नतामा तयार गरेको मोडल वित्तीय विवरणमा आधारित रही आर्थिक वर्ष २०७०।७१ मा आर्थिक वर्ष २०६८।६९ र २०६९।७० को र आर्थिक वर्ष २०७१।७२ मा आर्थिक वर्ष २०७०।७१ मा भएको कारोबारको भएको कारोबारको मा भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात र महिला, वालवालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयको नमूनाको रुपमा लेखामानमा आधारित वित्तीय विवरण तयार गरिएको थियो ।

◊ आर्थिक वर्ष २०७२।७३ को वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा "सरकारी वित्तीय प्रतिवेदन प्रणालीलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बनाउन नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान केन्द्रीय स्तरका निकायहरुमा क्रमशः कार्यान्वयन गरिनेछ" भन्ने उल्लेख भए अनुसार आ.व.२०७१।७२ को मन्त्रालय र संवैधानिक निकाय गरी १६ वटा निकायहरुको लेखामानमा आधारित वित्तीय विवरण तयार गर्ने कार्यक्रम रहेकोमा १५ वटा निकायले वित्तीय विवरण तयार गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गरेका छन् ।

◊ प्रस्तुत वित्तीय विवरण उपर महालेखापरीक्षकको कार्यालयले राय व्यक्त गरेको छ । महालेखा परीक्षकको कार्यालयले १५ निकाय मध्ये एक निकायको कैफियत रहित र बाँकी १४ वटा निकायको कैफियत सहितको राय व्यक्त गरेको छ । जसको व्यहोरा महालेखापरीक्षकको ५३ औं वार्षिक प्रतिवेदनमा समेत उल्लेख गरिएको छ ।

◊ लेखमान लागू गर्ने सन्दर्भमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले महालेखापरीक्षकको कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, नेपाल चार्टड एकाउन्टेण्ट संस्था तथा विभिन्न विभागहरुसँगको समन्वय र सहकार्यमा कार्यहरु गरिरहेको छ । जसको लागि विभिन्न अन्तरक्रिया, गोष्ठी, सेमिनार तथा तालिम कार्यक्रम सञ्चालन भई रहेका छन् ।

◊ २०७० आषाढमा नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामानलाई नेपाली अनुवाद गरी प्रकाशन गरिएको छ । जसले

गर्दा प्रयोगकर्तालाई सरलता प्रदान गरेको छ ।

◊ लेखामानमा आधारित वित्तीय विवरण तयार गर्न सजिलो होस भन्ने हेतुले सफ्टवेयर र म्यानुअल तयार गर्ने कार्य महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले गरिरहेको छ ।

फाईदाहरु (Benefits)

लेखामान अनुसार वित्तीय विवरण तयार गर्दा हुने फाइदाहरु निम्नानुसार छन् :

- **निकायलाई**
  - सबै निकायबीच वित्तीय विवरणमा एकरुपता हुने,
  - Standardization कायम हुने,
  - वित्तीय सूचनाहरुमा पारदर्शिता कायम हुने,
  - नीति निर्माण र निर्णयमा सहयोग पुग्ने,
  - पारदर्शिता र जवाफदेहिता बहन भई सार्वजनिक निकायप्रति जनविश्वास बृद्धि हुने ।
- **जनतालाई**
  - सार्वजनिक स्रोत परिचालन र उपलब्धिको बारेमा बुझ्न र जान्न सहज हुने,
  - सूचना प्राप्त हुने,
  - कमी कमजोरी सुधार गर्न पृष्ठपोषण दिनसक्ने ।
- **कर्मचारीहरुलाई**
  - समयानुकुल ज्ञानको विकास हुने,
  - International Exposure हुनसक्ने,
  - वृत्ति विकासमा ज्ञानको प्रयोग गर्न सकिने,
  - विभिन्न सरोकारवालाबाट माग हुने सूचना तुरुन्त प्रदान गर्न सकिने ।
- **दाताहरुलाई**
  - विश्वसनीयतामा बढोत्तरी हुने,
  - सर्वस्वीकार्य हुने,
  - जवाफदेहितामा वृद्धि हुने,

- सहयोगका क्षेत्र निर्धारणमा सघाउ पुग्ने ।

कार्य प्रवाह :

नेपाल सर्वाजनिक क्षेत्र लेखामान अनुसार वित्तीय विवरण तयार गर्ने कार्यको प्रारम्भ विन्दुमा हामी रहेका छौ । विश्वव्यापी रुपमा एकरुपता कायम गर्न तथा लेखामान अनुसार वित्तीय विवरण तयार गर्न सजिलो होस् भन्ने हेतुले यसको तयारीको कार्य प्रवाहलाई समेत व्यवस्थित गरिएको छ । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

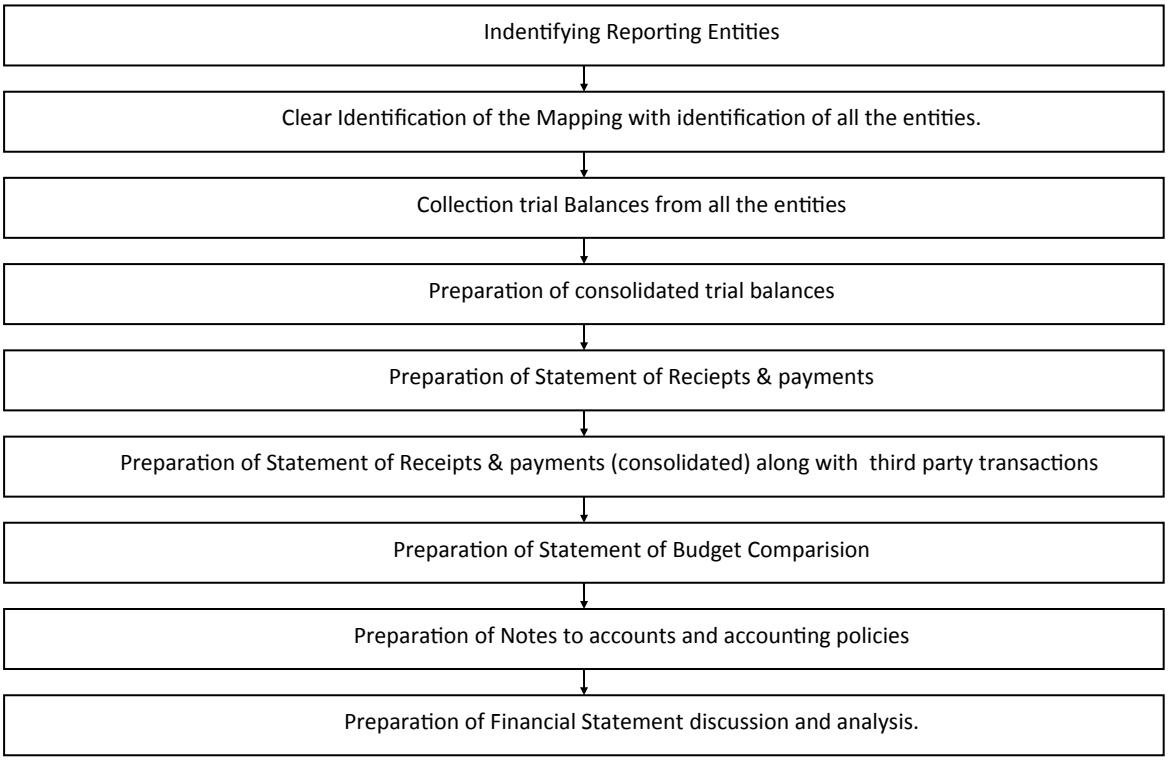

- सर्वप्रथम वित्तीय विवरण तयार गरी प्रस्तुत गर्ने निकायको पहिचान गर्नुपर्दछ । यसको लागि सो निकाय अन्तर्गत रहेका निकाय वा कार्यालयहरुको पहिचान हुनुपर्दछ ।
- प्रतिवेदन तयार गर्ने निकाय अन्तर्गत रहेका सम्पूर्ण निकायहरुको पहिचान पश्चात तिनीहरुलाई आम्दानी प्राप्ति तथा खर्च लगायतका कारोबारको प्रकृति अनुसार नक्सांकन (Mapping) गर्नुपर्दछ । यसमा Budgetory Entity, Extra Budgetary Entity र Government Business entity मा समूहीकृत गर्नुपर्दछ ।

- निकायहरुको वर्गीकरण पश्चात सन्तुलन परीक्षण (Trial Balance) तयार गर्नुपर्दछ । हाल निकाय वा कार्यालयहरुले विनियोजनतर्फ उपशीर्षक अनुसार आर्थिक विवरण तयार गर्दछन् भने राजस्वको राजस्व शीर्षक अनुसार र धरौटीको आर्थिक विवरण तयार गरिन्छ । राजस्व, विनियोजन (चालु, पूँजीगत र वित्तीय व्यवस्था) हरुको प्रविष्टी एवं लेखांकनको लागि १११११ देखि ३२२२१ सम्म शीर्षकहरु कायम गरिएको छ । लेखामानको सन्तुलन परीक्षण (Trial Balance) तयार गर्दा सर्वप्रथम विनियोजन तर्फका विभिन्न बजेट उपशीर्षक भित्रका एउटै खर्च शीर्षकलाई एकिकृत गर्नुपर्दछ । सबै निकायबाट सन्तुलन परीक्षण लिई प्रतिवेदक निकायले एकीकृत सन्तुलन परीक्षण तयार गर्दछ । यसबाट प्रविष्टीमा वा लेखांकनमा त्रुटी भए पत्ता लाग्दछ ।
- सन्तुलन परीक्षणमा प्रविष्ट गरेपश्चात स्वतः Linkage कायम गरी नगद प्राप्ती तथा भुक्तानी विवरणमा प्रविष्ट हुने व्यवस्था मिलाइएको छ । नगद प्राप्ति तथा भुक्तानीको एकीकृत वित्तीय विवरणका दुई वटा फारामहरु र नगद प्राप्ति तथा भुक्तानीको संयुक्त वित्तीय विवरणका दुई फारामहरु गरी चार वटा फारामहरु तयार गर्नुपर्ने हुन्छ । नगद प्राप्ति तथा भुक्तानीको एकीकृत वित्तीय विवरणको प्रथम फाराममा यस वर्ष र गत आर्थिक वर्षको निकायद्वारा नियन्त्रित नगद प्राप्ति र तेस्रो पक्षबाट गरिएको प्राप्तिलाई प्रस्तुत गरिन्छ । यसले कर प्राप्ति, दाखिला, विनियोजनको निकासा, अर्थवजेटबाट प्राप्त निकासा, अन्तर्राष्टिय अनुदान, ऋण वा कर्जा, लगानी फिर्ता वा असुली, स्वयं आर्जित आम्दानी , धरौटी आम्दानीलाई प्रस्तुत गरी वर्षभरिको नगद कारोबारलाई दर्शाउँदछ । यसैगरी दोस्रो फारामले चालु, पूँजीगत, वित्तीय विवरण, राजस्व तथा धरौटी लगायतका कारोबारमा भएको खर्चको अवस्था प्रस्तुत गर्दछ । प्राप्ति मध्ये कति उपयोग भई सञ्चित कोषमा दाखिला भयो र कति नगद मौज्दात बाँकी छ भन्ने व्यहोरा यस विवरणबाट देखिन्छ ।

यसैगरी नगद प्राप्ति तथा भुक्तानीको संयुक्त वित्तीय विवरणको पहिलो फारामले लेखामानले वर्गीकरण गरे अनुसारका मातहत निकायहरुको वजेटरी निकाय, गैर वजेटरी निकाय र सरकारी संस्थानहरुको भन्नाभिन्नै र एकीकृत विवरण देखिने गरी नगद वा नगद जन्य प्राप्ति कारोबारलाई प्रस्तुत गर्दछ । यसमा अन्तर सरकारी निकाय कारोबार मिलान गर्न मिल्ने गरी डिजाइन गरिएको छ । दोस्रो फाराममा मातहत निकायहरुको वजेटरी निकाय, गैर वजेटरी निकाय र सरकारी संस्थानहरुको भिन्नाभिन्नै र एकीकृत विवरण देखिने गरी चालु, पूँजीगत, वित्तीय विवरण, राजस्व तथा धरौटी लगायतका कारोबारमा भएको खर्चको अवस्था प्रस्तुत गर्दछ । यसरी तयार गरिएका चारवटा फाराममा सम्वन्धित निकायको लेखाप्रमुख, लेखा उत्तरदायी अधिकृत र महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट तोकिएको पदाधिकारीबाट दस्तखत गरी प्रमाणित गरि राख्नु

पर्दछ ।

- नगद प्राप्ती र भुक्तानी विवरण तयार गरेपछि बजेट तुलना विवरण तयार गरिन्छ । यसमा शुरु बजेट, बजेट समायोजन, अन्तिम बजेट, निकासा, खर्च तथा अन्तिम बजेट र वास्तविक खर्चको तुलना अवस्था खर्च शिर्षकको मुख्य शिर्षक अनुसार प्रस्तुत गरिन्छ। यसबाट सन्चितकोषबाट भएको खर्च र सन्चित कोषमा भएको दाखिलाको अवस्था समेत खुल्दछ ।
- तत्पश्चात लेखा टिप्पणीहरु (Notes to Accounts) तयार गरिन्छ । लेखा टिप्पणीहरुबाट नै वित्तीय विवरणको बारेमा खुलासा गरिएको हुन्छ । वित्तीय विवरणको प्रयोगकर्ता वा अध्ययनकर्तालाई वित्तीय विवरणबारे खुलस्त पार्न, बुझ्न सजिलो बनाउन तथा कारोबारहरुको प्रविष्टी अंकबीच तादाम्यता कायम गर्न लेखा टिप्पणीहरुले सघाउ पुऱ्याउँदछन् । हाल लेखामान अन्तर्गत विभिन्न ३१ बुँदामा लेखा टिप्पणीहरु उल्लेख गरिएको छ । जसमा कर आम्दानी, गैरकर आम्दानी, बजेटको स्रोत, बैदेशिक वा वाह्य अनुदान प्राप्ति,ऋण तथा सापटी, तेस्रो पक्ष भुक्तानी, जिन्सी व्यवस्थापन, वजेट तथा वास्तविक खर्चको तुलना, अग्रिम भुक्तानीहरु, चालु दायित्व, नगद र नगद जन्य कारोबार, मार्गस्थ नगद, नगद मौज्दात सरकारी नियन्त्रण, चालु, पूँजीगत, राजस्व र धरौटी, त्रुटीको सुधार, संक्रमणकालीन व्यवस्था, अन्तर निकाय लगानी, आकस्मिक कोषबाट भुक्तानी लगायतका वुँदाहरुको व्यवस्था गरेको छ । जसमा प्रयोगकर्तालाई बुझ्न सजिलो हुने गरी कानूनको समेत ध्यान दिई तिनीहरुलाई वर्गीकरण र व्याख्या गरिएको छ ।
- लेखा नीतिहरु अर्को महत्वपूर्ण पक्ष हो । यसमा प्रतिवेदक निकायको परिचय, निकायको प्रकृति, निकाय अन्तर्गत रहेका कार्यालय वा निकायहरुको वर्गीकरण र व्याख्या, वित्तीय विवरण एकीकरणको आधार, प्रतिवेदन अवधि, प्रतिवेदनको मुद्रा, राजस्व, खर्च, लगानी, बैदेशिक मुद्रा, कर्मचारी सुविधा लगायतका विषयहरुलाई स्पष्ट र बोधगम्य तवरले उल्लेख गर्नुपर्दछ । छोटकरीमा भन्दा कारोबारको वित्तीय विवरण लेखांकन र प्रतिवेदन विधिको बारेमा उल्लेख गर्एिको हुन्छ । यसरी उल्लेख गरिने लेखा नीतिहरु वित्तीय विवरणका अभिन्न अंग हुन् ।

लेखामानमा निकायहरुको वर्गीकरण

नगदमा आधारित लेखामान अनुसारको वित्तीय विवरण तयार गर्दा कुनै प्रतिवेदक निकायभित्र रहेका कार्यालयहरुलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको छ :-

(क) **बजेटरी निकाय (Bugetary Entity)**

सञ्चित कोषबाट बजेट विनियोजन हुने निकायहरु जसको कारोबारको बारेमा तालुक वा तोकिएको निकायलाई प्रतिवेदन समेत पेश गर्नुपर्दछ, त्यस्ता निकायलाई बजेटरी निकाय भनिन्छ । सामान्य अर्थमा भन्दा सरकारी विनियोजन अनुसार खर्च गर्ने र लेखांकन गर्ने निकायहरु यसमा पर्दछन् ।

(ख) **गैर बजेटरी निकाय (Extra Budgetary Entity)**

आफ्नै छुट्टै कोष भएको साथै सरकारी अनुदान समेत प्राप्त गर्ने स्वायत्त प्रकृतिका निकायहरु यस अन्तर्गत पर्दछन् । यस्ता निकायले आफूले प्राप्त गरेको अनुदानको मात्र प्रतिवेदन गर्ने गर्दछन् । आफै पनि आम्दानी गर्ने र सोको बाँडफाँड गरी खर्च समेत गर्ने निकायहरु यस प्रकृतिका हुन्छन् ।

(ग) **सरकारी संस्थान (Government Business Entities)**

छुट्टै कानूनी व्यवस्थाद्वारा स्थापित नाफामुलक निकायहरु यस वर्गमा पर्दछन् । नेपाल सरकारको पूर्ण वा अधिकांस स्वामित्व रहेको त्यस्ता निकायहरुलाई सरकारी संस्थान भनिन्छ ।

चुनौतीहरु

१. **निकायहरुको पहिचान र नक्सांकन** : - सर्वप्रथम त कुन मन्त्रालय अन्तर्गत कुन कुन निकाय पर्दछन्, तिनीहरुको कारोबारको प्रकृति कस्तो छ, लेखांकन र प्रतिवेदन प्रणाली कस्तो छ सोको पहिचान गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण छ । सोको आधारमा निकायहरुलाई Economic Entity, Controlling entity, Controled entity साथै Budegetary, Extra budegetary र GBEs मा Mapping गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण छ । सरकारी संस्थानलाई मन्त्रालय अन्तर्गत राख्ने वा नराख्ने छलफलको विषय बनेको छ । अन्यत्र देशको प्रावधान र प्रचलनलाई समेत मध्यनजर गरी केही आधार तयार गरिएको छ । यद्यपी वास्तविक रुपमा कार्य गर्दा कठिनाई विद्यमान रहेका छन् ।

२. **प्राविधिक सक्षमता** : - नगदमा आधारित NPSAS हुँदै प्रोदभावी NPSAS अनुसारको वित्तीय विवरण हाम्रो गन्तव्य हो । हाल नगदमा आधारित NPSAS तयार गर्न समेत सूचना प्रविधिको आवश्यकता पर्दछ । कर्मचारीको सक्षमता विना तयार गर्न कठिन हुन्छ । Database को विकास, म्यानुअल निर्माण, सफ्टवेयर निर्माण लगायतका पक्षहरुमा तत्काल ध्यान दिनुपर्दछ ।

३. **कानूनी लगायतका पक्ष** :- लेखामान अनुसारको वित्तीय विवरणले रेकडिङ्गमा भन्दा रिपोटिङ्गलाई बढी जोड दिएको छ । यसर्थ हालको रिपोटिङ्ग ढाँचामा र समयमा परिवर्तन गर्न तथा अन्य कानूनी पक्षलाई संशोधन गर्न हालको आर्थिक कार्यविधि ऐन, नियमावलीमा संशोधन आवश्यक छ । यसैगरी वित्तीय विवरण

तयार गर्दा आवश्यक पर्ने तथ्यांक तथा सूचना लिन हालका म.ले.प.फा.नं.बाट मात्र सम्भव नहुने हुँदा केही फारामहरु थप गर्नुपर्ने त केहीमा संशोधन गर्नुपर्दछ ।

४. **सम्बन्धित निकाय वा मन्त्रालयको स्वामित्वः** -आफू अन्तर्गत पर्ने निकायको पहिचानदेखि वित्तीय विवरण तयारीसम्मका सम्पूर्ण पक्षहरुमा सम्बन्धित निकायले चासो लिने, स्वामित्व ग्रहण गर्ने कार्य भएमात्र यथार्थपरक र विश्वसनीय वित्तीय विवरण तयार हुन्छ। अधिकांश निकायको बुझाईमा वित्तीय विवरण तयार गर्ने कार्य आर्थिक प्रशासनको मात्र हो भन्ने रहेको छ, जुन सर्वथा गलत छ । यसमा कार्यालयका यावत पक्षहरुलाई समेटिने र वित्तीय विवरणले निकायको मुहार व्यक्त गर्ने हुँदा सबै पक्षको यसमा योगदान रहन्छ। अन्यथा यसको सफलतामा चुनौती सदैव रहिरहन्छ ।

५. **सरोकारवालाहरुको सचेतना** :- यसलाई पूर्ण रुपमा कार्यान्वयन गरी प्रोदभावी आधारमा जान सम्बन्धित सबै पक्षहरु अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, महालेखापरीक्षकको कार्यालय, महा लेखा नियन्त्रक कार्यालय र सम्बन्धित मन्त्रालयहरुको सहयोग, समन्वय र समझदारी हुनुपर्दछ । यसको आवश्यकता र गाम्भीर्यतामा सबै पक्ष सचेत हुनु जरुरी छ । हाल तयार गरिएको वित्तीय विवरण लाई समय सापेक्ष रुपमा परिमार्जन गरी सबैतिर लागू गर्न सबै सरोकारवालाको ऐक्यवद्धता हुनु आवश्यक छ ।

६. **परिवर्तन व्यवस्थापन** :- कर्मचारीहरु सदैव गरिरहेको काममा नै रमाउने प्रवृत्ति हुन्छ । तसर्थ परिवत र्नको लागि तत्पर बनाउन उनीहरुमा ज्ञान सीप र धारणामा परिवर्तन ल्याउन आवश्यक हुन्छ । जसको लागि तालिम, गोष्ठी, सेमिनार अन्तरक्रिया लगायतका उत्प्रेरणात्मक विषयहरुमा पर्याप्त मात्रामा ध्यान दिनुपर्दछ । शुरुमा उत्प्रेरणाका लागि मौद्रिक पक्षहरुमा पनि जोड दिन सकिन्छ ।

७. **कारोबार एवं लेखांकनसँग सम्बन्धित** : - NPSAS लाई पूर्णता दिन सम्पूर्ण कारोबारहरुलाई समाविष्ट गर्ने र सम्पूर्ण कारोबारलाई सही तवरले लेखांकन गर्नू जरुरी छ । सर्वप्रथम सम्पत्ति यकिन गर्न निकायको जिन्सीको अभिलेख र मूल्यांकन गरी सोही अनुसार लेखांकन गर्नुपर्दछ । यसैगरी तेस्रो पक्ष कारोबारहरु (Third Parties Transactions) हरुको पहिचान तथा लेखांकन, प्राविधिक सहायताहरु (Technical Assistances) पहिचान र लेखांकन हुनु जरुरी छ । धेरै वर्षदेखि भन्दै आएको सम्पूर्ण वैदेशिक सहायता बजेटमा समेटिनु पर्छ भन्ने कुरा व्यवहारमा लागू भएको छैन । यही अवस्था रहेमा वित्तीय विवरणले सही र समूचित चित्रण नगर्ने अवस्था रहिरहन्छ ।

अवसरहरु

- Treasury Single Account (TSA), Computerised Government Accounting System (CGAS), Revenue Management Information System (RMIS) प्रयोगमा आइसकेको र जसबाट Real Time Data प्राप्त हुनेहुँदा NPSAS तयार गर्न सघाउ पुग्दछ ।
- NPSAS लाई सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनको एक अंगको रुपमा लिई बहुदाता कोष ट्रष्ट फण्डबाट सहयोग प्राप्त भइरहेको हुँदा हालको अवस्थाबाट अगाडि बढ्न सघाउ पुग्ने देखिन्छ ।
- Aid Management Plateform (AMP) तयार गरी वैदेशिक सहायता नीतिको व्यवस्था अनुरुप सवै वैदेशिक सहायता बजेटमा समावेश हुने व्यवस्था मिलाई रहेको हुँदा हाल Third Party Transaction र Techinical Assistance को पहिचान र लेखांकन समस्या हट्न सक्ने देखिन्छ ।
- तालिम कार्यक्रमहरु सञ्चालन भइरहेको हुँदा परिवर्तन व्यवस्थापनमा सघाउ पुग्ने देखिन्छ ।
- महालेखापरीक्षकको कार्यालयले लेखामानमा आधारित वित्तीय विवरणलाई आधार मानी लेखापरीक्षण गर्न र सोको आधारमा लेखापरीक्षण राय दिन शुरु गरिसकेको हुँदा यस प्रणाली स्थापित भइसकेको छ ।

आगामी कार्यदिशा

- यसको महत्व, आवश्यकता सम्बन्धमा सवै सरोकारवाला पक्षहरुलाई जानकारी गराउनु पर्दछ ।
- निर्माणसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित कर्मचारीहरुलाई पर्याप्त मात्रामा स्वदेशी तथा विदेशी तालिम, अध्ययन भ्रमण संचालन गर्नुपर्दछ ।
- निकायहरुको पहिचान, व्याख्या र नक्सांकन कार्य अविलम्ब टुंग्याउनु पर्दछ ।
- सम्पत्ति मूल्यांकनको लागि निश्चित मार्गदर्शनहरु तयार गर्नुपर्दछ ।
- आर्थिक कार्यविधि ऐन, नियमहरुलाई लेखामान सापेक्ष रुपमा संशोधन गर्नुपर्दछ ।
- सफ्टवेयर र म्यानुअल तयार गरी निकायहरुलाई प्रदान गर्नुपर्दछ ।
- तालिमको लागि परामर्शदाताको भर पर्नुपर्ने अवस्थाबाट अगाडि बढ्न शुरुमा एक टोलीलाई पर्याप्त प्रशिक्षण दिने तत्पश्चात Roll out गर्दै लैजानुपर्दछ ।
- देखिएको समस्याहरु तत्काल सुधार गर्दै जानुपर्दछ ।
- लेखापालनमा सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्नु पर्दछ । जसले गर्दा डाटावेस तयार हुने तथा प्राप्त सूचनाबाट रिपोटिङ गर्न समेत सघाउ पुग्दछ ।

- म.ले.प.फा.नं. हरु मध्ये केही फारामहरुमा संसोधन गर्नुपर्दछ । लेखाका वार्षिकरुपमा तयार गरिने प्रतिवेदन फारामहरुमा तत्काल सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ। फारामहरुमा पर्याप्त मात्रामा सूचनाहरु खुलासा गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- लेखामानको लागि आवश्यक डाटाहरु TSA, RMIS बाट लिने र CGAS लाई NPSAS सापेक्ष हुने गरी तयार गर्नुपर्दछ ।

निष्कर्ष:

स्रोतसाधनको न्यायोचित वितरण, उपयोगमा दक्षता र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्नु शासन सञ्चालनको आधारभूत पक्ष हो । राज्यद्वारा सञ्चालित क्रियाकलाप एवं सेवा प्रवाह पारदर्शी, कुशल तथा सक्षम हुनका साथै वित्तीय अनुशासन र जवाफदेहिता कायम गर्न सके मात्र राज्यका संयन्त्रप्रति जनविश्वासमा वृद्धि हुन्छ । यसै सन्दर्भमा नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामानलाई समेत एक उपकरण *(Tools)* को रुपमा लिन सकिन्छ । सार्वजनिक स्रोत साधनको परिचालनदेखि लेखापरीक्षणसम्मका क्रियाकलापलाई समेटी राज्यको समग्र अवस्थालाई विम्वित गर्ने एक ऐनाको रुपमा लेखामान रहेको छ। परिवर्तित समय सन्दर्भमा यसको आवश्यकता र औचित्य अझ वृद्धि भएको छ । नागरिक तथा विकास साझेदारलाई विश्वस्त पार्न यसले भूमिका निर्वाह गर्दछ । यसको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि चुनौती भएतापनि सवै पक्षको सुझबुझ पूर्ण कार्य र समन्वयको आवश्यकता पर्दछ । यसर्थ यसको कार्यान्वयनमा सवैपक्ष ऐक्यवद्ध भई अगाडि बढ्नु पर्दछ । सुशासनको पर्खालमा एक इट्टाको रुपमा नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान रहेको तथ्यलाई मनन गर्नुपर्दछ ।

सन्दर्भ सामाग्री

- महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट विभिन्न तालिम कार्यक्रममा प्रदान गरिएका कार्यपत्रहरु
- www.fcgo.gov.np
- www.oagnep.gov.np
- www.ifac.org

सार्वजनिक खरिद ऐन र नियमावलीमा रकम उल्लेख भएका प्रावधानहरु

✍ **जनकराज गौतम**

पूर्व उप-महालेखा परीक्षक

पृष्ठभूमि

सरकारी निकायहरुबाट आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ र सो अन्तर्गत बनेको नियमावली बमोजिम खरिद कार्य हुँदै आएको थियो । सार्वजनिक खरिद प्रक्रियामा सहभागीहुने सबैलाई समान अवसर प्रदान गरी सुशासनको प्रत्याभुति गर्नका लागि सार्वजनिक खरिद कार्यलाई अलग कानूनद्वारा व्यवस्थित गरियो । नेपालको सार्वजनिक खरिद ऐन संयुक्त राष्ट्रसंघीय व्यापार सम्बन्धी कानुनमा आधारित भएको कुरा बिज्ञहरुले उल्लेख गरेका छन् । साथै, आर्थिक कार्यबिधि ऐन तथा नियम मात्र पालना गरेर नपुग्ने र सार्वजनिक खरिदमा सुशासनका खम्बा (Pillar) को प्रतिबिम्बित हुनुपर्ने आवश्यकता र दायित्व बोधको महशुस भई सुशासन कायम गर्न सार्वजनिक खरिद सम्बन्धी ऐन नियम ल्याइएको उल्लेख छ । त्यस्तै आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ र सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ बीच विभिन्न पक्षमा समन्वयात्मक हिसावले कार्यान्वयन भएमा आर्थिक कारोवारको नियमन पक्ष मजबुत हुने देखिन्छ ।

लेखापरीक्षकको ध्यान

यस प्रस्तुतीमा खासगरी सार्वजनिक खरिद ऐन नियमका योजना तयारी देखि खरिद गर्ने निर्णय, खरिद कार्यमा सार्वजनिक आह्वान, करार सम्झौता, कार्यको अनुगमन, अभिलेख, प्रतिवेदन, भुक्तानी र खरिदको समापन सम्मका रकम उल्लेख भएका प्रावधानहरुका सम्बन्धमा लेख्ने प्रयास भएको छ । यसबाट जिम्मेवार अधिकृत, अधिकार प्राप्त अधिकारी, लेखा प्रमुख लगायत लेखामा कार्यरत कर्मचारी, प्रविधिक कर्मचारी, खरिद इकाईमा संलग्न पदाधिकारी, लेखापरीक्षक, अनुगमनकर्ता, अनुसन्धानमा कार्यरत

लगायतका अन्य प्रयोगकर्तालाई के कस्ता कारोवार वा कार्यमा के कति रकमको सीमा तोकिएको रहेछ भनेर थाहा पाउन सजिलो हुने देखिएकोले यो लेख तयार भएको छ । लेखापरीक्षणको योजना तर्जुमा चरण, कार्यान्वयन चरण, सूपरीवेक्षकबाट हुने निरीक्षण, माथिको तहबाट हुने स्थलगत अनुगमन पूनरावलोकन कर्ता र प्रतिवदेन तयारीमा यस किसिमको लेखले केही हद सम्म सहयोग पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ । त्यस्तै यस्ले चेकलिष्टको काम पनि गर्नेछ ता की कम से कम रकम उल्लेख भएका पक्षको विषयमा ध्यान दिएर परीक्षण गर्दा पनि वित्तीय लेखापरीक्षणमा आवश्यक पर्ने धेरै पक्ष परीक्षणको दायरामा समेटिएको हुनेछ ।

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ मा रकम उल्लेखित भएका विभिन्न प्रावधानलाई यस लेखमा देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ :–

१. **खरिदको तयारी–**सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३ मा सार्वजनिक निकायले कुनै खरिद कारबाहीको तयारीगर्दा साठी लाख रुपैयाँसम्मको निर्माण कार्यको खरिद भन्दा बाहेकको अन्य खरिदमा बोलपत्र योग्यता वा पूर्व-योग्यताको कारबाही अगाडि बढाउनु पर्ने वा नपर्ने विषयमा यकिन गर्नु पर्नेछ । ऐन बमोजिम साठी लाख रुपैयाँ भन्दा कम लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य गराउँदा निर्माण व्यबसायीको योग्यता निर्धारण संबन्धमा आवश्यक पर्ने छैन ।

२. **पूर्वयोग्यताको कागजात –** नियमावलीको नियम **३४** मा सार्वजनिक निकायले पूर्वयोग्यता सम्बन्धी कागजात तयार गर्न लागेको खर्चको आधारमा इच्छुक व्यक्ति, फर्म, संस्था वा कम्पनीबाट एक हजार देखि पन्ध्र हजार रुपैयाँ सम्म दस्तुर लिई पूर्वयोग्यता सम्बन्धी कागजात उपलव्ध गराउनु पर्नेछ ।

३. **संक्षिप्त सूचीको तयारी :–** नियम **७०** अनुसार –

(१) सार्वजनिक निकायले दश लाख रुपैयाँभन्दा बढी मूल्यको परामर्श सेवा खरिद गर्न नियमानसार सूचना प्रकाशन गरी आशयपत्र माग गर्नु पर्नेछ ।

(२) सामान्यतया तीन करोड रुपैयाँभन्दा बढी रकमको परामर्श सेवा खरिद गर्नु परेमा अन्तर्राष्ट्रियस्तरको आशयपत्र माग गर्नु पर्नेछ ।

४. **खरिदको गुरु योजना–**नियम **७** मा सार्वजनिक निकायले एक वर्षभन्दा बढी अवधिसम्म सञ्चालन हुने योजनाको लागि खरिद गर्दा वा वार्षिक दश करोड रुपैयाँ भन्दा बढी रकमको खरिद गर्दा खरिदको गुरु योजना तयार गर्नु पर्नेछ ।

५. **वार्षिक खरिद योजना–**नियम **८** मा सार्वजनिक निकायले वार्षिक दश लाख रुपैयाँभन्दा बढी रकमको खरिद गर्नु पर्ने भएमा आगामी आर्थिक वर्षको अनुमानित वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तयार गर्दा आगामी आर्थिक वर्षका लागि अनुमानित वार्षिक खरिद योजना तयार गर्नु पर्नेछ ।

६. **लागत अनुमानको स्वीकृति–** नियम **४९** मा सार्वजनिक निकायले कुनै पनि खरिद, निर्माण कार्य वा सेवा संबन्धी क्रियाकलापको .साठीलाख रुपैयाँ सम्मको बोलपत्र आह्वानको सूचनामा लागत अनुमान रकम खुलाउनु पर्नेछ। त्यस्तै, सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ अनुसार सार्वजनिक निकायले कुनै पनि खरिदको लागि तोकिए बमोजिम लागत अनुमान तयार गर्नु पर्नेछ । तर पच्चीस हजार रुपैयाँ सम्मको खरिद गर्न लागत अनुमान गर्नुपर्ने छैन । साथै, नियम १२ बमोजिम तयार भएको लागत अनुमान निम्न रकमगत सीमा (ceiling) को विचारगरी सार्वजनिक निकायका प्रमुख वा जिम्मेवार व्यक्ति वा अधिकार प्राप्त अधिकारीले स्वीकृत गर्नुपर्छ :-

स्वीकृत गर्ने कार्यालय प्रमुख	**मालसामान, निर्माण कार्य अन्य सेवा तर्फ लागत अनुमान** नियम १०, ११ र १३ बमोजिम	**परामर्श सेवातर्फ लागत अनुमान** नियम १२ बमोजिम	**बोलपत्रस्वीकृत गर्ने** नियम ६७(१) बमोजिम
राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणी	रु. २५ हजार देखि रु.५० लाख सम्मको	रु. १ लाख सम्मको	रु. १ करोड सम्मको
राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणी	रु. १ करोड सम्मको	रु.५ लाख सम्मको	रु.३ करोड सम्मको
राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणी	रु.३ करोड सम्मको	रु.१० लाख सम्मको	रु.७ करोड सम्मको
विभागीय प्रमुख	रु.३ करोड माथि जनिसुकै पनि	रु.१० लाख भन्दा माथि	रु ७ करोड भन्दा माथि

७. **मूल्य अभिवृद्धि कर –** नियम ७ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायको अवस्थामा मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता प्रमाण पत्र प्राप्त नगरेका व्यक्ति, फर्म, संस्था वा कम्पनीबाट समेत खरिद गर्न सकिनेछ :-

(क) पाँच हजार रुपैयाँ भन्दा कम रकमको मालसामान खरिद गर्दा वा निर्माण कार्य गराउँदा,

(ख) मूल्य अभिवृद्धि कर नलाग्ने मालसामान खरिद गर्दा,

(ग) एक प्राकृतिक व्यक्तिबाट एक आर्थिक वर्षमा एक लाख रुपैयाँभन्दा कम रकमको परामर्श सेवा लिनु पर्दा,

(घ) एक प्राकृतिक व्यक्तिबाट एक आर्थिक वर्षमा एक लाख रुपैयाँभन्दा कम रकमको सेवा करारमा लिनु पर्दा,

(ङ) एक आर्थिक वर्षमा एक प्राकृतिक व्यक्ति वा फर्मबाट एक लाख रुपैयाँभन्दा कम भाडा तिर्ने गरी सवारी साधन, उपकरण वा मालसामान भाडामा लिनु पर्दा,

(च) एक आर्थिक वर्षमा एक प्राकृतिक व्यक्ति वा फर्मबाट एक लाख रुपैयाँभन्दा कम ज्याला तिर्ने गरी मालसामान मर्मत सम्भार गराउनु पर्दा,

(छ) घर भाडामा लिनु पर्दा,

(ज) उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायलाई सहभागी गराई निर्माण कार्य गराउनु पर्दा ।

८. **दुर्गम क्षेत्र**–नेपाल सरकारले दुर्गम क्षेत्र भनी तोकेको जिल्लामा सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयबाट कुनै पनि फर्म वा बिक्रेताले मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता प्रमाणपत्र लिएको रहेनछ भने सो जिल्लाको लागि देहाय बमोजिमको समितिले तयार पारेको जिल्लामा उपलब्ध आपूर्तिकर्ताको सूचीमा रहेका आपूर्तिकर्ताबाट दश लाख रुपैयाँसम्मको खरिद सम्बन्धी आर्थिक कारोवार गर्न सकिनेछ :-

(क) प्रमुख, कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय	-अध्यक्ष
(ख) प्रतिनिधि (अधिकृतस्तर), जिल्ला प्रशासन कार्यालय	-सदस्य
(ग) अध्यक्षले तोकेको जिल्ला प्राविधिक कार्यालयको प्राविधिक	-सदस्य
(घ) प्रतिनिधि, जिल्ला उद्योग वाणिज्य संघ	-सदस्य
(ङ) अध्यक्षले तोकेको अधिकृत स्तरको कर्मचारी	-सदस्य-सचिव

(४)समितिको सचिवालयको काम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले गर्नेछ।

९. **निर्माण व्यवसायीको योग्यताका आधार** :–नियम २६ मा सार्वजनिक निकायले साठी लाख रुपैयाँभन्दा माथिको निर्माण कार्य सम्बन्धी खरिद कारबाहीमा भाग लिने बोलपत्रदाताको वा पूर्वयोग्यताको प्रस्तावदाताको योग्यताको आधार निर्धारण गर्दा देहायका कुरा मध्ये आवश्यकतानुसार कुनै वा सबै आधारहरु हेरिनेछ :–

(क) बोलपत्रदाताको मुख्य सम्झौताकर्ता (प्राईम कन्ट्रयाक्टर) भई एकलौटी रूपमा काम गरेको अनुभव ।

(ख) संयुक्त उपक्रमको साझेदारको हैसियतले काम गरेको, तर राष्ट्रियस्तरमा खुला बोलपत्र आह्वान भएको अवस्थामा दश वर्षको कारोवार मध्येको कुनै तीन वर्षको अधिकतम सरदर वार्षिक कारोवारलाई आधार को रुपमा लिइनेछ ।

(ग) एकलौटी रूपमा वा व्यवस्थापन सम्झौता गरी वा सब-कन्ट्राक्टरको रूपमा बोलपत्र सम्बन्धी कागजातमा उल्लेख भएको न्यूनतम रकम बराबरको निर्माण कार्य गरेको ।

(घ) खरिद सम्झौता बमोजिमको निर्माण कार्य शुरु गर्नको लागि आवश्यक रकम भुक्तानी नपाउने वा पाउन ढिलाई हुने अवस्थामा पनि रकमको अभावमा काम नरोकिनका लागि व्यबसायीलाई कर्जा सुविधा र अन्य वित्तीय स्रोत उपलब्ध भएको, तर यसमा व्यबसायीले कुनै खरिद सम्झौता अन्तर्गतको अग्रीम पेश्की रकम समावेश गर्न पाउने छैन ।

१०. **खरिद कारबाहीको अभिलेख**–नियम १४९ मा अभिलेख राख्दा कार्यालय वा योजनामा रहेका कुनै सम्पतिको मूल्य पचास लाख रुपैयाँभन्दा बढी रहेछ भने सो सम्पतिको लागत मूल्य, ह्रासकट्टी र मर्मत सम्भार खर्च सहितको विवरण खुलाउनु पर्नेछ ।

११. माल**सामानको मर्मत सम्भार**:–नियम ९६ बमोजिम उपकरण वा पाटपूर्जा खरिद गरेकोमा सार्वजनिक निकायले त्यस्तो मालसामान वा उपकरण जिन्सी दाखिला गराइ प्रति एकाई मूल्य पाँच हजार रुपैयाँ भन्दा बढी पर्ने उपकरण वा पाटपूर्जाको अभिलेख राख्नु पर्नेछ र त्यस्ता पाटपूर्जा पुराना उपकरण वा पार्टपूर्जाको लागि प्रतिस्थापन गरिएको कुरा सम्बन्धित प्राविधिकबाट प्रमाणित गराई पुराना सामान जिन्सी दाखिला गर्नु पर्नेछ ।

१२. **कागजातको दस्तुर**: (१) बोलपत्र सम्बन्धी कागजात खरिद गर्न चाहने इच्छुक व्यक्ति, फर्म, संस्था वा कम्पनीले सम्बन्धित सार्वजनिक निकायको प्रमुख वा निजले तोकेको कर्मचारीको दस्तखत र कार्यालयको छाप लागेको बोलपत्र सम्बन्धी कागजात सो निकाय वा सो निकायले तोकेको दुई वा दुईभन्दा बढी अन्य निकायबाट देहाय बमोजिमको दस्तुर तिरी लिनु पर्नेछ :-

(क) दश लाख भन्दा माथि साठी लाख रुपैयाँसम्मको लागि	एक हजार रुपैयाँ
(ख) साठी लाखभन्दा माथि छ करोड रुपैयाँसम्मका लागि	तीन हजार रुपैयाँ
(ग) छ करोडभन्दा माथि दश करोड रुपैयाँसम्मको लागि	पाँच हजार रुपैयाँ
(घ) दश करोड रुपैयाँभन्दा माथि पच्चीस करोडसम्मको लागि	छ हजार रुपैयाँ
(ङ) पच्चीस करोड रुपैयाँभन्दा माथि जतिसुकै रकमको लागि	दश हजार रुपैयाँ

१३. **बोलपत्रको अवधि**:–नियम ५४ मा सार्वजनिक निकायले बोलपत्र सम्बन्धी कागजात वा प्रस्ताव आव्हान सम्बन्धी कागजातमा बोलपत्र वा परामर्श सेवाको प्रस्तावको मान्य हुने अवधि उल्लेख गर्दा देहाय बमोजिमको अवधि उल्लेख गर्नु पर्नेछ:-

(क) दश करोड रुपैयाँसम्म लागत अनुमान भएको बोलपत्र वा परामर्श सेवाको प्रस्तावको लागि — नब्बे दिन

(ख) दश करोड रुपैयाँ भन्दा जति सुकै बढी लागत अनुमानको बोलपत्र वा परामर्श सेवाको लागि — एक सय बीस दिन

१४. **परामर्श सेवा** :–नियम ७२ मा उल्लेख भए अनुसार–

(१) सार्वजनिक निकायले दश लाख रुपैयाँभन्दा कम रकमको परामर्श सेवा आफ्नो कार्यालयमा तयार गरिएको मौजुदा सूचीमा रहेका सूचिकृत परामर्शदाताबाट लिखित रूपमा प्राविधिक र आर्थिक प्रस्ताव माग गरी खरिद गर्न सक्नेछ ।

(२) प्रस्ताव माग गर्दा सम्भव भएसम्म ६ वटा र कम्तीमा तीन वटा परामर्शदातालाई प्रस्ताव सम्बन्धी कागजात पठाई प्राविधिक र आर्थिक प्रस्ताव छुट्टा-छुट्टै खाममा माग गर्नु पर्नेछ ।

(३) प्रस्ताव मूल्याङ्कन विधि भने गुणस्तर र लागत विधि अनुसार छनौट गर्नु पर्नेछ ।

१५. **सोझैवार्ता** :–नियम **८२** मा सार्वजनिक निकायलाई उपयोगी र आवश्यक पर्ने तालीम, गोष्ठी, कार्यशाला र सेमिनार जस्ता विषयमा सेवा लिन परेमा एक लाख रुपैयाँसम्मको सार्वजनिक निकायको प्रमुख आफैंले र सो भन्दा माथिको रकमको हकमा एक तह माथिको अधिकारीको स्वीकृति लिई सोझै वार्ताबाट खरिद गर्न सकिने छ ।

१६. **सोझै खरिद**–नियम **८५** मा एकलाख पचासहजार रुपैयाँसम्मको खर्च भैजाने वा पूँजीगत मालसामान वा परामर्श वा अन्य सेवा सोझै खरिद गर्न वा निर्माण कार्य सोझै गराउन सकिनेछ ।एकलाख रुपैयाँसम्म सेवा शुल्क लाग्ने सेवा सार्वजनिक निकायले वार्ता गरी खरिद गर्न सक्नेछ । सो रकम भन्दा बढी सेवा शुल्क लाग्ने सेवाको हकमा काठमाडौ उपत्यकामा रहेका सार्वजनिक निकाय तथा केन्द्रीयस्तरका सार्वजनिक निकायले पन्ध्र दिनको सूचना राष्ट्रिय समाचारपत्रमा र क्षेत्रीय वा जिल्लास्तरका सार्वजनिक निकायले पन्ध्र दिनको अवधिको स्थानीय पत्र-पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गरी र सो निकाय र देहायका कार्यालयको सूचना पाटीमा सूचना टाँस गर्नुपर्नेछ ।

१७. **उपभोक्ता समिति**–नियम **९७** मा साठी लाख रुपैयाँसम्म लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य वा सो सम्बन्धी सेवा उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायवाट गराउन वा प्राप्त गर्न सकिनेछ ।

१८. **अमानतबाट निर्माण कार्यः** – नियम **९८** (१) मा खरिद कार्यमा अमानतबाट काम गर्न एक तह माथिको अधिकारीको पूर्व स्वीकृति लिएर एकलाख रुपैयाँमा नबढाई खण्ड-खण्ड गरी वार्तावाट गराउन वा निर्माण सम्बन्धी काममा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराई ज्यालामा दिन सकिनेछ ।

१९. **रकमको हद**–नियम **१०१** मा तीन करोड रुपैयाँ भन्दा कम रकमको खरिद कारबाहीको सम्बन्धमा पुनरावलोकन समिति समक्ष निवेदन दिन सकिने छैन ।

२०. **बीमा गर्ने**–नियम **११२** (१) मा खरिद सम्झौतामा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक दश लाख रुपैयाँ भन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माण व्यवसायीले निर्माण सामग्री, प्रयोग गरिने मेशिन, औजार वा प्लाण्ट लगायत निर्माण कार्यको पूर्ण प्रतिस्थापन खर्चको बीमा गराउनु पर्नेछ ।

२१.**मालसामानको निरीक्षण**–नियम **११५** मा पच्चीसहजार रुपैयाँ सम्मको मालसामान सार्वजनिक निकायको भण्डार शाखाको प्रमुखले आवश्यक निरीक्षण वा परीक्षण गरी बुझिलिन सक्नेछ ।

२२. **बिल वा विजकको भुक्तानीः**–नियम **१२३** मा उल्लेखित प्रावधान बमोजिम आपूर्तिकर्ता, निर्माण व्यवसायी, सेवाप्रदायक वा परामर्शदातालाई पच्चीस हजार रुपैयाँ भन्दा बढी रकम भुक्तानी गर्दा एकाउन्ट पेयी चेकको माध्यमबाट भुक्तानी गर्नु पर्नेछ ।

२३. **विवाद समाधान सम्बन्धी संयन्त्रः**–नियम १२९.मा सार्वजनिक निकाय र निर्माण व्यवसायी, आपूर्तिकर्ता, सेवा प्रदायक वा परामर्शदाताबीच खरिद सम्झौता कार्यान्वयनको सिलसिलामा कुनै विवाद उत्पन्न भएमा सो विवाद समाधान गर्ने संयन्त्र सम्झौतामा उल्लेख गर्दा दश करोड रुपैयाँ सम्म सम्झौता मूल्य भएको खरिद सम्झौताको विवादको समाधान निर्णयकर्ता (एडजुडिकेटर) द्वारा र सो भन्दा बढी सम्झौता मूल्य भएको खरिद सम्झौताको विवादको समाधान तीन सदस्यीय विवाद समाधान समितिद्वारा गर्नुपर्ने उल्लेख छ ।

२४. **विशेष परिस्थितिमा खरिद**–नियम **१४५** बमोजिम सार्वजनिक निकायले दशलाख रुपैयाँ भन्दा बढी रकमको खरिद गरेकोमा त्यस्तो निकायले त्यसरी खरिद भएको विवरणको सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गर्नु पर्नेछ र सो को जानकारी सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयलाई पठाउनु पर्नेछ ।

२५.**कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन**–नियम **१२५** अनुसार अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि नियमानुसार पेश भएको कार्य सम्पन्न प्रतिवेदनमा दश लाख रुपैयाँसम्मको निर्माण कार्यको हकमा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायको प्रमुख प्राविधिक भए निज आफैले जाँचगरी र प्राविधिक नभए अन्य प्राविधिक कर्मचारीबाट

जचाउन सक्नेछ। त्यसरी जाँच गर्दा वा गराउँदा त्यस्तो निर्माण कार्य स्वीकृत ड्रइङ्ग, डिजाइन वा स्पेसिफिकेशन बमोजिम भएको पाइएमा निजले कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन स्वीकृत गर्नु पर्नेछ र कार्य सम्पन्न भएको जानकारी कार्यालय प्रमुखभन्दा एक तह माथिको अधिकारीलाई दिनु पर्नेछ।

निष्कर्ष

सार्वजनिक खरिद ऐन नियम बमोजिम काम, कर्तव्य, जिम्मेवारी र अधिकार पाएका कर्मचारीहरुले यी माथिका पक्षलाई ध्यान दिएमा खरिद कारोवारसंग सम्बन्धित रकमको सीमा र उल्लेखित नियमको पालना हुन सक्ने हुन्छ। पदाधिकारीहरुले कार्यप्रति उत्साहित भई आर्थिक अनुशासन कायमगरी पुँजिगत खर्च बढाउन प्रेरित हुनुपर्छ। कार्यक्रम संचालनगर्दा वितीय कारोवारमा नियमन ल्याउन आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ अनुसार बजेट रकम, सम्पत्ति तथा जिन्सी सामग्री र जनशक्तिको सही रुपमा परिचालन गर्न र कार्यक्रम संचालनमा दोहोरोपना हटाउनका लागि मन्त्रालय, विभाग, कार्यालय तथा योजनास्तर मा सर्वाजनिक खरिद ऐन नियम प्रकिया र रकम समेतको विचार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्छ। पूर्वाधार निर्माणमा जोड दिएमा आर्थिक विकासको गतिविधि बढेर जनताको जीवनस्तर सुधार्ने, बजार विस्तार गर्न पाइने, गुणस्तरीय कार्यबाट उत्पादन लागत घटाइ उत्पादकत्व बढाउन सकिने तथा स्थानीय जनताको आर्थिक ,सामाजिक र मनोवैज्ञानिकस्तर माथि उठाउनका लागि भौतिक तथा पूर्वाधार निर्माणलाई नियमित, समान अवसर, कार्यदक्षता, मितव्ययिता र प्रतिफलको उपादेयतामा बदल्नु पर्छ। यस कार्यका लागि सरकारी लेखापरीक्षकले पनि लेखपरीक्षणको माध्यमबाट नयाँ उपायहरुको अबलम्बन गरी योगदान पुऱ्याउनु आवश्यक छ।

नेपालको सार्वजनिक संस्थानको सुधारको मार्ग चित्र

भुमिराज आचार्य

लेखापरीक्षण अधिकारी

१. **विषय प्रवेश –** व्यावसायिक मान्यता एवं सिद्धान्त बमोजिम सरकार तथा जनता समेत को सहभागितामा वस्तु तथा सेवाको उत्पादन विक्री वितरण गरी सो मार्फत आर्थिक वृद्धि हासिल गर्दै मुलुकलाई आत्म निर्भर एवं सम्पन्न तुल्याउन सार्वजनिक सस्थानको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । विश्वमा सन् १९३० को आर्थिक मन्दीबाट पार पाउन सार्वजनिक निकायहरु को स्थापना र संचालन हुन थालेको र नेपालमा सर्वप्रथम वि.सं १९९३ मा नेपाल बैक लिमिटेड को स्थापना भए पश्चात सार्वजनिक सस्थानको उदय भएको पाइन्छ। वि.सं २०४९ साल सम्ममा ६९ वटा संस्थान रहेकोमा समय समयमा गठन, विघटन, खारेजी एकिकरण हुदै हाल ३७ वटा सार्वजनिक संस्थानमा सिमित रहेको छन्। ती ३७ सार्वजनिक सस्थानहरु मध्ये कम्पनी ऐन अनुसार २३ ,संस्थान ऐन अनुसार २ ,विषेश ऐन अनुसार ७ , संचार संस्थान ऐन अनुसार २ र बैक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धि ऐन अनुसार ३ वटा समेत ६ वर्गमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ।

२. **सार्वजनिक संस्थानको वर्तमान झलक –** सार्वजनिक संस्थानले नेपालको अर्थतन्त्र र सेवा प्रवाहमा महत्वपूर्ण योगदान दिएको पाईन्छ । बैकिङ्ग वित्तीय मौद्रिकीकरण तथा सेवा प्रवाह गर्न एवं उद्यमशीलता विकास गरी श्रोत परिचालन तथा औद्योगिकरणमा विशेष सहयोग पुर्‍याएको पाईन्छ। वि. सं.२०५० साल भन्दा अघिसम्म निजी क्षेत्रको विकास भई नसकेको अवस्थामा नेपालमा सार्वजनिक संस्थानले वस्तु र सेवाको खरिद बिक्रीमा महत्वपूर्ण योगदान पुर्‍याएको पाईन्छ । अत्यावश्यक वस्तुको वितरण र बजारमा हुन सक्ने कार्टेलिङ्ग, सिण्डीकेट र कालो बजारीलाई नियन्त्रण गर्नुका साथै राजस्वमा ठुलो योगदान गरेको दर्जनौ उदाहरणहरु ताजै र स्मरणीय रहेको पाईन्छ। **वि.सं** २०७२/१/१२ र २०७२/१/२९ को विनाशकारी भुकम्प र त्यस पछिका पराकम्पन गएको समयमा नेपाल आयल निगम र नेपाल विधुत प्राधिकरणले अविचलित र अविरल पुर्‍याएको

सेवा प्रशंसनीय तथा उदाहरणीय छन् । त्यस्तै नेपाल टेलिभिजन, नेपाल टेलिकम, काठमाडौ उपत्यका खानेपानी व्सवस्थापन लिमिटेड, सरकारी स्वामित्वको बैकहरु र नेपाल खाद्य संस्थान एवम दुग्ध विकास सस्थान जस्ता सस्थानहरुले उपर्युक्त विषम परिस्थितीमा समेत आफनो कारोबार लाई निरन्तरता दिई सेवा प्रवाहमा कमी हुन दिएनन् ।

उपरोक्त सकारात्मक अवस्थामा हुँदा हुँदै पनि समग्रमा भन्नु पर्दा नेपालको सार्वजनिक सस्थानको स्थिति मजबुत नभएको पाईन्छ । २०७२।०७३ को आर्थिक सर्वेक्षण अनुसार कुल ३७ सार्वजनिक संस्थान मध्ये २० नाफामा ,१४ घाटामा र ३ वन्द अवस्थामा रहेको देखिन्छ । त्यस्तै गरी ऋण तथा शेयर लगानीतर्फ २०७२ आषाढ मसान्तमा कुल रु २ खर्ब ५६ अर्ब १२ करोड पुगेको तर २०७२ आषाढ मसान्तसम्म रु ६ अरब ४५ करोड मात्र लाभांश प्राप्त भएको छ । भाखा नाघेको सांवा र व्याज समयमा प्राप्त हुने गरेको छैन । संस्थानहरुको नाफा समग्रमा आ. व. २० ७२ अषाढ सम्म रु ३३ अर्ब ९२ रहेको पाईन्छ । सार्वजनिक संस्थानहरुमा कोषमा व्यवस्था नगरिएको दायित्व २०७२ अषाढसम्म रु २५ अर्ब ८० करोड पुगेको छ ।

३. नेपालको सार्वजनिक सस्थानको समस्या

- साधन , श्रोत र क्षमता उपयोग नभएको,
- सञ्चालन खर्चमा वृद्धि हुदै गएको,
- निजी क्षेत्रसंगको कमजोर प्रतिस्पर्धा,
- वस्तु तथा सेवाको गुणस्तर सुधार गर्न नसेकेको
- परम्परागत प्रविधिको प्रयोग ,
- व्यवसायिक सिप र ज्ञानको अभाव ,
- समन्वय गर्ने नेतृत्वदायी स्थायी संस्थागत संरचनाको अभाव रहेको,
- संस्थागत सुशासन कमजोर रहेको,
- अनुगमन तथा मुल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी नहुनु ,
- निरन्तर ढडगले अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गर्ने पद्धतिको विकास नगरिएको,

- कार्य सम्पादनको आधारमा पुरस्कृत र दण्डित गर्ने संस्कृतिको विकास नगरिएको,
- आम्दानी र क्षमता भन्दा बढी सुविधा उपभोग,
- दलगत ट्रेड युनियनको कारण समस्या श्रृजना भएको,
- संस्थान गठन व्यवस्थापन र सञ्चालन सम्बन्धमा छाता ऐन कानुन नभएको साथै एकल जिम्मेवार र अधिकार सम्पन्न संयन्त्रको अभाव देखिएको,
- पेशाविद र व्यवसायिक गुण भएका उच्च व्यवस्थापक को कमी , व्यवसायिक स्वायत्तता नर हेको, स्वायत्तता दिएकोमा पनि व्यावसायिक निर्णय हुन नसकेको,
- संस्थान संचालनको व्यावसायिक संस्कृतिको विकास हुने आधारभूत तत्वको अभाव एवम नितीगत स्पष्टता नभएको ।

४. सार्वजनिक सस्थान सुधारको लागि हाल सम्म सरकारी तबरबाट गरीएको प्रयासहरु

४.१ संरचनागत,नीतिगत **तथा सस्थागत सुधार –** २०४२ सालवाट सार्वजनिक सस्थानहरुमा सरकार ले गरेको लगानीमा पुनर्विचार गरीनु पर्ने वहस शुरु भएको र अन्तर्राष्टिय मुद्रा कोषको सहयोग मा सस्थागत सुधार कार्यक्रमको माध्यमबाट निजीकरणको थालनी, आवधिक योजना, प्रशासन सुधार आयोग र सार्वजनिक खर्च पुनरावलोकन आयोगले गरेको प्रयास तथा निजीकरण कार्यक्रम साथै

सार्वजनिक सस्थानको सञ्चालन अनुगमन मुल्याङ्कनको लागि सार्वजनिक सस्थान निर्देशन बोर्ड स्थापना, सम्बन्धित मन्त्रालयहरुमा संस्थान हेर्ने शाखा, महाशाखाको स्थापना, विश्व बैकको सहयोगमा वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम र एशियाली विकास बैकको सहयोगमा कृषि विकास बैकको पुनरसंरचना र सस्थागत सुधार कार्यक्रम संचालन गर्दै प्रत्येक वर्षको बजेट वक्तव्य मार्फत बार्षिक बजेटमा सस्थान सुधारको विषयले प्राथमिकता पाएको देखिन्छ। कृषि विकास बैक र नेपाल टेलिकममा रणनीतिक साझेदार भित्राउने गृहकार्य भईरहेको छ । साथै २०७३।०७४ को बार्षिक बजेटमा ४ संस्थान गाभेर राष्टिय आपूर्ति कम्पनी निर्माण गरीने उल्लेख छ ।

४.२ आर्थिक कारोबारमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता प्रवर्द्धनको प्रयास – सार्वजनिक खरीद ऐन, २०६३ र नियमावली, २०६४ को पालना गरी खरीद प्रणालीमा एकरुपता कायम गरिएको, सुशासन ऐन ,

२०६४ र नियमावली, २०६५ बमोजिम सुशासन कायम गर्ने नीति लिएको, सूचनाको हक सम्बन्धि ऐन २०६४ को पूर्ण पालना गर्ने व्यवस्था गरिएको, खर्च गर्दा मितव्ययिता, पारदर्शिता मार्फत क्षमता , प्रभावकारीता र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने प्रयास गर्दै नेपाल लेखामान र लेखा परीक्षणमानको मानदण्ड अवलम्बन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरी लेखा प्रणलीलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बनाउने प्रयास गरिएको छ। साथै आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई सवल बनाउने प्रयास गरी अन्तिम लेखापरीक्षण बाट देखिएको व्यहोराहरुको फछ्यौंट र सम्परीक्षणको काममा संचालक एवम व्यवस्थापनलाई जिम्मेवार बनाईएको र आर्थिक क्रियाकलापहरुको पारदर्शिता र सेवाग्राहीको पहुचमा पुर्‍याउन अनिवार्य रुपमा सार्वजनिकरण गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

४.३ **विनिवेश निजीकरण, एकीकरण र खारेजीको प्रयास –** सस्थानहरुमा रहेको नेपाल सरकारको अंश विनिवेश गरी निजी क्षेत्रलाई लगानीको लागि प्रोत्साहित तथा व्यावसायिक तवरले संचालन हुन नसक्ने केही सस्थानलाई खारेजी गरीएको र एकै प्रकृतिको कार्य गर्नलाई गाभ्ने निर्णय गरिएको छ।

४.४ **उदारीकरण नीति बमोजिम सार्वजनिक सस्थानहरुलाई स्वायत्तता प्रदान गरीने प्रयास –**वस्तु तथा सेवा उत्पादन, मूल्य निर्धारण र बजार प्रवर्द्धन जस्ता व्यवसायिक निर्णयमा स्वायत्तता प्रदान गरिनुका साथै नयाँ प्रविधिको उपयोग र सेवा प्रवाहमा विस्तार गरिएको छ।

४.५ **जनशक्ति व्यवस्थापनमा सुधार –** नयां दरबन्दी श्रृजना र संरचनागत परिवर्तन गर्दा अर्थ मन्त्रालयको पूर्व स्वीकृति लिनु पर्ने व्यवस्था गरिएको, स्वेच्छिक अवकाश योजना लागु गरी अनावश्यक कर्मचारी कटौती गरिएको, वर्तमान नेपालको संविधान २०७२ मा विश्व विधालय र शिक्षक सेवा आयोगबाट पदपूर्ति हुने बाहेक सम्पूर्ण ५१ प्रतिशत भन्दा बढी शेयर भएको सस्थान, समिति, बार्ड, केन्द्र र त्यस्तै प्रकारको अन्य सस्थामा कर्मचारी भर्ना गर्दा लोक सेवा आयोग र प्रदेश लोकसेवा आयोगबाट गरिने व्यवस्था गरिएको छ।

४.६ **व्यवसायिक क्षमतामा वृद्धि –** ऋण र शेयर लगानीको माध्यमले सरकारबाट पूजी परि चालनमा सहयोग पुर्‍याईएको, सरकार जमानत बसी विभिन्न वित्तीय सस्थाहरुबाट ऋण सुविधा उपलब्ध गराईएको, स्वेच्छिक तथा अनिवार्य अवकाश योजनाको लागि रकम उपलब्ध गराएको,

लामो समयसम्म खुद नोक्सानीमा संचालित संस्थाको नोक्सानी अपलेखन गर्न सरकारले स्वीकृति प्रदान गरेको दखिन्छ। साथै वोनस वितरण गर्नको लागि सम्भावित दायित्वको एकिन गरेर कोष खडा गरेको हुनुपर्ने,नेपाल सरकार वा नेपाल सरकार जमानत बसी लिएको ऋण भूत्तानी तालिका वमोजिम चुक्ता गरेको हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ।

माथि उल्लेख गरिएको सुधारका बावजुत पनि धेरै समस्याहरु रहेकोले सस्थान संचालनमा व्यापक सुधारको आवश्यकता देखिन्छ।

५. सार्वजनिक सस्थानको व्यवस्थापन गर्न भविष्यमा अवलम्बन गर्नु पर्ने सुधारको मार्ग चित्र

५.१ वर्तमान राष्ट्रिय, अन्तर्राष्टिय परिवेश तथा त्यसबाट श्रृजित आवश्यकता एवम सामाजिक आर्थिक स्थितिको विश्लेषणको आधारमा स्पस्ट सोच र नीति अवलम्बन गर्नुपर्ने – सरकार को संलग्नता आवश्यक पर्ने तथा नपर्ने क्षेत्रको स्पस्ट रेखाङ्कन गरी सरकारको भूमिका तोक्नु पर्ने। सरकार संलग्न रहने विधि तय गरी सो कार्यमा मात्र केन्द्रित हुने तथा सरकारको लगानीको मात्रा, क्षेत्र र समय निर्धारण गर्ने, समस्याग्रस्त प्रत्येक सस्थानको सम्पति, दायित्व बजारको सम्भावना आदि विषयमा अर्थ मन्त्रालय, सम्बन्धित मन्त्रालय र सस्थानको टोली गठन गरी अलग अलग विस्तृत अध्ययन गराई पार्श्वचित्र तयार गर्ने, लगानी गर्दा बजार प्रवर्द्धन ,सेवा र वस्तुको विविधीकरण, क्षमता विस्तार एवम पूजी परिचालन हुने जस्ता क्षेत्रमा मात्र लगानी गर्ने दीर्घकालीन नीतिगत स्पष्टता र अडान हुनुपर्ने ,कार्यरत कर्मचारीहरुको सुविधा वृद्धि गर्दा स्पष्ट नीतिको आधार मा मात्र गर्ने। आर्थिक अवस्था कमजोर रहेको स्व – आर्जनको कुनै सम्भावना नरहेको तथा कोष बिनाको दायित्व लगायतको विषयमा नीतिगत स्पष्टता हुनुपर्ने र संस्थान स्थापना गर्दा नै सो को उद्धेश्य र प्रतिफलको सम्बन्धमा व्यापक विश्लेषण गरेर मात्र निर्णय लिनु पर्दछ।

५.२ सार्वजनिक सस्थान निर्देशन बोर्डलाई कानुनी , कार्यक्षेत्र,संरचनागत,प्रणालीगत र वोर्डबाट गरीने नियूक्तिमा सुधार–सार्वजनिक सस्थान निर्देशन बोर्डलाई कानुनी रुपमा सशक्त बनाउन ऐन जारी गर्ने, ऐन तत्काल जारी गर्न नसकिएमा कुनै ऐनमा आधारित भई वर्तमान गठन आदेशलाई प्रभावकारी वनाउने, पेशाविदहरु रहने स्थायी संयन्त्रको रुपमा विकास गरी संस्थान समन्वय अनुगमन र नियमनको प्रमुख जिम्मेवार निकायको रुपमा विकास गर्ने, होल्डीङ्ग कम्पनीको

अबधारणालाई मूर्तरुप दिन विज्ञ समुहबाट अध्ययन गराई अध्ययनबाट प्राप्त सुझावको आधार मा सुधारको थप उपायहरु अवलम्बन गर्नु वान्छनीय हुन्छ । अर्थ मन्त्रालयमा रहेको सस्थान समन्वय महाशाखाको सस्थागत क्षमता सुढृढीकरण गरी कार्यरत कर्मचारीहरुको स्थायित्वका लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउने र पेशागत व्यक्तिहरुलाई प्राथमिकता दिने र हरेक मन्त्रालयको सचिवहरुलाई मन्त्रालय मातहतको संस्थानहरुको कार्य सम्पादन, कार्य कुशलता र वित्तीय अनुशासन एवं जवाफदेहिता प्रति उत्तरदायी बनाउन कार्य सम्पादन करारमा यस विषयलाई समेत समावेश गरीनु पर्दछ ।

५.३ जनशक्ति व्यवस्थापनमा सुधार गरी दक्ष व्यवसायिक र उत्तरदायी बनाउने – संगठन र व्यबस्थापन सर्भे गरी कर्मचारीको संख्या ठिक्क आकारमा राख्ने, संस्थानको कार्य प्रतिफलको विश्लेषण गरी कर्मचारीको संख्यालाई उपयुक्त आकारमा राख्न अनिवार्य अवकाश र स्वेच्छीक अवकाश योजनालाई निरन्तरता दिने ।कर्मचारीहरुलाई आधुनिक प्रविधि प्रक्रिया र कार्य विधिसंग अभ्यस्त बनाई उत्पादकत्व र व्यवसायिक क्षमता वृद्धि गरी प्राविधिक र व्यवस्थापकिय तालिम संचालन गर्ने,मिल्दो जुल्दो प्रकृतिको संस्थानको कर्मचारीको सुविधामा एकरुपता ल्याउने एवम कर्मचारीले गरेको कामको आधारमा पुरस्कार एवम प्रोत्साहन उपलब्ध गराउन स्पष्ट कार्य सुचक र कार्य विवरण सहितको कार्य सम्पादन करार गराउने व्यवस्था हुनु पर्दछ । कर्मचारीको वृत्ति विकासलाई पुर्वानुमानयोग्य र निस्पक्ष बनाउन पारदर्शी सुचकको व्यवस्था गर्ने , आचार संहिता सहितको नीतिगत दीर्घकालीन व्यवस्था गर्ने, ट्रेड युनियनको कार्य क्षेत्र संचालन विधि व्यवस्थापन संगको सम्बन्ध पेशागत हक हितको उठान गर्ने प्रक्रिया र शैली, सामाजिक सम्वाद र सामुहिक सौदावाजी जस्ता विषयमा एकरुपता कायम गर्दै ट्रेड युनियनको भावना र आर्दश बमोजिम कर्मचारीको हक अधिकारको संरक्षण र संगठनको उदेश्य प्राप्तिमा सहयोग पुर्याउन निर्वाचनको निश्चित अवधि तोकी नियमित चुनावको गयारेन्टी गरीनु पर्दछ ।

५.४ सार्वजनिक हितको क्षेत्र तथा सेवा प्रवाहको अवस्थालाई ध्यान दिई सुधार– सार्वजनिक हितको क्षेत्र तथा सेवा प्रवाहको वैकल्पिक व्यवस्था रहे नरहेको एवम सहश्राब्दी विकास लक्ष्य र गरिबी निवारणमा पुर्याउने योगदान तथा क्षेत्रीय सन्तुलन र समावेशी वितरणमा पुरयाउने योगदान तथा

क्षेत्रीय सन्तुलन र समावेशी विकासको प्रवर्द्धन गर्दछ गर्दैन ध्यान दिने,सर्वसाधारणको दैनिक जिवनयापनमा पर्ने असर र प्रभावको सम्बन्धमा मानवीय सम्वेदना र मानव अधिकारको संरक्षणको विषय, बजारमा एकाधिकार, सिण्डीकेट र कार्टेलिङ्गलाई न्यूनीकरण गर्ने एवम राष्ट्रिय छवि प्रवर्द्धन गर्ने र राज्य प्रति जनविश्वास अधिवृद्धि गर्ने विषयमा ध्यान पुर्याउनु पर्दछ ।

५.५ संरचनागत सुधार गरी सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी र मितव्ययी बनाउने –सरकारको स्वामित्वमा रहेको विभिन्न संचार माध्यमहरुलाई थप योगदान पुर्याउन सक्ने गरी एकिकृत रुपमा संचालन गर्ने उदाहरणको लागि नेपाल टेलिभिजन र रेडियो नेपालको एकिकरण गरी राष्ट्रिय प्रशारण प्राधिकरण बनाउने । नेपाल विधुत प्राधिकरणलाई उत्पादन, प्रशारण र वितरण गरी ३ वटा अलग अगल कम्पनीमा रुपान्तरण गर्ने,व्यवसायिक रणनीतिक साझेदारी मार्फत निजी क्षेत्रलाई प्रवेश तथा कृषिजन्य वस्तु उत्पादन, वितरणमा सहकारीकरणलाई जोड दिने,मिल्दो जुल्दो प्रकृतिको संस्थानहरु लाई एक आपसमा गाभ्ने (एन.आई.डि.सी र राष्टिय वाणिज्य बैक) तथा समान प्रकृतिको सेवा वितरण गर्ने सस्थानहरुलाई छाता संगठनको रुपमा एकिकरण गरी सञ्चालन गर्ने, सार्वजनिक सस्थान उपर सरकारी नियन्त्रण र स्वायत्तत्ताको स्पष्ट रेखा निर्धारण गर्ने, राष्ट्रिय आवश्यकता र प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र निर्धारण गर्ने, शेयर विनिवेश गर्दा जनता केन्द्रित गर्ने, सबै संस्थानहरुमा एकै प्रकारको नीति अवलम्बन नगरी विशिष्टिकरण ढंगले व्यवहार गरीने नीति लिइनु पर्दछ ।

५.६ वित्तीय व्यवस्थापनमा सुदृढीकरण ,आर्थिक अनुशासन र जवाफदेहिता कायम गर्नु पर्ने–

सम्पूर्ण सस्थानहरुको व्यावसायिक योजना तर्जुमा गरी बजेट र कार्यक्रमलाई वैज्ञानिक, सहभागितामुलक र पारदर्शी बनाउने, महत्वपूर्ण र ठुला कारोबार भएको संस्थानहरुमा नेपाल वित्तीय प्रतिवेदन प्रणाली प्रयोग गर्ने,आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सबल बनाउन आन्तरिक लेखा परीक्षणबाट प्राप्त सुझावहरु र उठान भएको विषयहरुलाई व्यवस्थित गर्ने,उच्च व्यवस्थापन तह र लेखा प्रशासनमा संलग्न कर्मचारीहरुको आचार संहिता बनाई लागु गर्नेतर्फ ध्यान पुरयाउनु पर्दछ ।

५.७ निजीकरण सम्बन्धि नीतिमा समय सापेक्ष सुधार गरी संस्थान सुधारको मुख्य औजारको रुपमा प्रयोग गर्नुपर्ने – राजनितिक दलहरुको बिचमा साझा अबधारणा निर्माण गरी निजीकरण ऐन २०५० मा आवश्यक संसोधन गर्ने र निजीकरण समितिलाई पेशाविदहरुको संगठनको रुपमा परिणत गर्ने, निजीकरण अवरुद्ध कार्य सुचार ढंगले अगाडी बढाउने, सस्थानको छनौट सस्थानको सम्पति/ दायित्वको मुल्याङ्कन निजिकरणको विधि हस्तान्तरण प्रक्रिया निजिकरण पश्चातको सरकारको दायित्व एवम भूमिकाको बारेमा समिक्षा गरी पारदर्शी र जवाफदेहि पद्धतिको विकास गर्ने, निजी क्षेत्रको विकास गर्न सरकार प्रयत्नशील रहने,निजीकरणको सम्बन्धमा सर्म्पुण पक्षको अध्ययन गरी भविष्यमा अवलम्बन गरीनु पर्ने नीति कार्यक्रमहरुको रुपरेखा तयार गरीनु पर्दछ ।

५.८ कार्य प्रणाली र कार्य पद्धतिमा समय सापेक्ष सुधार गर्ने – संस्थानको काममा गुणस्तरीयता ल्याउन नया प्रविधि र प्रणालीको विकास गर्ने,प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा सुधार गर्न तालिम अवलोकन भ्रमण र उत्प्रेरणाको औजार प्रयोग गर्ने,सस्थागत सुशासनको प्रवर्द्धन गरी राजनितिक हस्तक्षेपको अन्त्य गर्ने, सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरी सेवा प्रवाहमा सुधार गर्ने,व्यावसायिक चिन्तनको विकास गर्ने, संस्थान खारेजी प्रक्रियामा सुधार गर्ने, बेरुजु व्यवस्थापन गर्न विषेश जोड दिन प्रभावकारी कर्मचारी व्यवस्थापनको नीति तय गर्ने, विकास समिति गठन नगरी वर्तमान सरकारी संरचनाबाटै कार्य सञ्चालन गर्नेतर्फ ध्यान दिनु पर्दछ ।

५.९ अनुगमन/ मुल्याङ्कन प्रणालीको जिम्वेवार निकाय तोक्ने – नतिजामा आधिरित सुचकहरु तयार गरी अनुगमन शाखालाई श्रोत साधनले सम्पन्न बनाई अनुगमनलाई निरन्तरता दिने, सार्वजनिक संस्थानको सञ्चालन त्यहाबाट भैरहेको निर्णय जनतामा पुगेको सेवा वितरणको अवस्था, दीर्घकालीन दायित्व श्रृजना जस्ता विषयमा अनुगमन मुल्याङ्कन ,अनुगमनबाट प्राप्त पृष्ठपोषण लाई सुधारको मार्गदर्शनको रुपमा लिने, सुधारलाई निरन्तरता दिने, तेश्रोपक्ष लेखापरीक्षण, सार्वजनिक लेखापरीक्षण,क्षमता उपयोग लेखापरीक्षण गरी जनताको जिवनयापन र जीवनस्तरमा पारेको प्रभावको आधारमा कार्य सञ्चालन गर्ने नीति बनाउनु पर्दछ ।

५.१० कार्यसम्पादन करारलाई अनिवार्य बनाउर्ने –कार्य सम्पादन करारका पक्षहरुले एक पटक सहमति

जनाई सकेपछि त्यसको कार्यान्वन, अनगमन, मूल्याङ्कन पुरस्कार र दण्ड सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गर्नको लागि क्रमिक रुपमा चरणवद्ध तवरले कार्यान्वयन गर्दै जाने, संगठनको उद्धेश्य र कार्य मा सुस्पष्टता, पदाधिकारीको कार्य विबरण लागु, मुख्य नतिजाको क्षेत्रहरु पहिचान, मुख्य सम्पादन लक्ष्यको पहिचान गरी लक्ष्य निर्धारण गरी परिसुचकलाई निश्चित भार प्रदान गर्नुपर्ने, आवश्यक साधन श्रोत र अनुकुल कार्य वातावरणको सुनिश्चतता गरी कार्य सम्पादन प्रगतिको मापन र मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ। तत्पश्चात पुरस्कार र दण्ड प्रणालीको विकास गरीनु पर्दछ। साथै आफै धानिन सक्ने संस्थाको हकमा कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली लागु गर्नु पर्दछ।

६. निष्कर्ष

सुधार एकै पटक गर्न सकिने विषय नभएकोले निरन्तर ढंगले सुधारलाई जारी राख्नु पर्दछ। माथी उल्लेख गरिएको सुधारको खाका महत्वपुर्ण रहेको छन्। तसर्थ सार्वजनिक संस्थान सञ्चालनको स्पष्ट सोच र नीति बनाउने, निजीकरण ऐनमा समसामयिक संशोधन गर्ने, उच्च व्यवस्थापन तहमा प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षाको माध्यमबाट पदपूर्ति गर्ने, प्रत्येक संस्थाको अनुगमन र सुपरीवेक्षण गराउने, ट्रेड युनियनलाई सकारात्मक एवम मर्यादित भई संस्थाको गरीमा वृद्धि गरी कामदारको हितमा प्रस्तुत हुन आग्रह गर्ने , लेखा परीक्षणबाट प्राप्त सुझाबहरुलाई पालना गर्ने पक्षहरुमा ध्यान पुर्याउन सकेमा सार्वजनिक संस्थान सुधारको बाटो अगाडी बढ्नेछ।

सन्दर्भ सामग्री

- नेपालको संविधान २०७२
- आर्थिक सर्वेक्षण २०७२।०७३
- आर्थिक वर्ष २०७३।०७४ को बजेट वक्तव्य
- सार्वजनिक संस्थानको वार्षिक आर्थिक स्थिति समिक्षा २०७३
- महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन २०७२
- अर्थ मन्त्रालयको वेभसाइट

नेपालमा वैदेशिक सहायताको महत्व –समस्या तथा सुझाब

✍ **गम्भीर बहादुर हाडा**
सह-प्राध्यापक,अर्थशास्त्र
भक्तपुर बहुमुखी क्याम्पस

परिचय

एक राष्ट्रले अर्को राष्ट्रलाई सहयोग स्वरूप प्रदान गरिने कुनै पनि वस्तु वा सेवालाई वैदेशिक सहायता भनिन्छ । तर आर्थिक परिभाषाअनुसार आर्थिक रूपले कम विकसित देशलाई सक्षम राष्ट्रहरूले आर्थिक तथा सामाजिक विकासको लागि दिइने आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग नै वैदेशिक सहायता हो । सहायता राष्ट्रभित्र एक देशबाट अर्को देशलाई दिईने व्यापारमा छुट सहुलियत व्याजको ऋण अनुदान, सामान, एक देशबाट अर्को देशमा गरिने लगानी प्राविधिक सहयोग लगायत एक देशबाट अर्को देशको भलाईको लागि गरिने सम्पूर्ण आर्थिक क्रियाकलापहरू अंगालेको हुन्छ । तर यहाँ सहायता अन्तर्गत अनुदानको रूपमा प्राप्त हुने वैदेशिक सहायता र ऋणको विषयमा चर्चा गरिने छ । कुनै पनि देशमा विकासका गतिविधिहरू सञ्चालन गर्न चाहिने स्रोत, साधन र जनशक्ति जुटाउने काममा सहयोग पुऱ्याउने कुरा नै वैदेशिक सहायता हो । देशको भौगोलिक घेराभन्दा बाहिर निर्मित पूँजी देशभित्र आयात गरिन्छ भने यस्तो पूँजीलाई (क) वैदेशिक सहायता (ख) वैदेशिक लगानी । वैदेशिक लगानी पनि दुई किसिमका छन् । (क) प्रत्यक्ष लगानी (ख) अप्रत्यक्ष लगानी । विदेशी सहयोगको क्रममा आउने अर्को परिभाषित पक्ष अनुदान र प्राविधिक सहयोग पनि हो । अनुदानमा विना सेवा वा ब्याज सहयोग प्रदान हुन्छ । धनी र सम्पन्न राष्ट्रले गरीब राष्ट्रलाई आर्थिक सहायता दिने चलन द्वितीय विश्वयुद्ध पछि श्री गणेश भएको मानिन्छ । विकासोन्मूख वा अविकसित राष्ट्रहरूको आर्थिक विकासको निमित्त सहायता उपलब्ध गराउन अर्न्तराष्ट्रिय संस्थाहरू खडा गरिए र तिनीहरूको माध्यमबाट समेत बैदेशिक सहायता प्रदान हुन्छ । उदाहरणको लागि

संयुक्त राष्ट्रसंघसंग सम्बन्धीत विश्व बैंक, आई.एम.एफ. ईत्यादि हुन् । अर्को प्रकारको राष्ट्र विशेषले प्रदान गर्ने आर्थिक सहायता जस्तै मित्र राष्ट्र भारत, अमेरिका, चीन, बेलायत आदिबाट नेपाललाई उपलब्ध गराइएका आर्थिक सहायता इत्यादि ।

आर्थिक विकासको लहर आएको बेलादेखि नै विदेशी सहायताको प्रादुर्भाव भएको देखिन्छ । तर नेपालको आर्थिक विकासमा विदेशी सहायताको भूमिका पञ्चवर्षीय योजना पूर्व देखिएन । योजना (२०१३-२०१७) देखि मात्र नेपालको आर्थिक विकासमा विदेशी सहायताको भूमिका सुरु हुन्छ । वैदेशिक ऋणको उपयोग गरिएका आयोजनाहरूको अध्ययन गर्दा अर्थव्यवस्थाका विभिन्न पक्षहरूमा प्रभाव पार्ने खालका देखिन्छन् । उपयोगको ढाँचालाई हेर्दा सबभन्दा बढी रकम यातायात, विद्युत र सञ्चारमा खर्च भएको देखिन्छ भने सिंचाई, कृषि र खानेपानी आयोजनामा पनि उल्लेखनीय ऋण रकम खर्च भएको मान्नुपर्दछ । विदेशी सहायता विभिन्न प्रकारका हुन्छन् । अनुदान, ऋण, प्राविधिक परामर्श, वैज्ञानिक उपकरण, प्राविधिक उपकरण, प्राविधिक प्रशिक्षण आदि विदेशी सहायताका विभिन्न रूप हुन् । यिनमध्ये जुनसुकै प्रकारको भएपनि नेपालको आर्थिक विकासको निमित्त विदेशी सहायता अत्यन्त महत्वपूर्ण भएको छ ।

वैदेशिक सहायता सम्वन्धि अवधारणाहरु	
यथार्थवादी (realist)	• वैदेशिक सहायता वास्तवमा व्यवहारिक कूटनीतिको औजार संयन्त्र हो । • दाता राष्ट्रहरुको बद्दो सुरक्षा र साम्यवाद तथा आतकंवादको प्रलोभन हटाउने माध्यम वैदेशिक सहायता हो । • राजनीतिक शक्तिको औजारको रुपमा वैदेशिक सहायता रहेको छ र रहिरहने छ (-हान्स मोर्गेन थाउं)
मार्क्सवादी (marxist)	• धनी राष्ट्रहरुले गरीब राष्ट्रहरुमाथि प्रभाव जमाउने औजार वैदेशिक सहायता हो । • पूँजीवादको विस्तार गर्ने भरपर्दो साधन वैदेशिक सहायता हो ।
उदारवादी (liberalist)	• अन्तर निर्भरता र विश्वव्यापीकरणका समस्याहरुलाई सम्बोधन गर्न सहयोग गर्ने औजार माध्यम वैदेशिक सहायता हो ।
सुधारवादी (constructive)	• धनी राष्ट्रले गरीब राष्ट्रका जनताको जीवनस्तर सुधार गर्न मद्दत गर्नका लागि वैदेशिक सहायता उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।

आन्तरिक साधनको राम्रोसँग परिचालन नभएसम्म कुनै पनि देशको आर्थिक विकासको लागि विदेशी सहायता आवश्यकता पर्छ । यिनै देश स्वावलम्बी नबनेसम्म विदेशी सहायताको उपयोग आवश्यकता पर्छ । तर सँधै विदेशी सहायताको मात्र भर परिरहेमा राम्रो हुँदैन । बाह्य लगानीलाई बढी आकर्षित गर्न हामीले

आफ्नो साधन र क्षमता पनि बढाउँदै लैजानु परेको छ । हामी पूरा वैदेशिक सहयोग मै निर्भर गर्नेतर्फ लाग्यो र आन्तरिक साधनको परिचालन गर्ने दिशामा सन्तोषजनक प्रयास भएको दाता मुलुकहरूले अनुभव गर्न सकेनन् भने वाह्य सहयोग बढ्दै जानुको साटो घट्दै जाने बढी सम्भावना हुन्छ । वैदेशिक सहयोगको महत्व तथा यसको सफल प्रयोग त्यसबेला हुन जान्छ जब यसबाट आन्तरिक साधनको बढी परिचालन गर्ने आर्थिक क्रियाकलाप मुलुक मै बढ्न जान्छन् । जसले गर्दा वाह्य सहयोगको परिमाण क्रमशः कम हुन जान्छ । तर आजसम्म विदेशी सहायताबाट खास गरेर पूर्वाधारहरूको विकास गर्ने आयोजनाहरूमा नै बढी प्रयोग गरिएको पाइन्छ । जसको प्रभावहरू यति थोरै समयमा निर्धारित गर्न सकिन्न र जसको असर ठोस रूपमा तुरुन्त भन्न सकिन्न ।

वैदेशिक सहायता सम्बन्धी शिद्धान्तहरु	
सिद्धान्त	**आशय**
परिपूर्ति सिद्धान्त (supplementary thory)	• बचत र लगानी बीचको खाडल पूर्ति गर्न, निर्यात आयातबीचको खाडल पूर्ति गर्न, प्रविधिकको खाडल पूर्ति गर्न आदिका लागि सहयोग परिचालन गरिन्छ भन्ने सिद्धान्त ।
विस्थापन सिद्धान्त (displacement theory)	• Local initiative समाप्त पार्न, aid addiction बढाउन, dependency syndrome बढाउन, substitution effect सिर्जन गर्न सहयोग परिचालन हुन्छ भन्ने सिद्धान्त ।
क्षतिपूर्तिसिद्धान्त (compensation theory)	• विकासोन्मुख मुलकबाट braindrain गराए वापत त्यसको क्षती पूर्ति गर्नका लागि सहयोग परिचालन हुन्छ भन्ने सिद्धान्त
परनिर्भरतासिद्धान्त (dependency theory)	• सहयोग दिने राष्ट्रप्रती परनिर्भरता बढाउन सहयोग दिइन्छ भन्ने सिद्धान्त ।

आर्थिक विकासमा वैदेशिक सहायताको आवश्यकता तथा महत्वः

आजको विश्वमा सबैभन्दा विकसित मुलुक संयुक्त राज्य अमेरिकाले पनि प्रायः सबै युरोपेली मुलुकहरूबाट बाह्य स्रोत प्राप्त गरेका छन् । जलस्रोत, प्राविधिक ज्ञान र वित्तीय साधन बोकेर लाखौं लाख युरोपबाट अमेरिकामा प्रवास गएका जनता कै प्रयत्नबाट मुख्य रूपले संयुक्त राज्य अमेरिकाको विकास भएको हो । विश्वमा औद्योगिक क्रान्तिको सुरुवात गरी विश्वमा आर्थिक विकास र औद्योगीकरणको मुल फुटाउने बेलायत (संयुक्त अधिराज्य) ले पनि एशिया, अफ्रिका, अष्ट्रेलिया र अमेरिकाबाट वित्तीय र भौतिक साधन भित्र्याउन पाएकोले नै औद्योगीकरणको प्रणेताको रूपमा त्यसको अभ्यूदय भएको हो । इतिहासको पाना पल्टाउने हो भने सोभियत संघले पनि १० औं शताब्दीमा युरोपबाट आएका दक्ष श्रम र पूँजीको भरमा नै आर्थिक विकासका पूर्वाधारहरू खडा गरेर विकास गर्न सक्षम भएको कुरा उल्लेख भएको हामी पाउँछौं । तसर्थ विदेशी सहायता लिनु देशको आर्थिक कमजोरी सिद्ध गर्नु हो र यसले देशलाई विदेशीको दास बनाउँछ

भन्ने आलोचना तर्कपूर्ण देखिदैन । आर्थिक विकासको दरलाई अगाडि बढाउन पूँजीको मात्रामा पनि वृद्धि गर्नुपर्छ । नेपालको आर्थिक विकासमा साधनको संकलन, परिचालन र विभिन्न प्रकारका आधुनिक प्रविधिको लागि पूँजीको आवश्यकता पर्दछ जुन विदेशी पारिवत्यै मुद्राबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ । साथै नेपालको व्यापार र भुक्तानीमा सन्तुलन नहुनाले आवश्यकतालाई पूरा गर्न वैदेशिक सहायता अपरिहार्य छ । चीनले पनि क्रान्ति पछि वैदेशिक सहायता लिएको हो । बीचमा गएर आत्म निर्भरताको नीति अवलम्बन गरेको छ । द्वितीय विश्वयुद्धमा ध्वस्त भएको युरोपेली पुनर्निर्माणमा संयुक्त राज्य अमेरिकाको आर्थिक सहायताको पनि कम देन छैन ।

नेपालमा प्रचुर मात्रामा जल विद्युत शक्ति र प्राकृतिक साधनहरू छन् । तर पूजीको अभावले गर्दा पर्याप्त मात्रामा उपयोग गर्न सकिएको छैन । यसको लागि पनि विदेशी पूँजी या सहायताको आवश्यकता पर्दछ । यातायात, सञ्चार, शक्ति, उद्योग, कृषि, स्वास्थ्य, शिक्षा, खानी, वनजंगल आदि क्षेत्रमा आर्थिक विकास गर्न नेपालमा विदेशी पूँजी कै जरुरत पर्दछ । नेपालमा आर्थिक विकासको सन्दर्भमा प्रचलित विषम चक्रलाई हटाउन आवश्यक छ । न्यून प्रतिव्यक्ति आय देखि न्यून बचत दरको स्थिति विदेशी पूँजी आवश्यक हुन्छ । विदेशी पूँजीबाट आर्थिक विकासको गति तीब्र हुन्छ र देशको पूँजीगत साधन र उत्पादन शक्तिमा वृद्धि हुन जान्छ, जसबाट विदेशी पूँजीको मुल धन र ब्याज चुकाउन सकिन्छ । नेपालको औद्योगिक विकास गर्न मेशीन, कच्चामाल र अरू पूँजीगत सामान किन्नको लागि विदेशी मुद्राको आवश्यकता पर्दछ । तर त्यसको आयातको लागि हामीसँग निर्यात गर्ने साधनहरू कम भएकोले विदेशी मुद्राको पनि कमी हुन गएको छ ।

विदेशी पूँजीबाट देशको स्थायी सम्पत्ती बढ्छ, जस्तो सिंचाईको साधन, यातायात, उद्योगहरू आदि । यसको निर्माणबाट राष्ट्रिय आयमा वृद्धि भएर देशको औद्योगीकरणमा सहायता मिल्छ । विदेशी पूँजीबाट उत्पादनको नयाँ तरिका र प्रविधिको जानकारी पनि देशलाई प्राप्त हुन्छ र देश यस क्षेत्रमा अरू देशसँग प्रतिस्पर्धा गर्न सक्छ । नेपालजस्तो विकासोन्मुख देशका लागि खासगरेर वैदेशिक सहायताद्वारा प्राप्त हुने लाभ तथा महत्वहरू छोटकरीमा निम्नलिखित रूपबाट विवेचना गर्ने कोसिस गरिएको छ । जस्तो :-

(१) **लगानी र बचतको दर बढाउनु:** आर्थिक विकासको लागि सर्वप्रथम लगानी र बचतको दर वृद्धि गर्नुपर्छ । वैदेशिक सहायताले स्वदेशी बचतको कमीलाई परिपूर्ति गरेर लगानी दरलाई बढाई देशको आर्थिक विकास गर्दछ । विदेशी सहायताको अभावमा स्वदेशी बचतद्वारा लगानी कम भई देशको आर्थिक विकास

हुन सक्दैन ।

(२) **शोधनान्तर स्थिति हटाउन:** देशमा भिकाउनु पर्ने उपकरणहरू बढ्दै गएको छ भने अर्कोतिर हाम्रो निर्यात र निर्यात योग्य वस्तुहरू कम हुँदै गएकोले विदेशी विनिमय र शोधनान्तर स्थितिको समस्या उत्पन्न भएको छ । विदेशी आर्थिक सहायताले यो समस्यालाई निराकरण गर्दछ ।

(३) **प्राविधिक सहायता:-** वैदेशिक आर्थिक सहायता अन्तर्गत मित्र राष्ट्रहरूबाट विभिन्न आधुनिक औजार र उपकरणहरूका अतिरिक्त प्रशिक्षण एवं अनुसन्धानको व्यवस्था विशेषज्ञहरूको सेवा सल्लाहकार आदिमा सहयोग पनि प्राप्त गरेको छ । यसले नेपालको आर्थिक विकासमा निकै ठूलो टेवा हुन लागेको छ । सहायता, दक्ष सेवाहरूको व्यवस्था, शिक्षण तथा प्रशिक्षण संस्थाहरूको स्थापना, यान्त्रिक ज्ञान बढाउनको साथै व्यावहारिक तालिम दिनु आदि क्षेत्रमा वैदेशिक सहायताको भूमिका अद्वितीय मानिन्छ ।

(४) **प्राकृतिक साधनहरूको शोषण:-** पूँजीको अभावले गर्दा नेपालमा प्रचुर मात्रामा प्राकृतिक साधनहरूको उपयोग गर्न सकेको छैन । विदेशी पूजीको सहायताबाट प्राकृतिक साधनहरूको समुचित उपयोग गरेको आर्थिक विकासको प्रकृया हालै तीव्र गर्न सकिन्छ ।

(५) **रोजगारमा र जीवनस्तरमा सुधार:-** विदेशी पूँजीको आगमनबाट नयाँ नयाँ उद्योगहरूको स्थापना हुन्छ, जसबाट रोजगार, उत्पादन र आयमा वृद्धि हुन्छ । राष्ट्रिय आय र प्रतिव्यक्ति आयमा वृद्धि भएमा मानिसहरूको रहन सहन पनि उन्नति हुन जान्छ ।

(६) **मुद्रा स्फीतिमा रोक:-** पर्याप्त मात्रामा विदेशी पूँजी र सहायता उपलब्ध भएमा राष्ट्रको आर्थिक विकास हेतु मुद्रा प्रसारको सहायता लिनु पर्दैन ।

(७) **आर्थिक स्थिरताको प्रोत्साहन:** विदेशी पूँजीको उपलब्ध भएमा आर्थिक विकासको गति तीव्र हुन जान्छ जसबाट अर्थव्यवस्था सुदृढ हुन जान्छ ।

(८) **विदेशी उपनिवेसकर्ताहरूलाई लाभ:-** आफ्नो पूँजीलाई नेपाल जस्तो विकासोन्मुख देशमा निर्यात गरेर विदेशी उपनिवेसकर्ताहरूलाई पनि लाभ प्राप्त हुन्छ । एक त यसले उत्पादक उद्योगहरूमा उपनिवेश गरेर लाभार्जन गर्दछ । दोस्रो कच्चा मालको नेपाल जस्तो विकासोन्मुख देशमा अधिकता हुन्छ । तर विकसित देशमा कमी हुन्छ । पूँजीको बदला कच्चा मालको निर्यात गरेर विकसित राष्ट्र आफ्नो उद्योगहरूलाई विकास गरि नै रहन्छ । यस प्रकार, उपरोक्त सबै वर्णनहरूबाट स्पष्ट हुन जान्छ कि नेपालको आर्थिक विकासमा वैदेशिक सहायताको निकै आवश्यकता र महत्व छ भन्ने कुरामा कसैको दुईमत हुँदैन होला ।

(९) **विविध** : न्यून आन्तरिक बचतको पूर्तिमा सहयोग पुऱ्यायी आन्तरिक बचतमा अभिबृद्धि गर्न । वित्तिय साधनको परिचालनद्धारा विकासको गति तीब्र पार्न, । प्रथामिकता क्षेत्र निर्धारण गरी साधनको परिचालनद्धारा आर्थिक बृद्धिदर सुधार गर्न, । विकास गतिविधिमा चुस्तता प्रदान गर्न एवं प्रथामिकता प्राप्त क्षेत्रको पहिचान गरी तीक्षेत्रहरुमा सहायता रकम लगानी गर्न । प्रतक्ष्य बैदेशिक लगानी मार्फत पुँजीको अन्तराष्ट्रियकरण गर्न एव निजीक्षेत्रको लगानीका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गरी नीजि क्षेत्रलाई विकासको मूल प्रवाहमा समाहित गर्न । समष्ठिगत आर्थिक नीतिको पुनरावलोकन गरी आवश्यकता अनुसार आर्थिक नीति सुधार गर्न । प्रविधिको पहिचान, आत्मसाथ एव अबलम्बन मार्फत् राष्ट्रिय उत्पादकत्व अभिबृद्धिगरी गरिबी निवारणको लागि आधार तय गर्न, । उपलब्ध स्रोत र साधनको महत्तम परिचालन गरी क्षमतामा अभिबृद्धि गर्न, । प्रत्यक्ष रोजगारी मार्फत् गरिबी निवारणमा सहयोग पुऱ्याउन, । संरचनात्मक सुधारका लागि आवश्यक दिशाबोध गर्न, । सहस्राब्दी विकास लक्ष्य हासिल गरी गरिबी र असमानता कम गर्न ।

बैदेशिक सहायता लिने कारण

राज्यले बैदेशिक सहयोग लिने गर्दछ यसका कारणहरु देहायमा उल्लेख गरिएको छ ।

१ बचतको सीमितता

राज्यले जनताको हितकोलागि गर्नुपर्ने असिमीत कार्यसम्पादन गर्न अर्थतन्त्रसंग पर्याप्त बचत हुदैन । अत बचत र लगानी वीचको खाडल पुरागर्न बैदेशिक सहायता लिनु पर्दछ ।

२ बैदेशिक मुद्रा ब्यापारको सीमितता

राज्यले निर्यातको तुलनामा आयात बढी गरेमा बैदेशिक मुद्रा सीमित हुदै जान्छ । बैदेशिक मुद्राआर्जन र खर्चबीचको खाडल पुरा गर्न बैदेशिक सहायता लिनुपर्ने हुन्छ ।

३ विश्व भाइचारा वाध्यात्मक सम्झौताहरु

विश्वमा आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक सम्बन्ध बढाउन र विश्वव्यापीकरण संगैसिर्जना भएका अवसरलाई उपयोग गर्न एव चुनौतिलाई सामाना गर्न थप कार्य गर्नुपर्ने भएकोले त्यसका लागि पनि सहयोग लिनु पर्दछ ।

अर्थशास्त्री क्यारोल लेन्चेष्टरको विचारमा वैदेशिक सहायताका उद्देश्यहरु	
कूटनीतिक उद्देश्य	अर्न्तराष्ट्रिय सुरक्षा, अर्न्तराष्ट्रिय राजनीति लक्ष्य, सरकार-सरकार वीचको सम्वन्धको व्यवस्थापन गर्ने
विकासमूलक उद्देश्य	आर्थिक एवम् सामाजिक विकास गरी गरिवी घटाउने
मानवीय उद्देश्य	मानवको दैनिक आवश्यकता पूरा गर्ने र द्वन्द्व दैवी प्रकोप, भोक मरी आदिमा सहयोग एवम् सामाजिक गतिविधि सञ्चालन गर्ने
व्यापारिक उद्देश्य	देशको व्यापारिक क्षेमता बढाउनेः- व्यापार, निर्यात, उत्पादन आदि ।
सामाजिक एवम् सांस्कृतिक उद्देश्य	दुई देशबीच सामाजिक सांस्कृतिक मूल्य मान्यता, ज्ञान, सीप, कार्य संस्कृति साटासाट गर्ने, explosure visit, छात्रवृत्ति, ऐतिहासिक सांस्कृतिक उत्थान अन्वेषण गर्ने आदि ।

बैदेशिक सहायताका प्रकारहरु

बैदेशिक सहायताका प्रकारलाई मुख्यतया ऋण सहायता, अनुदान सहायता, वस्तुगत सहायता, प्राविधिक सहायता, द्विपक्षीय सहयोग र बहुपक्षीय सहयोग गरी विभिन्न प्रकारमा बर्गिकरण गरेतापनि सहयोग को प्रकृति, प्राप्त गर्ने आधार आदिका दृष्टिकोणले सहयोगको विभिन्न प्रकारमा बर्गिकरण गर्न सकिन्छ ।

क) आयोजना सहयोगः-आयोजना सहयोग कुनै निश्चित आयोजनाका लागि दिइन्छ ।

ख) कार्यक्रम सहयोगः- कुनै निश्चित क्षेत्रका लागि दिइने सहयोग ।

ग) बजेटका लागि सहयोगः- सहयोग प्राप्त गर्ने देशको आर्थिक प्रणालीमा आबद्ध भई आउने एक प्रकार को कार्यक्रम सहयोग ।

घ) स्वतन्त्र सहयोगः- स्वतन्त्र सहयोग प्राप्त गर्ने राष्ट्रको छनौट अनुसार खर्च गर्नदिने सहयोग ।

ङ) खाद्य सहयोगः- खाद्य संकटको व्यवस्थापन गर्न यस्तो सहयोग आउने गर्दछ ।

बैदेशिक सहायताको प्रभावकारी व्यवस्थापन र अपेक्षित प्रतिफल प्राप्तीका लागि मूलत पेरिस घोषणाको प्रतिबद्धता पछि दातृ निकाय तथा नेपाल सरकारवाट केही प्रयास भएका छन् । ती प्रयासहरु, निम्नानुसार छन् ।

१. आर्थिक कार्यविधिहरु संसोधन गरिएका छन् ।
२. अर्न्तराष्ट्रिय स्तर र मापदण्ड अनुरुपको सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र ऐनको नियमावली, २०६४ जारी भएका छन् ।

३. सार्वजनिक वित्तिय व्यवस्थापनमा सुधार भएको छ। विश्व बैंक, नेपाल सरकार, डी एफ आई डी का बीचमा नियमित अर्न्तक्रिया हुने गरेको छ। (NPPR को व्यवस्था)

४. नेपाल विकास मञ्च र दाता र सरकारका प्रतिनिधि बीच संयुक्त छलफल र समझदारी भएका छन्।

५. प्रधानमन्त्री कार्यालय अर्न्तगत सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय स्थापना गरिएको छ। भने E– Bidding system लागू गरिएको छ।

६. लेखा परिक्षण तथा प्रणालीमा सुधार गरिएको छ।

७. बजेट प्रणालीमा सुधार तथा योजना र बजेटबीच तालमेल मिलाउने परिपाटीको विकास भएको छ।

८. निजामति कार्यपद्धतिको जवाफदेही बनाइएको छ। निजामती सेवा ऐनमा सामसामयिक संशोधन गरिएको छ। सुशासन ऐन २०६४ जारी भएको छ। सम्पति सुद्धिकरण ऐन २०६४ लागु भएको छ। नेपाल राष्ट्रबैकले यस सम्बन्धमा नियमन गर्ने कानुनी प्रबन्ध मिलाएको छ। अख्तियार दुरुप्रयोग अनुसन्धान आयोगको भूमिकालाई अझबढी क्रियाशिल बनाउने नीति अख्तियार गरिएको छ।

९. नीजिक्षेत्र, सरोकार वालाहरुबीचको सम्बन्ध सुमधुर बनाउने र स्थानीय स्तरका जनतासंग एकाकार भई कामगर्नसक्ने कार्यक्रम तथा वातावरणलाई राष्ट्रिय कार्ययोजना संग Tie up गर्ने कार्यको सुरुवात गरिएको छ। गरिबी निवारण कोषको स्थापना भएको छ।

वैदेशिक सहायताको सुरुवात र यसको वर्तमान अवस्था र स्थिति

नेपालमा वैदेशिक सहायता आउने क्रम चन्द्रशम्सेरको बेला देखिनै सुरू भएको हो। त्यसबेला सन् १९११ मा फर्पिङ र सुन्दरीजल, जलविद्युत आयोजनाको लागि बेलायतबाट सहायता प्राप्त भएको थियो। प्रथम पञ्चवर्षीय योजना २०१३ मा लागू हुँदा पनि रु ४३ करोड ६४ लाख वैदेशिक अनुदान लिइएको थियो। नेपालमा वैदेशिक सहायताको सुत्रपात त विकासको प्रादुर्भाव हुनु अगावै सैनिक सहयोग, प्राविधिक सहयोग, तथा शासन सञ्चालनार्थ तत्कालीन सरकार प्रमुखहरूलाई मैत्रीको रूपमा प्रदान गर्दै आएको थियो तथापि त्यो विकासको प्रयोजनको लागि थिएन। २००७ साल पछिको प्रजातान्त्रिक सरकार पश्चात् जब योजनाबद्ध तवरले विकासको कार्यहरूको थालनी हुन थाल्यो तब वैदेशिक सहायताको सुरूवात भयो। सन् १९७६ (वि.सं. २०३२ साल) मा नेपाल सहयोग समुहको उदय भएपछि नेपालमा वैदेशिक सहायता प्रवाहित हुने क्रम अझै बढेको छ। नेपालमा पहिलो पञ्चवर्षीय योजनामा प्रवाहित वैदेशिक

सहायताको हिसाव गरेको खण्डमा सो अवधिमा साधारण खर्च पनि वैदेशिक सहयोगबाट व्यहोरिएको पाइन्छ । तत्पश्चातका आयोजनाहरुमा घट्दै गएको तथ्य देहायको तालिकामा देखिन्छ ।

तालिका न १

आवधिक योजना	विकास खर्चमा वैदेशिक सहायताको योगदान (प्रतिशतमा)	आवधिक योजना	विकास खर्चमा वैदेशिक सहायताको योगदान (प्रतिशतमा)
प्रथम योजना	१००	सातौं योजना	७०.६
दोस्रो योजना	७७	आठौं योजना	६५.५
तेस्रो योजना	५६.१	नवौं योजना	५८.५
चैथो योजना	४५.१	दशौं योजना	५७.५
पाँचौ योजना	४८	तिन वर्षीय अन्तरिम योजना	४४
छैठौं योजना	४७.९	त्रिबर्षिय योजना	२४.४४
		वर्तमान तेह्रौ योजना (२०७० –२०७३)	४३.९ (खुद वैदेशिक ऋण)

सार्वजनिक ऋणको भूमिका सरकारको न्यून वित्त पूर्ति गर्नमा मात्र सीमित नभई देशको समग्र आर्थिक विकासको लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधारहरूको निर्माणमा पनि यसको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । तथापि प्रत्येक वर्ष सरकारको बजेट घाटा पूर्ति गर्न उठाईने आन्तरिक तथा वैदेशिक ऋणको रकमले नेपालले तिर्नु पर्ने आन्तरिक तथा वाह्य ऋणकोदायित्व वृद्धि हुँदै जाने गरेको छ । विश्वका कतिपय मुलुकहरूले आफूले तिर्न पर्ने ऋणसमयमा तिर्न नसकेको कारणवाट विभिन्न किसिमका संकटहरूको सामना गर्नु परेको उदाहरणहरू देखापरिरहेको सन्दर्भलाई विचार गरी नेपालले पनि सार्वजनिक ऋणमाअन्तरनिहित जोखिमहरूको व्यवस्थापन गर्ने तर्फ सोच्नु जरूरी भइसकेको छ । विश्व बैंकअन्तर्गतको International Development Association (IDA) तथा Asian Development Bank (ADB) जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरु नै नेपालका मुख्य बहुपक्षीय दाता हुन् । यिनै दातावाट ८० प्रतिशतभन्दा बढी ऋण सहायता भित्रने गरेको त्यस्तै Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) र International Fund for Agricultural Development (IFAD) बाट पनि नेपालमा ऋण भित्रने गरेको छ । वि.सं. २०६३ मा IDA तथा ADB बाट मात्र कुल वैदेशिक ऋणको ८६.४ प्रतिशत रकम प्राप्त भएको देखिन्छ । द्विपक्षीय दाताको रुपमा भने जापानबाट सबैभन्दा बढी वैदेशिक ऋण भित्रने गरेको छ । विभिन्न दातावाट प्रदान गरिने वैदेशकि ऋण विभिन्न मुद्राका रुपमा भित्रने गर्दछ । IDA बाट भित्रने ऋण मुख्यत: अमेरिकी डलर र Special Drawing Rights (SDR) मा हुन्छ ।

चित्र नं. १

नेपालले वैदेशिक सहायतामा निर्भर रहनु पर्नाका कारणहरू :

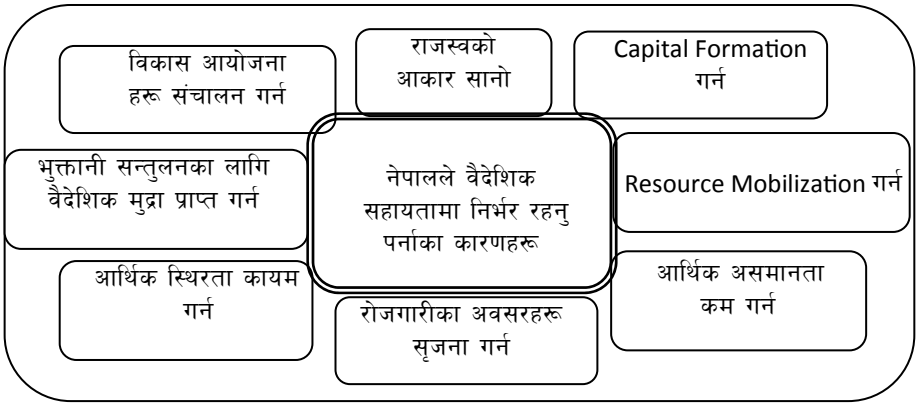

(क) राजस्वको आकार सानो रहेको छ । राजस्वले साधारण खर्च समेत धान्न नसकिरहेको अवस्थामा विकास कार्यका लागि वैदेशिक सहायतामा निर्भर रहनु हाम्रो विवस्ता हो ।

(ख) पूँजी निर्माण (Capital Formation) विकासको पूर्व शर्त हो । यसका लागि वैदेशिक सहायता एक अपरिहार्य साधन हो । छिमेकी मुलुक चीनले यसलाई राम्ररी उपयोग गरी विकासलाई गति प्रदान गरेको छ ।

(ग) साधनको परिचालन (Resource Mobilization) पूँजी विना सम्भव छैन । हाम्रो जस्तो मुलुकले पूँजीको अभावमा उपलब्ध श्रोत र साधनलाई उचित रूपले प्रयोग गर्न सक्ने कल्पना गर्न सकिँदैन ।

(घ) आर्थिक असमानतालाई कम गरी सामाजिक न्याय कायम गर्न वैदेशिक सहायताको महत्वपूर्ण योगदान रहन्छ ।

(ङ) बेरोजगारी गरीब मुलुकको मूल समस्या हो । यसले विविध विकृतिहरू सृजना गर्ने गर्दछ । यसका लागि राज्यले रोजगारी सिर्जना गर्नु आवश्यक हुन्छ । रोजगारीका लागि आयोजना तथा परियोजना हरू संचालन गर्नुपर्छ । यसका लागि वैदेशिक सहायता हाम्रो जस्तो सन्दर्भमा अपरिहार्य रहेको छ ।

(च) आर्थिक स्थिरता विकासको अर्को शर्त हो । यसका लागि पूँजी परिचालन आवश्यक हुन्छ । यो आवश्यकतालाई परिपूर्ति गर्न राज्यले वैदेशिक सहायता स्वीकार्ने गर्दछ । भुक्तानी सन्तुलन कायम

गरी उद्योग र व्यापारमा वृद्धि गर्न आवश्यक वैदेशिक मुद्रा प्राप्त गर्न समेत वैदेशिक सहायता लिनुपर्दछ ।

(ज) विकासको उपयुक्त मोडलका छनोट गर्न सकिएन । यसले विकास प्रयासहरू सँधै अधुरा नै रहन गए । परीक्षणका लागि एक पछि अर्को वैदेशिक सहायता भित्रिनु हाम्रो भोगाइको यथार्थ हो ।

अन्त्यमा, द्वन्द्वबाट संक्रमणकालमा रहेको राज्यलाई पुर्ननिर्माण र विकासका लागि वर्तमानमा वैदेशिक सहयोगको आवश्यकता अझ बढेर गएको छ । नयाँ नेपालको निर्माणमा वैदेशिक सहयोगको अपेक्षालाई नकार्न सकिँदैन ।

नेपालमा वैदेशिक सहयोगप्रति निर्भरता किन बढेको हो र विकास खर्चअनुसार आन्तरिक राजश्व संकलन कहिले बढ्न नसक्नु नै यसको मुख्य समस्या हो भनी एक्सन एड नेपालको प्रतिवेदनले देखाएको छ । उक्त प्रतिवेदनअनुसार देशको बाह्य ऋण बढ्दै जानुको कारण नै उपयुक्त रूपमा आयोजना छनौट हुन नसक्नु हो । वैदेशिक सहयोगका आयोजनाहरूमा सहभागिताको कमी, दक्ष व्यवसायी न्यूनता र अनुपयुक्त कार्य पद्धति रहेको ठहर गरेको छ । सरकार तथा दातृ पक्षले गरिबी निवारणमा प्रशस्त जोड दिन खोजे पनि विगतमा त्यसमाथि खास प्रभाव पर्न नसकेको भनी प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । बरू विदेशी ऋण बढेको बढ्यै छ भने गरिबी निवारण प्रभावकारी हुन सकेको छैन । प्रतिवेदनले त अझ विदेशी सहयोगले नेपालमा भ्रष्टाचार बढाएको किटान समेत गरेको पाइन्छ ।

वैदेशिक सहायता उपयोग सम्बन्धी अध्ययन प्रतिवेदन अनुसार हामीले प्राप्त सहायता मध्ये केवल ७५ प्रतिशत मात्र उपयोग गर्न सकेका छौं । यसले पनि मुलुकको विकासको निम्ति प्रमुख समस्या स्रोत साधनको कमी होइन भन्ने कुरालाई पुष्टि गरी अरू समस्याको पहिचान र मूल्यांकन गर्न अभिप्रेरित गरेको छ । स्वीकृत सहायता र खर्च वित्तको खाडल बढ्दै जानुका पछाडि प्राप्त आयोजनाहरूको पहिचान छनौटमा त्रुटी रहनु, कार्यान्वयन पक्ष ज्यादै कमजोर रहनु, पर्याप्त र कुशल जनशक्तिको कमी र अन्य प्रशासनिक एवं आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी कार्यविधिहरूको दुरुहता नै प्रमुख कारण रहेका छन् । नेपालले अहिले विदेशी कर्जा र अनुदानको राशी बढाउँदै लग्नेतिर प्रयास बढाउनुको सट्टा प्राप्तमा रहेका आर्थिक सहयोगको उत्पादकत्व बढाउने, विदेशी कर्जा र अनुदानमा नेपाली विशेषज्ञहरू र नेपाली ठेकेदारहरूको सहभागितालाई बढाउँदै लैजानु आवश्यक भएको छ । वैदेशिक सहायताबाट सञ्चालित अधिकांश, विकास आयोजनाहरूले अपेक्षित योगदान पुऱ्याउन नसकेको मात्र नभई यस्तो विकास प्रयासमा नेपाल सरकार र नेपाली जनताको स्वामित्व अझै पूर्ण

रूपमा प्रतिविम्बित हुन सकेको छैन । यसको साथसाथै ऋणको दायित्व बढ्दो छ ।

समग्र विकासमा अन्तर्राष्ट्रिय सहायताको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहदै आएको छ । वार्षिक विनियोजित बजेट कुल गार्हस्थ उत्पादनको करिब २५ प्रतिशत र यथार्थ खर्च करिब २१.६ प्रतिशत रहँदै आएको सन्दर्भमा कुल विनियोजनमा वैदेशिक सहायताको उल्लेख्य हिस्सा रहेता पनि यथार्थ खर्चमा केवल १५.८ प्रतिशत योगदान रहेको छ र यो अनुपात पछिल्ला वर्षहरूमा क्रमशः घट्दो क्रममा रहेको छ । वैदेशिक सहायता परिचालन गर्न सुरु गरिएको ६ दशकभन्दा बढी भइसक्दा पनि कुल राष्ट्रिय बजेटको एक तृतीयांशसम्म वैदेशिक सहायताबाट बेहोर्नुपर्ने बाध्यता रहेको छ । निरन्तरको वैदेशिक व्यापार घाटा पूर्ति गर्न पनि वैदेशिक सहायता परिचालन गरिरहनु पर्ने बाध्यता छ । एकातिर सहायता प्राप्त गर्ने कुरा विश्वव्यापीरूपमा प्रतिस्पर्धी बन्दै गएको छ । सहायता परिचालनबाट प्राप्त नतिजा/उपलब्धि स्थापित गर्न नसकिने हो भने सहायताको परिचालनमा पनि क्रमशः कमी आउने सम्भावना देखिदैछ भने अर्को तर्फ सहायता माथि सधै भर परिरहने दुष्चक्रबाट उम्कनुपर्ने चुनौती छ । पछिल्लो विकास सहायता प्रतिवेदन अनुसार नेपाललाई प्राप्त हुने करिब ७० प्रतिशत वैदेशिक सहायतामात्र सरकारी बजेट प्रणालीमा समेट्न सकिएको छ । गैह्रसरकारी संस्थाहरू मार्फत् प्राप्त हुने वैदेशिक सहायताको यथार्थ हिसाब उपलब्ध छैन । त्यसैगरी दातृ मुलुक तथा संघसंस्थाहरूबाट सोझै परिचालन भैरहेको करिब ३० प्रतिशत सहायताबाट सञ्चालित कार्यक्रम र सरकारले सञ्चालन गर्ने कार्यक्रम बीचको दोहोरोपन हटाई समन्वय कायम गर्न सकिएको छैन । नेपाललाई प्राप्त हुने सबै प्रकारका वैदेशिक सहयोग बजेट प्रणालीभित्र आउन नसक्नु, सहयोग रकम खर्च गर्ने क्षमता कम रहेको, आयोजना व्यवस्थापनमा समस्याहरू रहेको खास गरी बारम्बार हुने कर्मचारीहरूको सरुवा, सोध भर्ना समयमै लिन नसक्नु, समयमै ठेक्कापट्टा हुन नसक्नु, आयोजना/कार्यक्रमका लागि सम्झौता हुनुपूर्व पर्याप्त तयारी नहुनु जस्ता समस्याहरू विद्यमान रहेका छन् । अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको ठूलो अंश स–साना आयोजना/कार्यक्रमहरूमा खर्च हुन नदिई सहायताको खण्डीकरण रोक्नुपर्ने चुनौती रहेको छ । परियोजना तर्जुमा तहमा हाम्रो क्षमता अझै पनि विकसित हुन नसकेको कारणले अधिकांश रूपमा दातामै भरपर्नु पर्ने स्थिति रहेको छ । सन् २००५ मा पेरिस घोषणापत्रमा व्यक्त गरिएका प्रतिवद्धताहरूलाई पनि हाम्रा राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम र व्यवहारमा आन्तरिकिरण गर्नु पर्ने र मुलुकको वस्तुगत अवस्था एवं प्राथमिकता र आवश्यकताका आयोजनाहरूमा वैदेशिक सहायतालाई केन्द्रित गर्ने कार्य झन् ठूलो चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।

बैदेशिक सहायताको व्यबस्थापनमा नेपालको वर्तमान अवस्था

बाह्रौ र तेह्रौ योजना सम्ममा पनि बैदेशिक सहयोगको भुमिका उल्लेखनिय रहेको छ । बैदेशिक सहयोगको लगानी एंव मुलुकको समग्र विकासको उपलब्धीलाई आंकलन गर्दा आत्मनिर्भरताको गन्तव्य तर्फ उन्मुखहुन नसकिएको मौजुदा अवस्थाले स्पष्ट गर्दछ, भने अर्को तर्फ लगानीको प्रतिफल समेत सन्तोषजनक हुन सकेको छैन । कुल गार्हस्थ उत्पादनमा बैदेशिक अनुदानको अंक २.७६ प्रतिशत रहेको , कुल गार्हस्थ उत्पादनमा बैदेशिक ऋणको अंक १.५२ प्रतिशत रहेको , सरकारी खर्चमा वैदेशिक अनुदानको अंश १३.२ प्रतिशत रहेको , सरकारी खर्चमा वैदेशिक ऋणको अंश १.५२ प्रतिशत रहेको , कुल सहायतामा ऋणको अनुपातमा अनुदानको अंश वृद्धि भएको , उच्च प्रतिफल दिने आयोजनाहरुमा लगानीको बातावरण नभएको, बैदेशिक सहायता ग्रहण र उपयोग गर्ने क्षमता कमजोर भएको, ठूला भौतिक पूर्वाधार निर्माणका क्षेत्रमा बैदेशिक सहायताको परिचालन अपेक्षा अनुरुप बढ्न नसकेको, सबै प्रकारका बैदेशिक सहायता राष्ट्रिय वजेट प्रणालीमा समावेश हुन नसकेको, सहयोग राष्ट्रिय प्राथामिकताको क्षेत्रमा पारदर्शी र उत्तरदायिपूर्ण ढंगले परिचालन हुन नसकेको, द्विपक्षीय सहायता बहुपक्षीय सहायताको तुलनमा बढी भएको अवस्था कुल स्वीकृत सहायतामध्ये कृषि, सिचाई र वन क्षेत्रको अंश ३.६ प्रतिशत , विद्युतको अंश ७.४ प्रतिशत, ग्रामिण विकास क्षेत्रको अंश २६.१ प्रतिशत, शिक्षा क्षेत्रको अंश २७ प्रतिशत, यातायात तथा संञ्चार क्षेत्रको अंश १२.५ प्रतिशत र अन्य क्षेत्रको अंश ३३.९ प्रतिशत रहेको । कुल बैदेशिक सहायताको उपयोगमध्ये बहुपक्षीय सहायता अन्तरगत ७४ प्रतिशत र द्विपक्षीय सहायता अन्तरगत २६ प्रतिशत उपयोग भएको छ ।

बैदेशिक सहायताको व्यबस्थापनमा नेपालप्रति दाताहरुको धारणा

अनुकूल परिस्थिति नभएका कारण अपेक्षित रुपमा सहायता आउन नसकेको यथार्थ तथ्य बिच नेपालमा लगानी गर्दै आएका दाताहरुले नेपालको राजनीति एवं प्रशासनिक नेतृत्वबाट सहायता ल्याउने र परिचालन गर्ने कार्यमा सकारात्मक भूमिका प्राप्त हुन नसकेको गुनासोहरु राख्ने गरेका छन् । ती निम्न छन् ।

- विकास परियोजनाहरुमा सरकारी स्वामीत्व तथा नेतृत्वको कमी रहेको,
- सरोकारवालाहरुलाई कार्यक्रमको तर्जुमा प्रक्रियामा सहभागी नगराईएको,
- स्थानीय क्षमताले धान्न नसक्ने गरी परियोजना तथा कार्यक्रमको संख्यामा बृद्धिभएको,
- कमजोर संस्थागत संरचना तथा पर्याप्त तालिमको अभावका कारण न्यून क्षमताको अवस्था रहेको,
- सेवा प्रति न्यून समर्पण भएका कर्मचारीहरुको बाहुल्यता रहेको,

- आयोजनाका कर्मचारीहरुको बारम्बार सरुवा भै रहेको र खाली पदहरुमा पदपूर्ति हुन नसकेको सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली (public financial management system),
- परियोजना व्यवस्थापनसँग सम्वद्ध राष्ट्रिय प्रणालीको स्तर अर्न्तराष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप नभएको आदि ।

दातृ राष्ट्रहरुको ईच्छा आफुले उपलब्ध गराएको रकमको उच्चतम उपयोग भई उचित नतिजाको आशा गरीएको हुन्छ । दातृ राष्ट्रहरुमा यस्ताधारणहरुमा मुलतः उनीहरुले प्रदान गर्ने रकममा रहन सक्ने वित्तीय जोखिमको त्रास रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । उनीहरुले असल शासन, समावेशीकरण, स्थानीय सहभागिता, लैगिक सवाल आदि जस्ता सवै क्षेत्रमा लागू हुने मुद्दालाई संवोधन गरी नीतिगत एंव संस्थागत वातावरणको सुधार गर्न सकेमा जोखिम न्यून हुदैजाने विश्वास गरेका हुन्छन् ।

दाताहरुप्रति नेपालको धारणा

वैदेशिक सहायताको परिचालनमा नेपालले सफलता हासिल गर्न सकेको छैन । आफूले दिएको सहायताको उपलब्धिखोजी असन्तुष्टि व्यक्त गर्नु, केही मुलुक तथा संस्थाहरुले नेपाललाई सहायताको उचित उपयोग हुन नसकेको कारण देखाई सहायता घटाउनु वा हात झिक्नुले यस तथ्यलाई पुष्टि गरेको छ । तर वैदेशिक सहायताको परिचालनमा प्रभावकारीता आउन नसक्नुमा दाताहरुको पक्षमा भएका अस्वाभाविक प्रवृत्तिलाई मुलुकले कठिनाईका रुपमा लिएको छ । नेपालले दाताहरु प्रतिगर्ने गुनासाहरु जस्तै :

- दाताहरुको प्राथमिकता र नेपालको राष्ट्रिय प्राथमिकता बीच मेल नखानु,
- कार्यक्रममा दोहोरोपनको अवस्थारहेको,दाताहरुको कुनैक्षेत्रमा अधिक र कनैक्षेत्रमा न्यून सहभागिता हुने गरेको,
- दाता निर्देशित कायैक्रमहरुमा पर्याप्त गृहकार्य नहुने गरेको,
- साना परियोजनाहरुमा छरपस्ट रुपमा वैदेशिक सहायता प्रवाहित हुने गरेको,
- अपेक्षित रुपमा प्राविधिक सहायताको योगदान हुन नसकेको,
- ऋणको रुपमा प्राप्तहुने प्राविधिक सहायताहरु राष्ट्रकालागि ठूलो बोझ हुने गरेको,
- सहायतासँग जोडिएर आउने नीतिगत एवं प्रकृयागत शर्तहरुले सहायताको प्रभावकारीता घटाएको,
- सम्झौता भै सकेको सहायता उपलब्धतामा चुस्तता आउनसकेको,
- गै.स.सं हरु मार्फत आउने सहयोगलाई राष्ट्रिय नीति र प्राथमिकतामा समेट्न नसकिएको,

- दातृपक्षले वेलाबखत सरकारलाई जानकारी नै नदिई आयोजनाको खातामा सोझै रकम जम्मा गर्ने गरेका,
- सहायता खर्चको पारदर्शिता, अनुगमन, मूल्यांकन, लेखा राख्ने कार्य कमजोर भएको ।

नेपालमा बढ्दै गइरहेको वैदेशिक सहायतालाई कसरी र कुन प्रकारबाट प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्ने भन्ने कुरालाई लिएर निम्न सुझावहरू प्रस्तुत गर्न सकिन्छः-

- हाम्रो अर्थ व्यवस्थाको आयोजना छनौटमा अत्यधिक राजनैतिक हस्तक्षेप छ । योजना, बजेट र आयोजनाहरूको छनौटलाई राजनैतिक, हस्तक्षेपबाट मुक्त पार्नु जरुरी देखिन आउँछ । राजनैतिक स्थिति र प्रतिबद्धताबिना वैदेशिक सहयोगको परिचालन, उपयोग, कार्यान्वयन हुन सक्दैन । अतः कठोर राजनैतिक प्रतिबद्धता सहित वैदेशिक सहयोगबाट सञ्चालित योजनाहरूको अनुगमन, मूल्यांकन र सुपरिवेक्षण गर्ने हो भने नेपालको वैदेशिक सहयोगको वर्तमान उत्पादनशीलतालाई राम्रो गर्न सकिने सम्भावना बढी छ ।
- राष्ट्रिय भावना र आवश्यकता अनुकुल हुने गरी विदेशी सहायतामा आधारित आयोजनाहरू शर्त र हित अवस्थामा मात्र स्वीकार गर्ने गरेमा राम्रो हुनेछ । आन्तरिक स्रोतको परिचालनमा वृद्धि गरी वचतको अंश र परिमाण बढाई अथवा न्यून वित्तको परिमाण बढाई राजश्व बचत र आवश्यक लगानीको खाँचो बीच रहेको खाडल पूर्ति गर्नुपर्दछ ।
- वैदेशिक सहायता स्वीकार गर्दा ऋणको सदुपयोगिता उत्पादकत्व आदिका आधारमा मात्र छनौट प्रणाली लागू गर्नुपर्दछ । राजश्व परिचालन तर्फ नयाँ उपाय र स्रोततर्फ ध्यान जानुपर्ने भएको छ । सीमित स्रोत र साधनका प्रत्येक एकाईको महत्वमा उपलब्धि हासिल गरी निर्माण गर्न साधनको दुरूपयोग चुहावट आदिमा नियन्त्रण गर्न र वित्तीय अनुशासनलाई सुदृढ गर्न कार्यक्रम बजेट पद्धति अंगाल्नु जरुरी छ ।
- नेपालले आफ्नो कर प्रणालीमा सुधार ल्याउनु आवश्यक छ । कर प्रणालीको सुधारबाट करका आधारहरू विस्तृत हुन गई बढी राजश्व परिचालन हुन सकोस् र कर प्रणाली प्रगतिशील सिद्धान्तमा आधारित हुन गई उसले सम्पत्ति र आयको वितरणमा समानता ल्याओस् । फलस्वरुप वैदेशीक सहयोगको निर्भरता निश्चित समय पछि न्यून हुन सकोस् ।
- विदेशी मित्र राष्ट्रहरूबाट प्राप्त हुने ऋण सहयोग वा अनुदानहरूलाई राम्रोसँग विश्लेषण गरेर

राष्ट्रिय हितको प्रयोजनको लागि मात्र ग्रहण हुनुपर्छ । अनावश्यक बन्देज सहितको लागि मात्र ग्रहण गर्नुपर्छ । अनावश्यक शर्त बन्देज सहित प्राप्त हुने सहयोग रकम अर्कोतर्फबाट परामर्श दातृ विशेष सल्लाहकार, कार्यालय स्थापना आदि अन्य खर्च वापत सोझै दातृ संस्था वा मुलुकमा जाने प्रक्रियालाई पूर्ण रूपले निरुत्साहित गरिनु पर्छ ।

- वैदेशिक ऋणको प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्नका लागि आयोजनाको प्रारम्भिक सर्वेक्षणमा उचित ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने भएको छ । सर्वेक्षण कार्यमा विदेशीको साथै स्वदेशी व्यक्तिको पनि सहभागिता गराउनु नितान्त आवश्यक छ ।
- विदेशी सहायताले समष्टि रूपमा आर्थिक विकासमा के कति देन दिन सक्छ यो प्रश्न वैदेशिक सहायता प्राप्त गर्नु अघि नै सोच्नु पर्छ । विदेशी सहायतालाई प्राप्त गर्नु अघि नै सोच्नुपर्छ। विदेशी सहायतालाई सुहाउँदो र क्रमबद्ध रूपमा योजनाहरू तयार गरी सम्बन्धीत क्षेत्रमा लागू गर्दै जानुपर्छ ।
- सम्झौताको उद्देश्य र प्रकृति कुन मित्र राष्ट्र तथा नेपालको राष्ट्रिय हितसँग सम्बन्धीत भएमा नेपालले सर्वप्रथम आफ्नो राष्ट्रको हितलाई उच्च प्राथमिकता दिनुपर्छ । त्यसपछि मात्र आयोजनाको उपयोगिता कार्यान्वयनको प्रक्रियाहरू र प्रभावकारिता जस्ता विषयहरूमा अडान लिनुपर्ने हुन्छ ।
- बहुपक्षीय ऋण सहायता सम्बन्धीत देशको आवश्यकता र आयोजनाको औचित्यसँग सम्बन्धित हुने, काम ब्याज तिरे पुग्ने राजनैतिक स्वार्थ नहुने जस्ता फाइदासँग सम्बन्धित हुन्छन् । यसकारण द्विपक्षीय ऋण सहायताभन्दा बहुपक्षीय ऋण लिनेतर्फ प्रयास गरिनु राम्रो हुनेछ ।
- कम्तिमा १५% आन्तरिक प्रतिफल दर भएको आयोजनामा मात्र वैदेशिक ऋणको उपयोग गर्ने । हाम्रा आवश्यकताका आधारमा मात्र वैदेशिक सहायता स्वीकार गर्ने (हाल हाम्रो आवश्यकता भन्दा पनि दाताको इच्छाबाट वैदेशिक सहायता बढी प्रभावित भएको छ ।
- वैदेशिक सहायतालाई बजेटको परिधि (रातो किताव) भित्र ल्याएर मात्र खर्च गर्ने र लेखापरीक्षणको दायरा भित्र ल्याउने । वैदेशिक सहायतामा संचालित आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको खर्चलाई पारदर्शी बनाउन जनलेखा परीक्षण, जनसुनुवाई जस्ता प्रक्रियाहरूको अनुसरण गर्ने ।
- लक्ष्य अनुसार प्रगति हासिल गर्न प्रयत्न गर्ने । लक्ष्य हासिल गर्न सक्ने/नसक्ने जिम्मेवार पदाधिकार हरूलाई पुरस्कार/दण्डको व्यवस्था व्यवहारमा कार्यान्वयन गर्ने । सुपरीवेक्षण, अनुगमन तथा

मूल्यांकनलाई प्रभावकारी बनाउन ३६० डिग्री मूल्यांकन पद्धतिलाई आत्मसाथ गर्ने । जनशक्ति विकासमा जोड दिने र *Matching fund* को अभावले वैदेशिक सहायताको पूर्ण उपयोग हुन नसके को स्थितिको अन्त्य गर्ने ।

विकास सहायता नीति २०७१ अनुसार सरकारलाई दिने सहायता नेपालले खर्च गर्न सके ३० देखि ३५ करोड डलर (करिव २८ दखि ३३ अर्व रुपैंया सम्म वढाउन सक्ने अर्थमन्त्रालयलाइ आश्वासन विश्व वैंकले यस अघि पनि दिइसकेको थियो । मुलुकमा द्धन्द वढ्दै गएपछि वैंकले सामाजिक क्षेत्रमा वढि लगानी गरेको थियो।सन् २०१२ मा वैंकले २६ करोड डलर करिव २४ अर्व रुपैयाँ सहयोग गरेको थियो । विश्व वैंकले नेपालको ऋण तिर्न सक्ने क्षमता (डेप्ट स्ट्रस)वारे गरिएको प्रारम्भिक अध्ययनले लगानी वढाउन सक्ने संकेत पनि दिइएको छ । रणनीतीमा ऋणको दवाव ((डेप्ट स्ट्रस)मा नरहेको अध्ययनको प्रारम्भिक नतिजाले देखाएको उल्लेख छ । यसले ऋण लगानी वढाउन सक्न् प्रयाप्त आधार देखाएको छ । नेपालको दातृ निकाय वाट सहुलियत पुण ऋण मात्र लिन्छ । जसको ब्याजदर १.७५ प्रतिशत र भुक्तानी अवधि ४० वर्ष सम्म हुने गरेको छ । विकास खर्च नभएर सरकारले धमाधम ऋण तिर्न थालेपछि अनुदान कटौति गरेर एसियाली विकास वैंक ऋणमा मात्र केन्द्रीत हुन थालेको हो । मुलुक भित्र एकातर्फ विकास खर्च नभएर रकम जोगीने अवस्था छ भने अर्को तर्फ अनुदान पनि कटौति हुँदै जाने देखिन्छ । आउँदो वर्षको वजेट पनि पूर्वाधारमा बढी केन्द्रित हुने हुँदा पूर्वाधारमा दातृ निकायले दिने सहयोगले राहत पनि पुग्ने छ ।

सहायक ग्रन्थहरू (Bibliography)

- बद्री बहादुर कार्की, गोविन्द प्रसाद चौंलागाई (सम्पादक), नेपाली प्रशासनले खोजेको नयाँ नेपाल - विशेष संगालो, २०६४ चैत्र, प्रकाशन : सम्पत्ति आर्थिक पत्रिका, काठमाडौं ।
- पुष्कर्राज रिजाल, Fundamentals of Public Policy Analysis, Pairabi Prakashan, Kathmandu, 2nd Edition, January 2003.
- कृष्णहरी बास्कोटा, आर्थिक विकास –विचार र विवेचना, एम.के.पब्लिसर्श एण्ड डिष्ट्रिव्युटर्स, प्रथम संस्करण २०६६ ।
- चुडामणि शर्मा, सार्वजनिक प्रशासनका मूलभुत पक्षहरु (Fundamental Aspects of Public Administration), तेस्रो संस्करण माघ २०६५ ।

- शुकदेव भट्टराई (खत्री), गोविन्द प्रसाद चौलागाईं, नेपालको प्रशासन एवं आर्थिक सुधारका पक्षहरु, सम्पत्ति आर्थिक पत्रिका, प्रकाशक : आश्विन २०६२ ।
- राजन खनाल, सार्वजनिक नीति, प्रशासन र व्यवस्थापन-संक्षिप्त टिप्पणी, सोपान (मासिक), डिल्ली बजार, काठमाडौं, प्रकाशन मिति : २०६३, फाल्गुण ।
- श्याम श्रेष्ठ (सम्पादक), नेपालको नयाँ संविधान-नयाँ राज्य संरचना, बहुआयामिक चिन्तन र दृष्टिकोणहरु, प्रकाशक- सामाजिक अनुसन्धान र सामग्री विकासका लागि प्राज्ञिक मञ्च -एफो नेपाल), प्रकाशन मिति २०६६ ।
- मनोज भट्टराई, व्यवसायिक नीति तथा रणनीतिगत व्यवस्थापन (Business Policy & Strategic Management), धौलागिरी बुक्स एण्ड स्टेशनरी काठमाडौं, चौथो संस्करण २०६३ ।
- प्राध्यापक डा.रामकुमार दाहाल, राज्य र ग्रामीण विकास (State & Rural Development), दिक्षान्त पुस्तक प्रकाशन, कीर्तिपुर काठमाडौं, दोस्रो संस्करण, वैशाख १, २०६२ ।
- आर्थिक सर्वेक्षण, आर्थिक वर्ष २०७२/७३, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, २०७३ ।
- आर्थिक वर्ष २०७३-७४ को आय-व्ययको सार्वजनिक जानकारी वक्तव्य, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, २०७३ ।
- दशौं योजना (२०५९-२०६४), श्री ५ को सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, नेपाल २०५९ फाल्गुण ।
- बर्तमान तेह्रौं योजना (२०७०/७१-२०७२/७३), नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७१ असार ।
- दुर्गाप्रसाद उपाध्याय, नेपालको विकासमा बैदेशिक सहयोग–एक विवेचना ,लेखापरिक्षण पत्रिका, बर्ष १५, पूर्णाक ४६, पौष १४, २०५४, महालेखा परिक्षकको विभाग काठमाण्डौ ।
- महेशप्रसाद दहाल, बैदेशिक सहायता र अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग, प्रशासनिक सुधार मासिक, बर्ष ३ अंक ९, मिति २०७० काडमाण्डौ नेपाल ।
- विमल प्रसाद ढकाल, बैदेशिक ऋणको भूक्तानी तथा सोधभर्ना प्रक्रिया , लेखापरिक्षण पत्रिका,बर्ष १५, पूर्णाक ४६, पौष १४, २०५४, महालेखा परिक्षकको विभाग काठमाण्डौ ।
- गम्भीर वहादुर हाडा, न्यून वित्तको असर तथा प्रभाव, नेपाल राष्ट्र बैक समाचार, ६१ औ वार्षिकोत्सव विशेषाङ्क, वैशाख १४, २०७३ ।
- अविनाथ राई, राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमा वैदेशिक सहायता, राजस्व वर्ष ३६ २०७२ पुष, अङ्क १ राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्र ।

English Section

Follow-up Audit

Ram Maya Kunwar

1. Concept

Governments and Public sector entities exercise responsibility for the use of resources derived from taxation and other sources to provide or delivery of services to citizens and other recipients. These entities are accountable for optimizing the limited resources to make efficient management and performance contribute the quality service. It also contributes to governance by providing to intended users with independent, objective and reliable information, conclusion or opinion based on sufficient and appropriate evidence, enhancing accountability and transparency, encouraging continuous improvement and sustained confidence in the appropriate use of public funds and assets and reinforcing the effectiveness of monitoring and corrective functions over government and publicly funded activities. The audit process involves preparing a report to communicate the results of the audit to stakeholders, others responsible for governance and the general public. The main purpose are to facilitate and increased for corrective action and the assurance of implementation of audit result is known as follow-up audit.

The effective and timely implementation of recommendations will be facilitated by a follow-up process. A follow-up is a process through which the auditors monitor if the audit recommendations have been implemented or considered for implementation by the audited entity. To achieve this, the SAI needs to adopt a consistent and systematic approach to the follow-up of audit process. Follow-up refers to the situation where the auditor examines the corrective actions the audited entity has taken on the basis of the results of previous audit. It may include the following elements:

1. A timely review of the action taken by the management to the audited body on the recommendations made by the SAI and or the Public Accounts Committee (PAC).
2. An evaluation of the adequacy of the action in achieving performance improvement.
3. An assessment of any problem that may have arisen in relation to implementation.
4. An assessment of the impacts of the implementing of audit results.
5. Consideration of the need or scope for further audit work in the same or a related area.

Follow-up procedures identify and document audit impact and the progress made in implementing audit recommendation. Following up on the recommendations the SAI and the PAC have made in reports may serve four main purposes :

(a) increasing the effectiveness of audit reports – the prime reason for following up audit reports is to increase the probability that recommendations will be implemented;

(b) assisting the government and the legislature – following up may be valuable in guiding the actions of the legislature;

(c) evaluation of SAI's performance – following up activity provides a basis for assessing and evaluating SAI's performance; and

(d) creating incentives for learning and development – following up activities may contribute to better knowledge and improved practice within the SAI Nepal.

SAIs have a role in monitoring action taken by the responsible party in response to the matters raised in an audit report. Follow-up focuses on whether the audited entity has adequately addressed the matters raised, including any wider implications. Insufficient or unsatisfactory action by the audited entity may call for a further report by the SAI.

The focus of follow-up activities is to determine whether and how to settle the deficiencies/inefficiencies/weaknesses which caused the situation/conditions identified in the previous audits. Auditors addressed/resolved instead of whether specific recommendations have been implemented or not. Moreover, since the recommendations offered by the auditor were only suggestions to improve the underlying condition/ situation found in the audit, the audited agency is not precluded in pursuing more specific/definite aggressive and creative corrective actions. There may also be situation where there may be significant developments within the organization and/or operation of the audited which may render the offered recommendations no longer relevant to the new circumstances or the evolution.

Hence, the follow-up mechanism mainly entails a commentary on the recommendations previously drafted by the audit team and seldom on the identification of corrected weaknesses by the auditee management. This is an effective instrument in assuring that auditees take action on the result and recommendations of previous audits. Benefits of follow-up audit are to be listed as followings :

- ✦ Ensuring a high standard of audit work by improving audit performance and results;
- ✦ Ensuring that the audits are conducted in the most efficient and cost effective way which can lead to savings in audit time and cost;
- ✦ Improving the capability of the SAI;
- ✦ Maintaining a high degree of integrity, accountability and competence;
- ✦ Improving training and identification of additional training needs;
- ✦ Motivating the personnel of the SAI;
- ✦ Facilitating self-assessment of audit work performed;
- ✦ Providing a management tool for measuring the performance of the SAI; and

- ✦ Avoiding possible litigation by ensuring the SAI work is of high standard and quality.

By the same token if management has taken little action to implement agreed recommendations then this is a matter for concern and should be reported as follow-up processes will provide feedback to the SAI and the government on audit effectiveness in producing improvements in public sector management. They will be especially useful in showing SAI effectiveness in those cases where recommendations were rejected by the auditees at the time of the initial report but subsequently implemented. Such self-evaluation also adds to SAI credibility.

It is important to make sure that they rather soon start to work on the implementation. After the audit report is approved by the Head of the SAI, the audit team leader send an Action Plan template to the audited entity to be filled and sent back to SAI. This Action Plan can guide the actions of the audited entity to implement the recommendations and can also help the audit team to schedule the follow-up activities.

The auditee should be given a free hand and devise strategies on how to address the problems/inefficiencies/deficiencies in its organization to be more economical, efficient and effective in its operations since it is in a better position to know what should be done for a given situation. It can also adopt better practices applicable to its environment.

2. Legal Provision : Nepalese Perspective

As per Constitution of Nepal,2072 has mandated Auditor General to carry out audit of accounts of all Federal and State Government Offices including the Office of the President, Office of the Vice-President, Supreme Court, Federal Parliament, State Assembly, State Government, Local level, Constitutional Bodies and Offices thereof, Courts, Office of the Attorney General, Nepal Army, Nepal Police and Armed Police Force, Nepal shall be audited by the Auditor-General in accordance with law, having regard to, *inter alia*, the regularity, economy, efficiency, effectiveness and the propriety thereof. The Auditor General shall be consulted in the matter of appointment of an auditor to carry out the audit of a corporate body of which the Government of Nepal or State Government owns more than fifty percent of the shares or assets. In addition, the Federal law may also require the accounts of any other offices or bodies to be audited by the Auditor General.

Financial Procedures Act, 2055 (1999) Procedure rules, 2064 (2007) created the basis for the follow-up audit and following provisions are stipulated :

- The responsible person should be accountable for the settlement of irregularities reported by the auditor, by providing evidence/documents thereon or regularizing the legibility of the transaction or recovering the same. The account responsible

officer shall be responsible for supervising whether irregular amounts have been settled or not pursuant to settling, or causing to be settled the irregular amounts in accordance with the prevailing laws.

- Audited entities should settle and verify the irregular amounts within Thirty Five days from the date of receipt of such irregular amounts as prescribed. If there is a reasonable reason for being unable to have verification and settlement of irregular amounts within the time-limit as referred a request, accompanied by the reason, may be made to the Office of Auditor General for the extension of time-limit, and if such a request is made, the Office of Auditor General may extend the reasonable time-limit.
- Audited entities should maintained the records of the irregular amounts indicated in, and amounts found recoverable and payable as mentioned in, the audit report at the central and office levels.
- If irregular amounts other than those found to be recoverable and payable, there are supporting documents and reasonable reasons that the procedures required to be fulfilled pursuant to the prevailing law but no loss or damage has occurred to the governmental cash and inventories, the settlement of such irregular amounts may be made by regularizing such amount in accordance with the prescribed procedures and verifying the same. Accounts Responsible Officer of the concerned Ministry is responsible for the regularization of irregular amounts.
- The irregular amounts of which records should be recovered as prescribed. If recovery cannot be so made, the central recovery office shall recover the irregular amounts to be recovered as a governmental due.
- The responsibility of the Accounts Responsible Officer to maintain accounts and submit account statements and see and inspect whether audit has been performed or not pursuant to these Rules, to make comments on the annual report of the Auditor General and to carry out, or cause to be carried out, actions relating to the settlement of irregularities by taking part in the discussion held at the Public Accounts Committee of the Legislature Parliament.
- There is provision in Financial Procedure Act, 2055, of an Irregular Amounts Settlement Committee, consisting 6 members Heading by a member of Public Account Committee. The procedures to be followed in settling irregular amount by the Irregular Amounts Settlement Committee formed as prescribed.
- The functions, duties and powers of the Irregular Amounts Settlement Committee are as follows:

  a) to regularizes or remitted the irregular amount on the basis of propriety,

  b) If the settlement of the irregular amounts recommended for settlement should be written to regularize or recover.

- Government of Nepal has formed an irregularity settlement evaluation and monitoring committee, headed by Chief Secretary, to bring about effectiveness in the acts and actions relating to the settlement of irregularities by monitoring the settlement of irregularities carried out by the Office.

3. Strategic Plan 2016-2020

SAI Nepal has prepared and put in action its implementation strategy for the follow-up activities. It has another initiatives to develop and implement policy for proactive follow up including amendment of related laws in its Strategic Plan 2016- 2020. In its strategic plan for 2016–2020, SAI Nepal took a great leap forward in its efforts to provide operational auditing guidance. In its work, SAI Nepal will give high priority to ensuring clear and user-friendly special role of SAIs and particular features of public sector auditing. There has been set the

Strategic Initiatives as implementing mechanism for follow-up with these expected outputs by the end of 2020 :

- Included in regular audit plan for follow up,
- Follow-up reports submitted to PAC as per agreed timeline,
- Policy document in hand and amendment in related laws as required,
- Audit recommendations implemented as a result of Effective follow up.

Office of the Auditor General of Nepal has prepared the implantation matrix with key activities, budget and responsibility. It has created the monitoring Committee for effective implementation of key activities to achieve by 2020.

4. International Standards of Supreme Audit Institutions (ISSAIs)

As per ISSAIs Guidelines, the follow-up process is one in which the auditor monitors, to ascertain whether and what corrective actions have been undertaken by the responsible party in addressing instances of non-compliance identified in a previous audit report/s. In instances where this is necessary, the SAI should follow-up on its recommendations to be able to provide the intended user with an update on the responsible party's actions and in initiatives taken towards compliance. It should be noted that the follow-up process may not be applicable in all instances and in all SAIs. The mandate of the SAI along with the nature of the audit will determine if follow-up is applicable. The main aspects if follow-up audit included in ISSAIs are as following

- Why **to follow-up :** The SAI has a role in monitoring actions taken by the responsible party in response to matters raised in an audit report. The need to follow-up previously reported instances of non-compliance would vary with the

nature of the subject matter, the non-compliance identified and the particular circumstances of the audit. The follow-up process facilitates the effective implementation of corrective actions and provides useful feedback to the audited entity, the users of the report and the auditors in planning future audits.

- **What to follow-up :** Follow up focuses on whether the audited entity has adequately addressed the matters raised, in a specific audit report. For example recommendations in the audit report , issues raised by intended users (Parliament, Public Accounts Committee or the Public.) The key here is to determine whether the entity complied with all the necessary directives.

- **When to follow-up :** The auditor should allow the responsible party sufficient time to implement the recommendations yet still ensure that the follow-up is relevant to the intended users. As a result, the auditor would exercise professional judgment in this regard. Some SAIs may, depending on the frequency of an audit engagement, conduct follow-up procedures while performing current audits.

- **How to follow-up :**SAIs may have established policies and procedures for conducting follow-up. The auditor may prepare an audit plan identifying the resources to be used, the recommendations and audit findings to be examined and timeframe in which to complete.

- **Decisions of the SAI :** The SAI may decide, based on the results of the follow-up, to continue monitoring the implementation measures of the audited entity or it may take the decision to undertake an entirely new audit engagement. In audits carried out on a regular basis, the follow-up procedures may form part of the subsequent year's risk assessment.

As per fundamental Principles of public sector auditing, SAIs have a role in monitoring action taken by the responsible party in response to the matters raised in an audit report. Follow-up focuses on whether the audited entity has adequately addressed the matters raised, including any eider implications. Insufficient or unsatisfactory action by the audited entity may call for a further report by the SAI.

In instances where this is necessary, the SAI should follow-up on its recommendations to be able to provide the intended user with an update on the responsible party's actions and initiatives taken towards compliance. The follow-up process may not be applicable in all instances and in all SAIs. The mandate of the SAI along with the nature of the audit will determine if follow-up is applicable.

5. PEER Review Report : Level of Implementation Follow-up Audit Process

A peer review team of the Comptroller and Auditor General of India assessed the performance of SAI Nepal with reference to the Performance Measurement Framework

prepared by the INTOSAI. The team have provided the feedback on professional aspects of the examinations and contribute views and suggestions concerning methodology, the framework of analysis, and the interpretation of results. In terms of follow up on implementation of audit observations, brief narrative has been provided under each indicators which outlines the SAI's main strength and weakness.

The major findings of the weakness of follow-up audit in Nepal are as following :

A. <u>Financial/Compliance Audit</u> –

- There is no exclusive follow up division/ directorate in the SAI, neither is there is any institutional mechanism to systematically track follow up action on the audit recommendations and observations as well as those made by the PAC. Follow upstarts only when the entity furnishes reply to OAGN.
- The OAGN does not submit, exclusively, its follow-up report to the Legislature.
- OAGN does not attempt to estimate and report on the financial benefits to the audit client of implementing the recommendations, although the AG's Annual Report does include an estimate of the cash loss to the public purse-found during the audit.

B. <u>Performance Audit (PA)</u>

- Follow up on the implementation of the observations and the recommendation of the PA is left to the Ministry/Department concerned and the SAI does not have any institutional mechanism to monitor follow up on the part of the entities.Neither is any consolidate dreport presented to the Legislature.
- Reports of both the PAs were found to include observations and recommendations relevant to their audit objectives and were based on the findings and conclusions included in the audit report. The findings were discussed with the executive in the exit conference and their comments solicited in respect of the audits.
- The audit observations and recommendations were written precisely in clear terms and were focused on the objectives of the audit. The reports made important recommendations that followed from their findings and conclusions in their respective areas. However, there commendations are generic in nature and state the obvious. Most of these required the authorities to comply with the extant regulations and guidelines.

C. Practicing of Follow-up Audit

- However, there is no institutional mechanism within the OAGN to conduct follow up on its observations and recommendations the follow up takes place when the entity sends its reply to OAGN and the FP Act and Rules allow sufficient flexibility to the entities to report their replies to audit throughout the year. Although there is a legal stipulation to send replies within 35 days of the issue of the Performance audit report, he process of sending replies extends throughout the year.
- The audit report publishes the monetary value of the irregularities, the percentage of unsettled irregularities and the major default in ministries.The irregularities prior to 2003/04 have been transferred to the Central Recovery Office. The unsettled irregularities are reviewed at the time of the current audit and in case no further replies are furnished, the significant observations figure in the AR. The focus of the process of followup is disposal of the irregular items and not on the corrective action to be taken by the entities to minimize the recurrence of such irregularities in future.

Though, Nepal conduct the follow up audit in each audit, it does not have an overview of whether or not auditees have implemented recommendations at the level of the individual audits and does not report systematically.

6. Recommendations

As compared to previous year, the irregular amount is increasing per year. Total irregularity is increased by 4.67 percent in 2072 grew by just 0.29 percent. But there are various causes not to settled the irregularities in time which are as follows :

- The entities continue to furnish documents and replies throughout the year, do not sent stipulated time,
- Not fixed time limit for ensuring corrective action by the Ministries,
- there is no system for timely furnishing of remedial/corrective action taken notes by the ministries,
- Annual report does not attempt to estimate the financial benefits of implementing key audit recommendations,
- Audited entities is not interested on rectifying the systematic and thematic issues highlighted in the preliminary and annual report,
- Annual report is not tabled in time and delay discussion in Public Account Committee,
- Do not follow the International auditing Standards and good practices on this regard.

With due consideration to the above problems, these is needed to strengthen the follow-up system within the OAGN and also improve to the stakeholder relation to reared up the implementation of recommendation for these reason. We can recommend to improvr the follow-up system within OAGN as followings :

- Follow-up activity should be directed to encouraging the implementation of recommendations, rather than finding examples of lack of action. The auditor should focus on the correction of previously identified weaknesses.
- Separate Follow-up Division my facilitate systematic and focus to conduct follow-up audit on the audit report,
- Should be Produce general guidelines determining when follow-up,
- Implement the International Auditing Standards and good Practices,
- Ascertain whether the recommendations have been implemented and to report on the progress of corrective actions taken by the audited entity;
- Provide valuable information to the legislative committees;
- Achieve improvements in performance of the government program;
- Provide feedback for self-assessment of the opinion, conclusion and recommendation of the audit (Such self assessment support quality improvement and contribute to better knowledge);
- encourage the audited entity to initiate corrective actions and demonstrate improvements.
- The auditor should review reports of any communication of the Public Accounts Committee, and the relevant standing committees of Parliament, and questions raised in the public to determine key concerns and to determine what should be followed-up.
- The timing of follow-up therefore, constitutes a key management decision to be taken by each individual SAI in accordance with its policies or mandate.
- Useful tool in setting priorities and selecting audits to be adopted,

7. Conclusion

Implementation of the audit results will give us better methods for follow-up and enhance the quality of our work. To achieve the goals of strategic plan, top management should take initiative to lead by example. To ascertain progress and take timely corrective actions, monitoring and evaluation of follow-up process can plays vital role within organization. Independence, SAI core processes, leadership and governance and stakeholders are the key factors to enhance the process of

accountability, responsiveness, inclusiveness effectiveness of follow-up system. The Strategic Plan calls for an intensive5-year program, during which financial, compliance and performance audits incorporating best practices and the latest methodologies will be carried out for effectiveness of follow-up system.

References

- Constitution of Nepal, 2072
- International Standards of Supreme Audit Institution
- Annual Report Summary 2072
- Strategic Plan 2016-2020
- Peer Review Report 2014
- Financial Procedure Act, 2055
- Financial Procedure Regulation*, 2064*

SAI and Its Role in Building a Robust National Integrity System[1]

Chandra K. Bhandari[2],FCA

Abstract

Without integrity in daily practice, public institutions cannot win the trust, confidence and be credible. This results in public distrust to the public administration as a whole. Therefore, all the public institutions should develop integrity management tools to ensure that their behaviour are of high moral and honest and are above suspicion and reproach. In integrity management, SAI has even more important role as it is in the best position to lead by examples and show ways to the entities where it audits. In this context this paper discusses the integrity management situation in Nepal and SAI Nepal. It further discusses how it can contribute to strengthen integrity of the other public institutions.

Background

The term **"integrity"** is derived from Latin. It refers to something or somebody who is not contaminated or not damaged. In the context of this paper "integrity" will refer to the application of generally accepted values and principles in daily practice of public sector institutions. In public sector, integrity is quite demanding as to be seen as trustworthy and credible institutions. There are various key actors in public sector to strengthen national integrity system. Strengthening the National Integrity System promotes better governance across all aspects of society and, ultimately, contributes to a more just society. An effective national integrity system is influenced by whether the key players in the integrity system are transparent, accountable and act with integrity in discharging their constitutional and legal mandate in their day to day business. Supreme Audit Institutions are one of the most important actors in public sectors to contribute to build a robust national integrity system.

1 This paper was presented in "International Symposium on National Integrity System" organized by Office of the Auditor General, Thailand on February 18-19, 2016 in Chiang Mai, Thailand

2 Director, Office of the Auditor General, +97714212544,
email: ckbhandari@oag.gov.np, bhandarick@gmail.com

Integrity and Public Administration as a whole

In any democratic society, integrity has become fundamental condition to gain trust, confidence and credibility of the citizen towards public administration as whole which covers all organ of the state including legislature, executive, judiciary, and all other public institutions. Without integrity in behavior of those responsible in any public administration, public administration cannot gain real legitimacy from the citizen whom they represent or whom they intend to serve. To ensure that elected officials and others holding public posts should act in the best interests of the citizens they represent; directly or indirectly, government and public sector entities need to be accountable for their stewardship over, and use of, public resources. Without having high level of integrity along with accountability and transparency in behaviour in their daily practice, they will not be seen as trustworthy and credible in the eyes of general people. Therefore, integrity is a vital ingredient of good governance. Ensuring integrity means that public servants' behaviour is in line with the public interest, daily public service operations are reliable, citizens receive impartial treatment on the basis of legality and justice, public resources are effectively, efficiently and properly used, decision-making procedures are transparent to the public, and measures are in place to permit public scrutiny and redress.

In case of Nepal, politics and bureaucracy both are performing at below the expectation level of the people in general. The ethical values in public administration are deteriorating resulting in poor public service delivery.

Integrity and Supreme Audit Institution

Lima Declaration (ISSAI 1) states that the members and the audit staff of SAIs should have the moral integrity required to completely carry out their tasks (Section 14). In IS-SAI 12 The value and benefits of SAI – making a difference to the lives of citizens, an independent, effective and credible SAI is described as an essential component in a democratic system where accountability, transparency and integrity are indispensable parts of a stable democracy. The extent to which a SAI is able to make a difference to the

lives of citizens depends on the impact the SAI can create in strengthening the accountability, transparency and integrity of government and public sector entities.

Principle 10 of ISSAI 12 requires SAIs to apply a code of ethics that includes the comprehensive statement of values and principles to guide the daily work of auditors. Accordingly, SAI should apply high standards of integrity and ethics by developing a code of conduct as an internal regulation establishing the institutional provisions governing the auditors' conduct, raise awareness among staffs on the code of ethics, obtain commitment and apply their core values and commitment in all aspects of their work.

As one of the pillars of the national integrity system, SAIs have been tasked and obligated through constitutional or equivalent legal framework in the countries to assure trust in public administration. We can fulfill this obligation by winning public trust and confidence and sustaining it through our behaviour as professional public sector auditors. Our work should be above suspicion and reproach.

When we talk about integrity in public sector, a very high level integrity of our own institutions in our field of work led by examples only gain trust of our wide range of stakeholders. We must behave in such a manner that other can learn from us. Where our own integrity is in question, stakeholders' confidence on us goes down which results in low level of trust and credibility of SAI. In such circumstances, we cannot achieve our fundamental objective of promoting accountability, transparency and integrity in public sector institutions.

SAIs should not focus only on foundational part of integrity management but be alert whether these foundational instruments are applied in real life as they were intended. Otherwise, it results in implementation deficit in integrity management.

SAI should remain alert to the issues/ risk to integrity at all level and cross section of staffs including experts hired for outsourced services. There should be robust system of

identifying risks to integrity and regular cross section discussion to design responses to the risks to integrity.

Linkages between SAI and Other Pillars of Integrity System

Transparency International (TI) developed the National Integrity System (NIS) approach as a comprehensive means of assessing a country's anti-corruption efficacy sector by sector. A NIS assessment is a powerful advocacy tool that delivers a holistic picture of a country's institutional landscape with regard to integrity, accountability and transparency. The pillars assessed in a NIS assessment typically include; Legislature, Executive, Judiciary, Public sector, Law Enforcement Agencies, Electoral Management Body, Ombudsman, Supreme Audit Institution, Anti-corruption Agencies, Political Parties, Media, Civil Society and Business. These pillars are interdependent and together form the national integrity system. These are much the same pillars that support the roof of a house. If any one of these "integrity pillars" weakens, an increased load passes on to the others. If several weaken, their load will tilt. Therefore, not only the particular pillar but all the pillars should be equally strong in terms of integrity to gain trust and confidence of people.

The SAI should promote integrity of public administration not only by means of audits but also by leading the ways and setting the standards which can be replicated to the audited agencies for better governance. SAI's audit results enable those charged with public sector governance to discharge their responsibilities, in responding to audit findings and recommendations and taking appropriate corrective action, and thus complete the cycle of accountability.

The SAI has equi-distance relation with other pillars of national integrity system, however their impact is greatly influenced by the effective role of parliament to whom they report and the media which can publicize wrongdoing pointed by the SAI.

The most critical element for supporting integrity system is the strengthening of SAI

using its full potential.

National Integrity System in Nepal

All the government in past decades announced zero tolerance to corruption as their policy. They talk about transparency, accountability and integrity in government operations. They made various provisions through laws, regulation, guidelines or any other form to provide guidance as to how to perform their day to day business in accountable and transparent manner maintaining high level of integrity at all public sector institutions. Notably all the ministers and public post holders have to submit statement of property they own before assuming their post. All civil servants are required to submit statement of property every year. All the public sector institutions have to put service charter in front of their office building mentioning what services they provide, to whom the recipient have to meet, how much service recipient has to pay or whether the service in free of cost, what time will it require to receive service, and if service recipient is not satisfied with the service or s/he has some complain to the person responsible to provide service to whom s/he has to lodge complain. Similarly, government has started a toll free service named "hello government" to enable citizens where they face problem with any public services to be provided. There exists code of conduct applicable to the public post bearers in addition to the sector related regulatory requirements. These are some of the measures initiated by the government to ensure greater accountability, transparency and integrity.

The report on National Integrity System Assessment Nepal 2014 released by Transparency International Nepal (TIN) describes the latest status of 11 pillars of NIS in terms of their capacity (resources and independence), governance (transparency, accountability and integrity) and role (pillar-specific) besides pointing out the gap between laws and practices. The assessment shows vulnerability of key institutions in a situation marked by political uncertainty, absence of a legislature and a worrying gap between law and practice.

All 11 pillars of NIS assessed were ranked as moderate as pillar-wise scores fell between score of 41 to 60 as per assessment methodology. Six of them were placed in upper level of the moderate ranking while five are located in the lower level of moderate ranking. None of the pillars scored the minimum required for the category of strong ranking. The gap between law and practice for all pillars is reported to be wide indicating implementation deficit.

As per assessment report, most pillars appear stronger in capacity as compared to governance and role. Governance of three pillars in particular – the executive, political parties and civil society is poor. The executive and political parties are weak in terms of role as well. However, five pillars - business, media, supreme audit institution, anti-corruption agencies and the judiciary – demonstrate somewhat stronger internal governance mechanisms.

The concept of NIS tools initiated by Transparency International for the assessment of the capacity of anti-corruption program focusing more on ethics and accountability regime has become one of the important measuring tools worldwide. However there are growing discussions among researchers whether tools itself is adequate to provide flexibility to include pillars for assessment, consideration of relationship among pillars considering country context; level of socio-economic development, integrity at political level and public sector management as a whole.

The absence of a legislature at center and prolonged vacuum of elected bodies at the local level have also been the causes of weaknesses of Nepal's NIS. Intervention by political parties directly or indirectly in all pillars by various means is another major flaw in the system. Both weaknesses trigger a chain of circular effects resulting in disability of the NIS.

Latest Annual Report of SAI Nepal mentions total amount to be settled by the audited agencies to be 273 billion Nepalese Rupees equivalent to USD 2.6 billion at prevailing exchange rate. This amount is higher by 11.23 percent compared to the previous year's

such amounts to be settled. Similarly, the report includes numerous issues relating to economy, efficiency and effectiveness of the government operation through performance audit results. This clearly indicates critical situation of integrity, accountability and transparency in overall public administration.

Similarly, annual report of National Human Rights Commission and Commission on Investigation of Abuse of Authority also highlight the issues directly or indirectly concerning with the level of integrity in various sectors of public administration.

Nepal was a signatory of the UN Convention Against Corruption (UNCAC) in 2003 and ratified it in 2011. In recent days, Commission on Investigation of Abuse of Authority has been playing active role to curb corruption. Though, there are various legal provisions and institutions in place to look after corruption but the level of corruption has not come down. Corruption Perception Index (CPI) 2013 reveals that Nepal ranked 116th with a score of 31. In 2014 its rank was 126th with a score of 29 reflecting the deteriorating situation.

The GAP analysis report on UNCAC and its implementation brought out by TIN in 2013 recommends mainly for enactment and implementation of some legislations, make provision of severe punishment in corruption cases, reform institutions and build capacity, treat certain acts as criminal offence and implement national integrity policy and strategy.

The unstable politics in transition, increasing hardships caused by earthquake and recent agitation has further proliferated the integrity crisis in Nepal. Policy imbalances have also hampered to achieve the result in the national integrity system. Corruption is perceived as a 'low risk - high reward' deal in a transition requiring focused approach primarily in preventive aspects. A holistic approach collaborating together with government, Supreme Audit Institution, Anti-Graft bodies and the Court adopting 'zero tolerance' policy could help curb corruption in few years time.

Budget accountability, budget transparency, public participation and formal oversight are

the key pillars in the Open Budget Survey (OBS). Nepal's score in the OBS index 2012 was 44 which was near to the average score of 43. Now in 2015 Nepal's score has come down to 24. The main reason for low score was the absence of parliament in the survey period.

SAI Nepal and Integrity Management

SAI as a pillar of integrity should be in the mainstay of a country's integrity system. In Nepal, Office of the Auditor General (OAGN) is a Supreme Audit Institution which receives its mandate through The Constitution of Nepal, 2015. Part 22 of the Constitution in Article 240 and 241 contains provisions relating to appointment of Auditor General, terms of office, remuneration, functions, duties and powers of the Auditor General. As per this mandate OAGN is empowered to carry out audits of the accounts of the all offices of legislative, executive and judiciary including the constitutional bodies, the local government and security agencies.

To ensure integrity at the top, one of the qualification required to be appointed as Auditor General is to possess a high moral character and not be a member of any political party immediately before the appointment.

OAGN has framed its Vision, Mission, Core Values and objectives to have focused approach in conducting audit in effective and timely manner. Core Values include specifically the “Integrity”.

OAGN has formulated and implemented code of ethics to regulate its staffs’ ethical behaviour. This code of ethics is in line with ISSAI 30 and is in addition to the code of conducts provisioned in civil service regulation applied to all civil servants. The unique feature of OAGN’s Code of ethics is that it includes the provisions as to how it will be implemented; who is supposed to observe what particular aspect of ethics, how and who will monitor it. A committee headed by the Deputy Auditor General as appointed by the

Auditor General monitors the status of compliance of code of ethics and reports to the Auditor General.

Core values are available in office's website, each of the staffs are given a copy of it. While planning an audit engagement, audit teams are required to declare that they understand the code of ethics, they do not have any financial interest or other relations with the entity and its key personnel and violation of which will result in departmental action against them. In addition, after completion of audit, they have to report whether any challenge was arisen regarding compliance of code of ethics and, if so, how was that resolved.

The code of ethics also addresses the issue of Post- Employment. Any official retired from OAGN will not be given any assignment/consultancy at least for one year after retirement.

OAGN has developed staff rotation policy to avoid familiarity risk. Even in the directorate, same audit team is not assigned the same entity where they audited in previous year to the possible extent.

Every year public notice in published in national newspapers and in OAGN's website requesting public to cooperate with auditors giving them feedback or critical information at ground level or if they have any complaints on auditors behavior if they have. OAGN periodically conducts stakeholders' survey to know their perception about OAGN and its performance. We have developed service charter and put it into website and in front of office entrance gate. A complaints box also fixed at entrance of office.

A feedback section is available in OAGN's website where any concerned may provide comments and feedback to the OAGN. Details of contact persons; name, designation, telephone, email are provided in website.

All the guiding documents; auditing standards, guidelines, manual or directives emphasize the significance of core values to alert auditors and other staffs including

experts outsourced in discharging their responsibilities.

As an innovating initiation in the auditing field OAGN has started engaging Civil Society Organisation (CSO) in audit process. It has developed guide in this regards and started engaging CSOs in performance audits.

Any payments more than NPR 25 thousand (equivalent to USD 250) are uploaded to website of all organisation for certain period of time. This is aimed at enabling public to know about public spending as to from which budget payment is being made, amount, payee, invoice information etc.

At planning stage, to obtain an understanding of the control environment, auditors consider the audited entity's communication and enforcement of integrity and ethical values in addition to other required information. The auditor is expected to maintain an attitude of professional skepticism throughout the audit. Audit results highlight the issues of non-compliance and areas to be improved relating to integrity.

All the staffs and officials take an oath and sign integrity declaration before assuming any public posts. All cross section staffs of OAGN receive regular training on integrity.

Contents of core values are announced and displayed through channels of external and internal communication of the organization.

Some areas that need attention in the assessment of the integrity system may include:

- Government should enact legislation on political party financing that clearly states disclosure about donation and other funds raised and make regulatory agencies more strong to implement such legislation.
- Enforce code of conduct to parliamentarians, civil service and SAI that clearly mentions about the requirements of income and assets declaration regularly.
- Right to access of information to all citizens without any hindrances should be implemented and should also disclose information in proactive manner. Easy access of information with minimum fees or even without fee and within reasonable time must be taken into consideration.

- Transparency in public procurement through proper implementation of legislation and also strengthening of procurement monitoring agencies could promote integrity.

- Oversight bodies should be made fully independent in form and in substance considering international good practices to enable them to discharge their constitutional and legal mandates.

- Participation of citizens through civil society organisation (CSO) in auditing ithout jeopardizing the independence of SAI could add value in the outcome and also contribute to promote integrity.

Conclusion

Integrity is a vital component in every walk of life. In public sector, it is even more demanding to gain trust, confidence and to be a credible institution. As one of the pillar SAI has a significant role to play to strengthen integrity not only of the SAI itself but showing ways and highlighting the issues in the form of audit results to the other pillars of the national integrity system which are usually the under purview of SAI's audit mandate. Just having good integrity instrument is not enough to ensure real observance of integrity which only results in implementation deficit. So, the efforts should be focused on how to implement integrity measures defined and included in integrity instruments.

References:

- Annual Report (52nd) of Auditor General, Nepal, 2015, Office of the Auditor General, Nepal
- Assessing National Integrity Systems in The G20 and Beyond : Transparency International, Workshop June 2014
- Corruption Perception Index 2013 and 2014 , Transparency International
- Corruption Risks in Europe: Transparency International 2012
- Ethics in Nepalese Civil Services Sector: How does it matter? *U R Shakya,* Administration and Management Review Journal, Volume 21, August 2009
- National Integrity System Assessment Nepal 2014, Transparency International Nepal

- Open Budget Survey 2015
- Pillars of Integrity: The Importance of Supreme Audit Institutions in Curbing Corruption, *Kenneth M. Dye and Rick Stapenhurst,* The Economic Development Institute of the World Bank, 1998
- Poor Integrity: Breeding Ground for Corruption, *Pranav Bhattarai*, The Rising Nepal, 2014
- The Audit Act 1991 of Nepal
- The Constitution of Nepal 2015
- Towards A Sound Integrity Framework: Instruments, Processes, Structures, And Conditions For Implementation, Global Forum on Public Governance, OECD Conference Centre, Paris, France, 23-Apr-2009
- Trust in Government, Ethics Measures in OECD Countries**,** OECD, 2000
- Various ISSAIs

IT Audit Process: Some Techniques

Ram Chandra Poudel

Introduction:

Information technology (IT) is buzz word nowadays. IT mostly refers for technologies relating to computers and telecommunications equipment and logics. We can also find other terminology, as Information Systems (IS), Information and Communications Technology (ICT) etc. IT audit is the process of deriving assurance on whether the development, implementation and maintenance of IT systems meets business or corporate goals, safeguards information assets and maintains data integrity. A number of frameworks, standards, guidelines and tools exist to provide guidance to the auditor in completing an IT Audit. The auditor should be aware of those available when performing IT Audits and can use them as reference tools. The Frameworks, Standards, guidelines and tools can be discussed as follows.

Frameworks:

A framework is a formal statement that provides context and broad guidance with respect to policy themes or clusters. It also provides the supporting structure within which specific policies and other instruments can be understood in strategic terms. The relevant frameworks are:

- **CobiT (Control Objectives for IT):** Control Objectives for Information and related Technology is a control framework for IT governance, which defines the reasons why the IT governance is needed, the stakeholders and what it needs to accomplish. It is a roadmap to good IT governance. CobiT provides good practices across a domain and process framework and presents activities in a manageable and logical structure. It is focused more on control, less on execution. These practices will help to optimize IT-enabled investments, ensure service delivery and provide a measure against which to judge when things do go wrong.

CobiT defines the business to be responsible for defining functional and control requirements and to use automated services, whereas the IT is responsible to automate and implement business functional and control requirements and to establish controls to maintain the integrity of application controls. CobiT 5 is the latest version for the Business framework, where enterprises create optimal value from IT by maintaining the balance between realizing benefits and optimizing risk levels & resource use. IT as an integral part of the entity Governance is now a higher level domain and the control objectives have been replaced by 'enablers'.

- **Val IT:** It refers to Value from IT enabled investment. It is a comprehensive and pragmatic organizing framework that enables the creation of business value from IT-enabled investments. It is designed to align with and complement to CobiT. Val IT integrates a set of practical and proven governance principles, processes, practices and supporting guidelines that help boards, executive management teams and other enterprise leaders optimize the realization of value from IT investments. Val IT was included in the 5th version of CobiT.
- **Risk IT:** A set of guiding principles and the first framework to help entities identify, govern and effectively manage IT risk.

Guidelines:

A guideline is a document providing guidance, advice or explanation to managers or functional area specialists. ISSAI guidelines are particularly related to financial audit, compliance audit and performance audit. *ISSAI 5310 depicts about the Information systems security review methodology.* The purpose of the guide is to provide a cost effective methodology to assist in reviewing or establishing appropriate security policies and measures within the entity. The guideline described computer security assessment from the perspective of management in a government entity. Entities can use this guide to assist in producing an "inventory" of computer applications used, assessing the sensitivity and security classification of the information, and

completing a business impact threat risk security assessment. The person in charge of security utilizes this work as a foundation for overall assessment of security policies and measures and for making recommendations.

Tools:

Tools include recognized best practices, handbooks, communications products and audit products, for example IDEA data analysis (Integrated Data Extraction and Analysis) & ACL data analytics.

Standards:

Standards are a set of operational or technical measures, procedures or practices. Standards provide more detailed information on how managers and functional specialists are expected to conduct certain aspects of their duties described in International Standards for Supreme Audit Institutions (ISSAI), ISO (International Organization for Standardization). ISO is the world's largest developer of voluntary International Standards. International Standards give state of the art specifications for products, services and good practice, helping to make organization more efficient and effective. Some of IT related ISOs are as follows:

- **ISO 20000 describes about IT operations:** ISO 20000 is the first standard on IT service management and includes the design, transition, delivery and improvement of service requirements and provide value for both the client and service provider.
- **ISO 27000 is related to IT security:** The standard establishes guidelines and general principles for initiating, implementing, maintaining and improving information security management in an organization.
- **ISO 31000 is related to Risk:** It assists organizations in effectively managing the risks in an environment full of uncertainty. It assists organizations increasingly

to achieve their objectives, improve the identification of opportunities and threats and effectively allocate and use resources for risk treatment

- **ISO 38500 is associated with Governance.** ISO 38500 provides a framework for effective IT governance for top management to understand and fulfill their legal, regulatory and ethical obligations in respect of the organizations' use of IT. It sets out six principals for good corporate IT governance, viz; Responsibility, Strategy, Acquisition, Performance, Conformance, Human behaviour.

- **Other standards:** ISSAI (International Standards of Supreme Audit Institutions) helps for identifying and assessing the risks of material misstatement through an understanding the entity and its environment. The standard addresses the auditor's responsibility to identify and assess the risks of material misstatement in the financial statements, through an understanding of the entity and the environment in which the entity operates, including the internal controls.

Quality Assurance:

Quality assurance refers to the planned and systematic activities implemented to ensure that quality requirements will be fulfilled. ISSAI 1220, quality control for an audit of financial statements, deals with an organization's specific responsibilities for its system of quality control for audits and reviews of financial statements, and other assurance and related services engagements.

Conclusion:

IT Audit is a specialized audit which is focused on the examination of the implementation of IT systems to ensure that they meet the organization's business needs without compromising security, privacy, cost, and other critical business elements. The mandate and scope of IT Audit is usually established by the SAI's overall mandate. We also learned that the main stages of the IT Audit Process are very similar to the stages involved in any other kind of audit, viz; planning, evidence gathering and reporting. Attention is given to the ones that are directly related to IT

auditor and which ones the auditor should know about.

IT Audit is the process of deriving assurance on whether the development, implementation and maintenance of IT systems meets business goals, safeguards information assets and maintains data integrity. The IT Audit can be performed either in conjunction with financial, compliance or performance audits, as well as with other forms of audit engagements. It can be conducted by external or internal auditors. SAI Nepal started IT audit 6 years ago. We are not able to formulate and integrate the frameworks, standards, guidelines and tools in completing an IT Audit. The auditor should be aware of those available frameworks, standards, guidelines and tools when performing IT Audits and can use them as reference tools.

Lastly, we can say that IT Audit is the process of deriving assurance on whether the development, implementation and maintenance of IT systems, which meets business goals, safeguards information assets and maintains data integrity.

Bibliography

- IT Audit Manual, Volume I, Comptroller and Auditor General of India
- CoBiT 4.1 Framework, 2007, IT Governance Institute
- CoBit 5 Framework
- IDI AFROSAI/E-IT Audit Courseware
- e-Learning course, 2014-2016

Country Transformation through the e-Governance

Dr. Suman Kumar Regmi

Abstract

The purpose of this article is to make a further search to the theory and to the perceptive of e-Governance. In doing so, the article may proceed effective result by an analysis of three parts, which are thought, as the three main dimensions, service-delivery, regulation and Policy-Making of evolving e-Governance practice and theory. By analyzing the cases from a comprehensive theoretical framework, it is shown how information and communication technology (ICT) impacts the transformation of the country.

Keywords: e-Government, Operations of Service-delivery, Regulation, Policy-making, Governance, Country Transformation

1 Introduction

On a global scale, e-Government initiatives are being promoted intensively by public organizations as well as by industry. Conferences and other gatherings on the Government phenomenon aim at fostering the discussion and Know-How transfer of its multiple aspects. However, most of the initiatives solely consider e-Government as the digitalization of the public sector. So far, little research has been done on the impact of e-Government on the public and the private sectors in the areas of service delivery, regulation, policy making and as a whole good governance. This article tries to highlight the further understanding of how the ICTs and State transformation interact. Indeed, it is believed that, on the one hand, the ICTs fit into country transformation by offering technological solutions to problems arising along the process. On the other hand, the ICTs further contribute to such country transformation. It is started out with a comprehensive model of such State transformation and how the ICTs fit into it, which can be derived from the article. This model contains three main dimensions of country transformation, namely the transformation of service delivery, regulation and policy-making. In all these three

dimensions the ICTs do play a role in the context of good governance by the application of e-governance.

2. Country Transformation with e-Governanc

In the following section, it has been tried to be understood of the interaction between ICT and country transformation in relation to e-governance.

2.1 Definition of e-Governance

Research on the character of e-Governance is diverse. E-Governance can be defined as a process of operating the governmental form of organization which integrates the interaction of public and private actors and the interface between the country and citizens by ICT. E-Governance is composed of a regulating element, which shapes the framework of the information society, and a participating element, where the public sector applies information and communication technologies. E-Governance includes an electronic -Policy dimension focusing the influence of the State information society. This conceptualization goes one step beyond the digitalization, although it does not clearly consider the impact of technology on country transformation. According to the definition, e-Governance is often regarded as the process of implementation of ICTs in government and administration. According to the researchers, the increase of the internet and emerging research on government and public administration made the government promise to be "more efficient, responsive, transparent and legitimate."

However, it has been stated that the main responsibility of government is bring to good governance by any way, either by hook or crook. For this e-governance has been becoming the best way to do so in the global context. For government, investing in information and communication technology aims at driving the country to reduce size and costs of government and accelerates the creation of business and work in the private sector.

Next, conceptualization of e-Governance is composed of a four stage approach: transmit, interact, transact and integrate. The model focuses the role of ICT in the interface between the public and the private sector. While the first two stages concentrate the information exchange via web-portals, the next two stages are mainly oriented towards an integrated service delivery approach. It is shown in practice that this model has enriched e-Governance for the settlement of transaction between government and third party actors, either public or private.

Major driver of the conceptualization is technology. However, e-governance has been chosen to reduce the different conceptualizations of good governance. However, they pinpoint the most important facts:

- E-Governance provides *tools* and *methodologies* to process governmental procedures at the public/private sector interface more efficiently by means of ICT.
- E-Governance has been considered as an organizational form to involve citizens and the private sector in government procedures.
- E-Governance slowly starts being accepted as more than just a simplification of public organizations. The concept distinguishes various functions, a government is legitimated for these.

During the past years, country transformation was increasingly driven by e-governance from national to global context. Moreover, the transformation of country was added with the modernization of the country operational activities in service delivery, regulation, policy making. The following can be taken for maintaining good governance

2.1.1. Financial Transformation: In the past, the country and its administration was more or less accepted by society. Businesses were running great, profits reached ever increasing margins and taxes were being paid. The country had no reasons to complain and did not take care of financial matters. This has changed. Regression and market consolidation in almost every business sector urged society and government to react. Dramatic drops of tax incomes and significant raising costs of political systems and social security

networks have put the State under enormous pressure. For this through the operational activities of service delivery, regulation, and policy making; good governance has been maintained by the use of e-governance.

2.1.2. Legitimate Transformation: State-run administrations were slow and discouraged citizens and the private sector. Governance mechanisms and public policy systems were being questioned. Driven by economic and political pressures, the State was forced to apply standardized economic methodologies in order to legitimatize its existence by improving service delivery to citizens the private sector. These have been possible by the use of e-governance.

2.1.3. Competition Transformation: In a global economy, companies aim entering markets in different countries and continents. In order to keep the countries attractive for foreign investors, the country is forced to prepare the political and regulatory framework. The country has to react on multiple cultures and industrial prerequisites, international companies expect to be fulfilled. Next to the private sector, the State is in charge of preparing the economic environment in a globalized world. Competition transformation has been possible through the process of service delivery, regulation and policy making by the application of e-governance.

2.1.4. Technology Transformation: The dot-com build up has been added with e-governance and extended to globalization with its more pleasant side. Information technology represented by the internet, enables the actors in society and industry to critically asses the role and functionality of governments and administration. Information and technology are forcing governments and administration to question their own structures and procedures. As a reaction on these dynamic situation, the country is rethinking its additional activities for better functioning to bring good governance by the application of e-governance.

2.2 Subsequent Transformation required to the Country

The country is faced with cost-cutting initiatives and is target of performance improvement and operations management measures. Research on information processing technologies has contributed powerful tools to drive the process optimization in public organization, either internal or external processes.

The major challenges to manage the ICT in government sector are policy frame adoptation, enactment of regulation and its smooth operationalise in day to day business. This challenges are known as subsequent challenges and can be shown as followings:

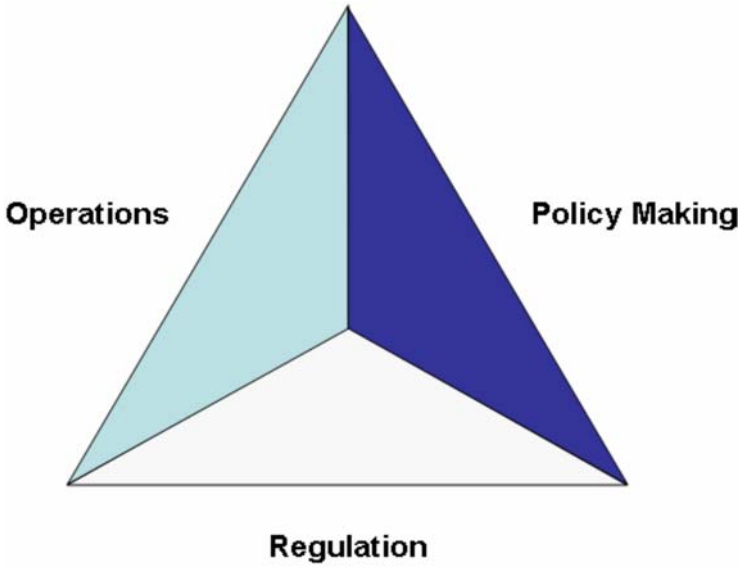

Source: Based on Rough Sketched to show the Elements of Good Governance

Global competition in almost every industry and concentration on innovation require little administrative burdens for entrepreneurs aiming at creating value for industry and society. In these years, governments and public administrations are discovering information technology as means to manage the de-regulation of their intra-societal and industrial relations. However, it is considered that information technology, as particularly important for the future architecture of public regulation mechanisms, has been given due emphasis in e-governance. Next,

governments and administrations are confronted with the question of how to shape the political system according to multi-dimensional requirements of various groups of interest. The public sector steadily discovers the information technology's potential to shape traditional patterns of policy-making added with other variables of good governance.

2.3 Plausible Challenges for Managing ICT

The fundamental redefinition of the country's main functions is more likely than ever. E- Governance initiatives demonstrate that services, formerly provided by government and authorities, are increasingly processed by private or third sector actors. To a lesser extent, the country's policy making and regulation responsibilities are affected as well. In the following, the area will be captured by the ICT induced country transformation, which goes one step further than the above mentioned conceptualizations of e-Governance. Basically, a framework, which is made up of a first and second level layer and many more, can be used. The *top level layer* spans a two dimensional vector space. It is composed of 'Country Transformation' and 'Standard of Technology'.

2.3.1. Country Transformation: This dimension captures the maturity level of state transformation. It is an **indication** to which extent the state has proceeded in terms of procedural and organizational transformation. Pure settlement of services within a web portal framework is less sophisticated and takes place on a local level. On a global level, the country is more concerned about integration of regulation and policy-making by means of information technology.

2.3.2. Standard of Technology: This dimension indicates the technological level of sophistication. In the model, an information oriented website for example is the lowest level, while an integrated solution with transactional elements and communication technology standards represents a high level of sophistication.

The four quadrants of the resulting matrix **are** called 'views'. At the stage on time, it has been identified: Operation of administration and regulation, policy-making, service delivery through the e-Governance.

2.3.3. Country Transformation: From Local–National to Globalization through e-Governance in the areas of administration, service-delivery, regulation operation and policy making

The *one level layer* spans a four dimensional vector space. In the model each dimension is a driver and each driver **represents** a dimension of the e-Governance model.

Level: Due to globalization, different policy levels arise. In particular there is a global and in **parallel** a local level as well as intermediate national levels.

Actor: On each **level**, actors built up their areas of influence. They take care of policy-making and to a lesser extent regulation too.

Function: The **model** distinguishes different functions, the country has to deliver: e.g. *service-delivery*, *policy-making* and *regulation*. Each function can be found on each level and can be fulfilled by each actor.

Technology: **Technology** drives the transformation of country. Levels, actors and functions as mentioned before are influence by technology. Technology will come up with new forms of interaction between the different drivers of the model.

Figure of the Level of e-Governance Maturity

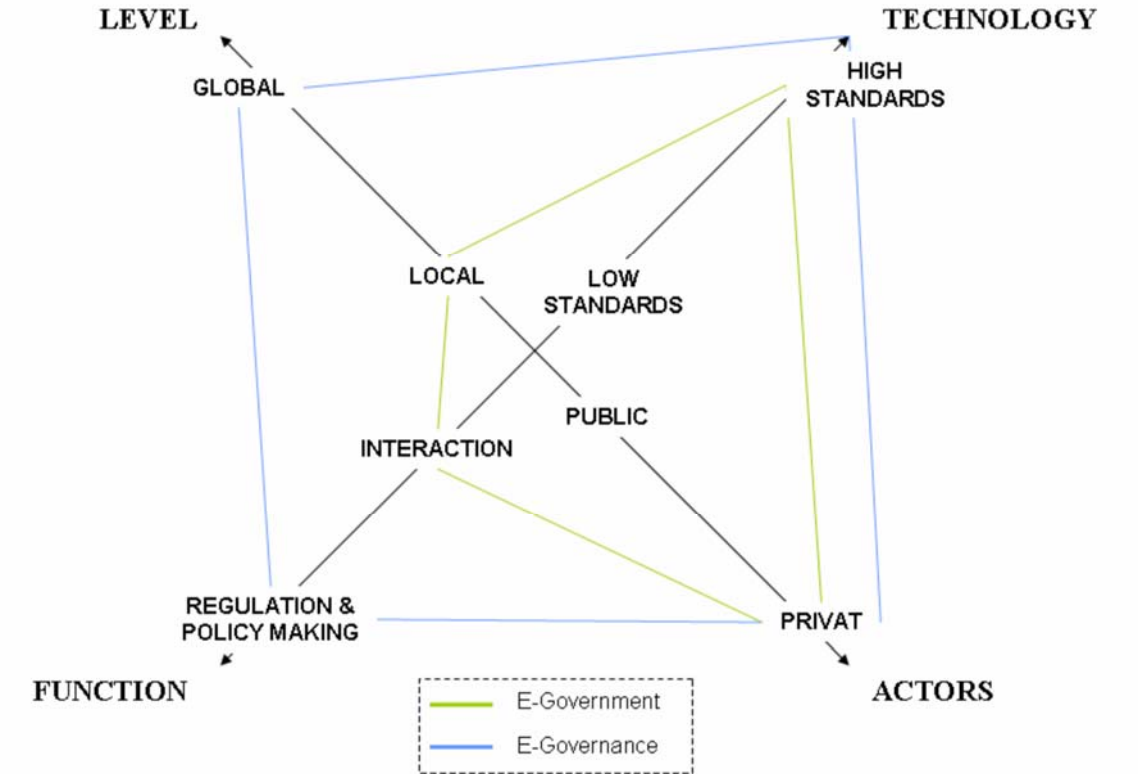

Source: Based on Rough Sketched to illustrate the Model

As such, it can be generated the applicability of e-Government though e-Governance theory in order to describe the implications of information technology on country transformation.

3. Situation of E-governance in Nepal

E-**governance** is the use of information and communications technologies (ICT) to transform the traditional government by making it accessible, transparent, effective and accountable. E-governance does not mean putting more computers on the desks of government officials. And e-governance is more than just a government website on the Internet. Political, social, economic and technological aspects determine e-governance. It establishes a relationship between government officials and citizens, providing greater access to government information and services by making the government

accessible online; promoting citizen participation by enabling citizens to interact more conveniently with government officials, such as by requesting government service and filing required documents through website; increasing government accountability by making its operations more transparent, thereby reducing the opportunities for corruption; and supporting development goals by providing business, rural and traditionally underserved communities with information, opportunities and communications capabilities.

E-governance is not only used in developed countries, some of the most innovative uses of the Internet in governance are being successfully used in the developing countries, as well.

E-governance will not be successful just only buying more computers and putting up websites. It's not sufficient to automate administrative practices from the paper system to digital system.

Rather, e-governance is a process of transforming government; it requires planning, political will and a sustained dedication of resources. Success of e-governance will not be guaranteed with the mere purchase of advanced technology or the direct automation of complex procedures until it can increase the rate of citizen participation there by bringing about the greater effectiveness in government. Technology introduction can not change the mentality of bureaucrats who do not view the citizen as valued customer of government or an important participant in decision-making. Import of Billions and Billions Rupees of i-phones, laptops, computers and other electronic instruments does not mean that the application of e-governance in Nepal is success.

3.1. Policy Measure

People of Nepal are in the process of building "New Nepal". "New Nepal" should not become only a popular slogan but really the "New Nepal" with all the positive

values and aspirations of its citizens geared towards the peace and progress. There are many dimensions streamlined and drivers identified to make our "New Nepal" dreams come true. One of such dimensions is the reformation of the government. Governance and its service process should be well reengineered and re-geared to fulfill the aspirations of its citizens. Information and Communication Technology (ICT) and its tools can help its effective and efficient transformation.

Due to the influence of economic and information globalization and the rise of the digital economy, governments are "reinventing" themselves to meet new expectations and the priorities of citizens and businesses. These dynamics are compelling many governments to create a new vision for its relationship with businesses and citizens and to create a new organizational structure to fulfill its mandate. E-Governance can fulfill the mandate of government formulating a new vision of how government views its citizens, employees and businesses, and building a citizen-centered, service-oriented, public-participative government with efficient, accountable, transparent and performance government system. ICT based online service is the most democratic and unbiased service system. It offers equal opportunity to all races, genders, ethnic groups.

E-Governance breaks the barrier of geographical diversity and makes the government services handy to all citizens at villages who are even not connected by roads and opens up many opportunities, provided Internet connectivity is available either through wireless communication, fiber optic cables, dial-ups, VSATs or whatever other medium.

Besides providing service to citizens, it’s important to empower and motivate government employees to expect better service from them. E-Governance should transform the government workers into empowered knowledge workers. Nepal

should not miss the benefits of global economy and specially the benefits offered by Internet.

For this, above all should come in Zan integrated policy measure.

3.2. Legal Gaps and Implementation Constraints

The strategic objective of e-governance is to support and simplify governance for all parties - government, citizens, businesses and its employees. The use of ICTs can connect all three parties and support processes and activities. There may be two major objectives of e-governance:

Service to the Public: This objective of e-government is to satisfactorily fulfill the public's needs and expectations on the front-office side, by simplifying their interaction with various online services. The use of ICTs in government operations facilitates speedy, transparent, accountable, efficient and effective interaction with the public, citizens, business and other agencies.

Efficient Government: In the back-office, the objective of e-government in government operations is to facilitate a speedy, transparent, accountable, efficient and effective process for performing government administration activities. Significant cost savings (per transaction) in government operations can be the result.

For implementing these strategies into reality, government must be subjected to country transformation. The transformation process is not so easy and not so simple. *It requires a coherent strategy and should begin with an examination of the nation's regulatory environment and the ability of the* population *to make use of planned technologies.*

The primary driving factor for e-governance reform should not be the potential it offers to save money and reformation does not mean cutting staff. The investments incurred from e-government initiatives most often benefit the businesses and citizens utilizing the improved system more so than the

government agencies that invested in them to begin with. In order to realize the benefits of transformation themselves, governments must develop a citizen-centric model involving key stakeholders outside of government—community, businesses, professional associations, scientists, academics and NGOs. Without their input and demand, even e-governance projects that focus on internal government processes may not prove successful because citizens are unlikely to use a system that does not respond to their needs.

Process reform, leadership, strategic investment, collaboration and citizen participation are essential elements in the transformation process. Once government makes strategies to transform the governance process, it must prepare to meet the significant challenges and opportunities that will arise during implementation. The implementation process should address the issues of infrastructure development, law and public policy, literacy, accessibility, privacy, security and workforce issues. Awareness, education and rollout programs are also needed. To make the e-governance initiative successful, a good marketing program is required through out the country to encourage citizens to make use of them.

3.3. Main Actors/ Stakeholders for maintaining Institutional Reforms

By now many new things have been taken place. Almost three centuries old monarchical institution has been dismantled and the country has transformed out to a republican state. The election of the 2nd president and 2nd vice president has been completed and they have started to resume their offices. The 601 members' constituent assembly has started to function. Several commitments like making a popular constitution, restructuring of the nation into a federal state, institutionalization of the Federal democratic republic, protection of human rights, and adhering the freedom of press have been made by all political parties.

Still, besides materializing these commitments and institutionalization of the achievements made so far, there are many obstacles like:

- Obstacles to restore the peace completely
- Obstacles to maintain law and order
- Obstacles to bring into operation the rule of law
- Obstacles to deliver goods and services equitably to all people
- Obstacles to response the aspirations of the people
- Obstacles to attain desirable level of development

All these obstacles are linked up with the e- governance. In turn, the e-governance also is linked up with the appropriate policies, institutional structure, legal provisions and human resource development. However to address these properly government alone is not adequate although it has a primary role. In this context, the role of the civil societies and stakeholders including private, public, government and social workers also are equally important in the operation of e-governance.

4. Conclusion

Still the obstacles mentioned above are there and these obstacles cannot be addressed properly in a short period of time. For that sincere and concerted efforts from all sides are necessary. But the ways that the political parties are behaving have further complicated the problems. They are still fighting among themselves for their party interest (sometimes for their self-interest too) and trying to push their own agendas.

As a result, the national agendas are side tracked. Nor it has been given attentions to the issues of the people concerned. The law and order situation in the country is further deteriorating. Rule of the law has become still a dream to the common people. Aspirations of the people have heightened. Every day several group of people are coming in the street with their genuine agendas. But the government is neglectful to address such agendas. If at all attention is given by the government with strong pressure, it is trying all the time to escape using the skills of falls assurance. Timely

delivery of goods and services to the people at all levels is further in distance. It is still in distance to address the development issues that can insure, at least, a minimum level of living standard needed to the survival of all people.

In this context ,the government of Nepal views e-governance in terms of its potential for bringing about a major pattern shift in the way public administration functions and also as a potential means of augmenting basic tenets of good governance. E-Governance has been taken to break the barrier of geographical diversity by using ICTs which can help its effective and efficient transformation.

In Nepal, various sectors such as education, health, agriculture, tourism, trade, among others have been using information technology. The number of telephone/internet users has been increasing significantly and legal and necessary infrastructures has been created. Still it has to be done a lot.

But obstacles exist with regards to making full fledged e-governance a reality due to various reasons. Besides providing service to citizens, it's important to empower and motivate government employees to expect better service from them. E-Governance should transform the government workers into empowered knowledge workers. There is still considerable lack of awareness and knowledge on e-governance related issues among policy and decision makers. In addition the success of e-governance will depend on attitudes, knowledge and skills especially within the public sector that are required to initiate, implement and sustain e-governance initiatives. Then only it helps to influence the general publics' perception of the trustworthiness and effectiveness of their government.

References

1. Asian Development Bank Institute (ADBI). (2007, May 5-6). *High Level Seminar on E-Governance.* Retrieved November 10, 2013, from ADBI Website:http:// www.unapcict.org/
2. Baev, Vitality (2003). Social and Philosophical aspects of E-governance Paradigm Formation for Public administration.
3. Bhattarai, Manohar Kumar (2006). Prospects and Challenges of Implementation of E -governance in Nepal (unpublished Thesis). Kathmandu: Central Department of Public Administration, TribhuvanUniversity
4. Donald F. Kettl (2002), *The Transformation of Governance*, John Hopkins University Press
5. National Information Technology Center (NITC). (2013, November 10). *Resources: NITC.* Retrieved November 10, 2013, from NITC Website: http:// www.nitc.gov.np/
6. Riley, B. Thomas (2003?). E-government vs. E-governance: Examining thedifferences in a changing public sector climate. Commonwealth Centre for EGovernance
7. The Economist. (2011, May 31). *Asia: The Economist.* Retrieved November 11, 2013, from The Economist Website: http://www .economist .com
8. United Nations. (2005). *UN Global E-government Readiness Report.* New York: United Nations Publication
9. United Nations. (2010). *E- Government Survey 2010.* New York: United Nations Publishing Section.
10. United Nations. (2012). *E-Government Survey 2012: E- Government for the People.* New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs.United Nations (2002). A Global Survey of E-government. Online Http://www.unpan.ort/e-government

The writer is former Deputy Executive Director of Trade and Export Promotion Centre of Nepal. He has been teaching in various campuses and colleges starting from Pashupati Campus since 1981. He can be contacted at 9849771884 or sumanregmi69@gmail.com

अध्ययन भ्रमण प्रतिवेदन

महालेखापरीक्षकको नेतृत्वको प्रतिनिधिमण्डलले २०७३ बैशाख १५ देखि ३० (२०१६ अप्रिल २९ देखि मे ९) सम्म संयुक्त राज्य अमेरिका र क्यानाडाका सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको अध्ययन भ्रमण गरी पेश गरेको अध्ययन पतिवेदनका मूख्य व्यहोराहरु देहाय अनुसार रहेको छ ।

१. सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरुबीचको सम्बन्ध

महालेखापरीक्षकको कार्यालयस्तरमा नेपाल र अमेरिकाबीचमा सामीप्यताको सौहार्द सम्बन्ध रहेको छ । हरेक वर्ष अमेरिकाको Government Accountability बाट नेपालको महा लेखापरीक्षकको कार्यालयलाई ४ महिने तालिममा सहभागी गराउन अनुरोध गर्ने गरेको छ । विगतमा विभिन्न दातृसंस्थाबाट प्राप्त सहयोग रकम उपयोग गरी तालिममा सहभागी गराउने गरेको थियो । तर हालका वर्षमा फण्डको अभावका कारण तालिममा सहभागी गराउन सकिएको छैन ।

क्यानाडा सरकारको सहयोगमा CCAF अर्न्तगत सञ्चालन हुने Comprehensive audit तालिममा कार्यालयबाट विभिन्न कर्मचारीहरुलाई सहभागी गराइएकोमा सन् २००३ पछि उक्त कोटा कटौती भएका कारण सो तालिममा सहभागी गराउन सकिएको छैन ।

यस बाहेक ती कार्यालयहरुले INTOSAI मार्फत मानदण्ड निर्धारण, तालिम, क्षमता विकासलगायतका कार्यक्रममार्फत सहयोग पुऱ्याएको छ ।

२. अमेरिकाको Government Accountability Office को परिचय र कार्यक्षेत्र

अमेरिकाको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था सन् १९२१ मा General Accounting Office को रुपमा स्थापित भएको थियो । उक्त कार्यालयले शुरुमा भौचरहरुको परीक्षणगर्ने भुक्तानी तथा Procurement परीक्षण गर्ने गर्दथ्यो तर सन् १९६० को दशक पश्चात् सरकारी कार्यक्रमहरुले उद्देश्य प्राप्त गरे नगरेको परीक्षण हुने कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा जोड दिने गरेको देखियो । सम्पादन हुने लेखापरीक्षण मध्ये ९० प्रतिशत कार्यमूलक लेखापरीक्षण, कार्यक्रम मूल्याङ्कन तथा नीति विश्लेषण हुने गरेको जानकारी हुन आयो । हाल सो कार्यालयले Oversight, insight and Foresight को approach मा कार्यसम्पादन हुने गरेको छ । संघीय कार्यालय एवं कार्यक्रमको Oversight गर्ने, सरकारका क्रियाकलापमा सुधार ल्याउने सुझावहरु प्रदान गरेर insight प्रदान गर्ने र भविष्यको प्रवृत्ति एवं नतिजाबारेमा सजग गराई forsight audit गर्ने गरेको पाइयो । उक्त कार्यालयको नाम २००४ मा परिवर्तन गरी Government Accountability Office बनाइएको छ ।

२.१ क्षेत्राधिकार र कार्यप्रणाली

Government Accountability Office स्वतन्त्र निकायको रुपमा रहेको छ । यसलाई कंग्रेसको अनुसन्धानमूलक निकायको रुपमा लिइन्छ । यसलाई Congressional watchdog पनि भन्ने गरिन्छ । यो कंग्रेसलाई आफ्नो उत्तरदायित्व पूरा गर्न सहयोग गर्ने तथा संघीय सरकारलाई अमेरिकी जनताको हितका लागि कार्यसम्पादनमा सुधार गर्न मद्दत गर्ने निकायको रुपमा लिइन्छ । अधिकांश GAO का कामहरु कंग्रेसको अनुरोधमा गरिन्छ कंग्रेसका कमिटी, सब–कमिटीहरुले अनुरोध गरेको आधारमा अनुसन्धानको काम गरिन्छ र सम्बन्धित कमिटीलाई प्रतिवेदन गरिन्छ । GAO ले देहायका विषयमा आश्वस्तता प्रदान गर्ने प्रयास गर्दछ:

- संघीय कोषको उपयोग मितव्ययी दक्षतापूर्ण र प्रभावकारी तवरले भएको,

- गैरकाननी र अनियमित क्रियाकलाप उपर अनुसन्धान गर्ने,
- सरकारका कार्यक्रम तथा नीतिहरु उद्देश्य प्राप्त गर्न सफल भए नभएको सम्बन्धमा प्रतिवेदन गर्ने,
- नीतिको विश्लेषण गरी कंग्रेसलाई विकल्पसमेत प्रस्तुत गर्ने,

लेखापरीक्षण विशेष गरी कंग्रेसको अनुरोधमा गरिने भएकाले लेखापरीक्षण प्रक्रिया सामान्य भन्दा फरक देखियो । जसलाई देहायमा उल्लेख गरिएको छ:

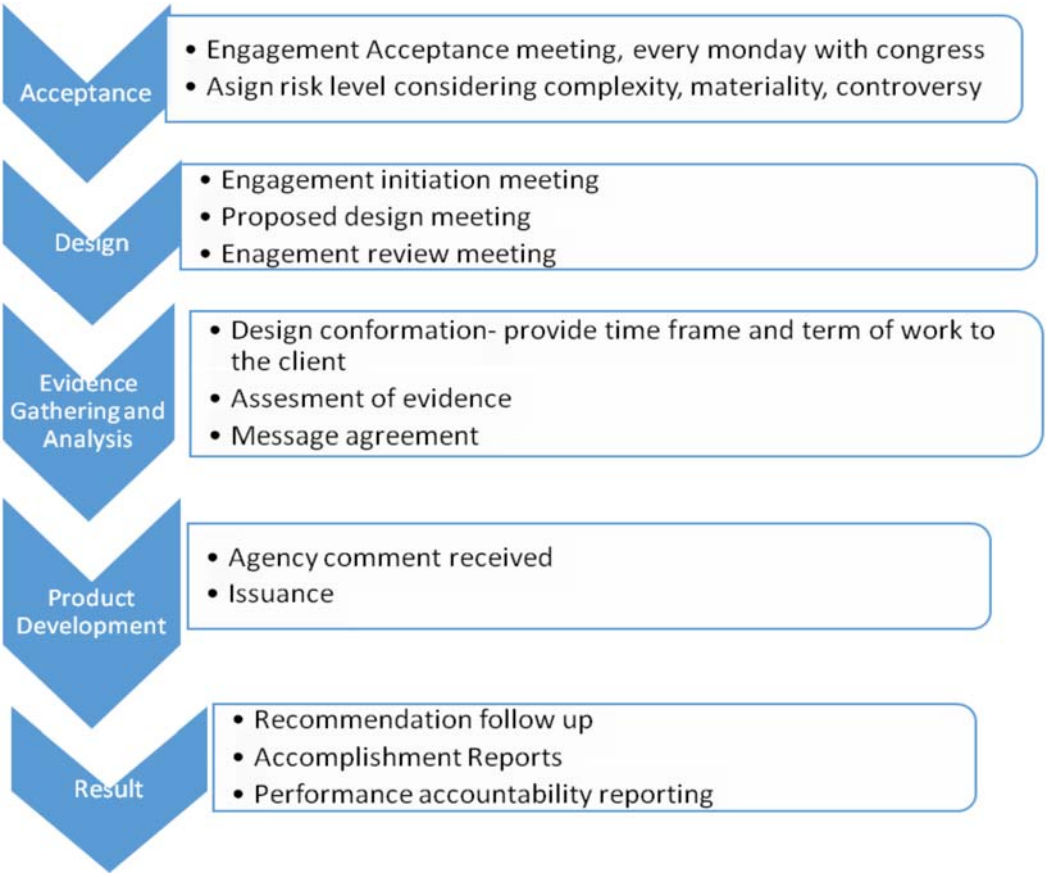

GAO ले धेरै सिमित संख्यामा मात्र वित्तीय लेखापरीक्षण गर्ने गर्दछ । प्रत्येक विभाग अन्तर्गत आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने प्रयोजनको लागि Inspector General Office रहने र सो कार्यालयले GAO ले जारी गरेको लेखापरीक्षण मानदण्ड प्रयोग गरी आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने र सो प्रभावकारी रहेकोले GAO वित्तीय लेखापरीक्षणको लागि सो निकायले गरेको आन्तरिक लेखापरीक्षणमा नै भरपर्ने गरेको देखियो । परिपालना लेखापरीक्षण (Compliance Audit) वेग्लै रुपमा नगरी कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा नै समाहित गरी सम्पादन गर्ने गरेको पाइयो ।

कार्यालयले Yellow book को रुपमा Generally Accepted Government Auditing Standards जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । उक्त मानदण्डले उच्च गुणस्तरको

लेखापरीक्षणको लागि मार्गदर्शन प्रदान गर्दछ । यसैगरी Green book को रुपमा Standard for Internal Control in Federal Government जारी गरेको छ । जसले कार्यालयले Internal control मूल्याङ्कन गर्ने आधार प्रदान गर्दछ ।

२.२ गुणस्तर नियन्त्रण

GAO मा गुणस्तर नियन्त्रणको लागि उपयुक्त गुणस्तर आश्वस्तता प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको पाइयो । यसको लागि वेग्लै प्रमुख गुणस्तर नियन्त्रकको नेतृत्वमा २५।३० कर्मचारीको व्यवस्था गरिएको छ । ती कर्मचारीमार्फत नियमित रुपमा लेखापरीक्षणका हरेक चरणमा गुणस्तर नियन्त्रणको कार्य हुन्छ । प्रत्येक लेखापरीक्षणका चरणमा गुणस्तरका प्रक्रियाहरुलाई Inbuilt गरिएको छ । योजना चरणमा नै Engangement review meeting मा गुणस्तर नियन्त्रकबाट मूल्याङ्कन हुन्छ । उक्त विषयको लेखापरीक्षण गर्दा के अध्ययन गर्न खोजिएको हो, कुन विधिबाट कसरी गर्ने, के आधार प्रयोग गर्ने आदि प्रश्नहरु राखेर पुनरावलोकन गरिन्छ । तत्पश्चात् प्रत्येक चरणमा गुणस्तर नियन्त्रणका गतिविधि सम्पादन गरिन्छ र गुणस्तर नियन्त्रकबाट परीक्षण गरी स्वीकृत नगरेसम्म प्रतिवेदन जारी हुदैन । यसरी प्रत्येक चरणमा प्रतिवेदन जारी गर्नुपूर्वनै गुणस्तर नियन्त्रणका गतिविधि सम्पादन गरिने भएकाले लेखापरीक्षण गुणस्तरीय हुने देखिन्छ । यसबाहेक कार्यालयले प्रत्येक ३ वर्षमा Group of SAI बाट peer review गर्ने गरेको पाइयो ।

२.३ कंग्रेससँगको सम्बन्ध

कंग्रेसको अनुरोधमा गरिने लेखापरीक्षणमा कंग्रेसको आवश्यकता वा चासोलाई सम्बोधन गर्नुपर्ने चुनौती रहन्छ । कुनै समयमा कंग्रेसबाट अत्यधिक अनुरोध प्राप्त हुने अवस्थामा Screening गर्नुपर्ने अवस्था हुन्छ । सो प्रयोजनको लागि कंग्रेसका पदाधिकारीसँग लेखापरीक्षणको चरणमा ३।४ पटकसम्म छलफल गर्ने गरेको जानकारी हुन आयो । कंग्रेसको अनुरोधमा लेखापरीक्षण गरिने भएकाले उनीहरुको चासो सम्बोधन गर्न लेखापरीक्षणको चरणमा कंग्रेसका सदस्यसँग छलफल गर्नुपर्ने र Finding ले उनीहरुको चासो सम्बोधन भए नभएको जानकारी लिनुपर्ने हुन्छ । कंग्रेससँगको छलफलमा नै प्रतिवेदन तयार गर्ने भएकाले प्रतिवेदनमा कंग्रेसले स्वामित्व लिने अवस्था रहेको देखियो । तसर्थ GAO को प्रतिवेदनको कार्यान्वयन अवस्था राम्रो देखियो । GAO को प्रतिवेदनमा दफावार छलफल गरी निर्णय गर्ने नभई समग्र प्रतिवेदनको कार्यान्वयन अवस्थाबारे कंग्रेससदस्यले अनुगमन गरी रहने गरेको देखियो । नेपालमा जस्तो महालेखापरीक्षकको कार्यालयको सम्बन्ध व्यवस्थापिकाको सार्वजनिक लेखा समितिसँग मात्र हुने नभई GAO ले कंग्रेसका सबै समितिसँग काम गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

House of Democrecy Partnership समितिका सहअध्यक्ष कंग्रेशमेनसँगको छलफलमा GAO को ख्याति राम्रो रहेको, स्वतन्त्रतवरले कार्यसम्पादन गर्ने हुदां सबै सदस्यहरु यसको काममा भरपर्ने र सदस्यहरुले छलफलको क्रममा GAO प्रतिवेदनलाई लक्षित गरी कुरा उठाई राख्ने भएकाले पनि प्रतिवेदन कार्यान्वयनमा समस्या नभएको जानकारी भयो ।

२.४ स्वतन्त्रताको अवस्था

अमेरिकाको GAO को प्रमुख Controller General of USA कंग्रेस र राष्ट्रपति को संयुक्त सहभागीतामा १५ वर्षको लामो अवधिको लागि नियुक्त हुने व्यवस्था छ। सिनेटले कमिटी गठन गर्ने र कमिटीले ३ जनाको नाम सिफारिस गर्ने सोमध्येबाट राष्ट्रपतिले एकजनालाई Controller General नियुक्त गर्ने व्यवस्था छ। लामो अवधिको कार्यअवधि भएकोले राजनीतिक हस्तक्षेप बेगर स्वतन्त्रपूर्वक काम गर्ने अवस्था छ । कार्यालयको बजेट Congressional committee मार्फत प्राप्त हुने व्यवस्थाले कार्यकारीको हस्तक्षेप देखिँदैन ।

२.५ प्रान्तीय र स्थानीय तहको लेखापरीक्षण

प्रान्त र स्थानीय तहको लेखापरीक्षणको लागि बेग्लै स्वतन्त्र लेखापरीक्षक रहने व्यवस्था भएकोले ती निकायको लेखापरीक्षण GAO ले गर्दैन। GAO ले संघीय बजेटको मात्र लेखापरीक्षण गर्दछ । तथापि GAO र प्रान्त र स्थानीयस्तरका लेखापरीक्षकबीच असल सम्बन्ध रहेको छ। ती लेखापरीक्षकले GAO ले निर्धारण गरेको निर्देशिका र मानदण्ड पालना गरेर लेखापरीक्षण गर्ने र देशभरका लेखापरीक्षकहरुको National Inter Governmental Organization फोरम रहेको छ । जसमा सबै लेखापरीक्षण संस्थाहरु आबद्ध रहेका छन् । यी संस्थाहरुको समय समयमा भेला हुने अनुभवको आदन–प्रदान गर्ने परिपाटी रहेको पाइयो ।

संघीय बजेटको सम्बन्धमा कहिलेकाहीं प्रान्त र स्थानीय तहसम्म पनि GAO पुग्ने गरेको र कतिपय अवस्थामा प्रान्तीय र स्थानीय लेखापरीक्षण संस्थालाई लेखापरीक्षणको लागि उपयोग गर्ने गरेको देखियो । प्रान्तीय लेखापरीक्षण संस्थाले प्रान्तीय व्यवस्थापिका र स्थानीय तहको लेखापरीक्षण संस्थाले स्थानीय व्यवस्थापिकामा प्रतिवेदन पेश गर्ने गर्दछन् ।

२.६ लेखापरीक्षणको प्रभाव

GAO ले जारी गर्ने हरेक प्रतिवेदनको Highlight एक पानामा अध्ययन किन र कसरी गरियो, अध्ययनबाट के पत्ता लाग्यो एवं के सुझाव दिएको छ सो विषय समावेश गरी आकर्षक ढङ्गले प्रस्तुत गर्ने गरेको देखियो । जसले गर्दा कम समयमा नै अध्ययनका नतिजाबारेमा जो सुकैले जानकारी पाउने अवस्था छ । यसबाहेक GAO ले आफूले गरेको कामको सूचकाङ्क तयार गरी कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने गरेको पाइयो । सन् २०१५ उल्लेखमा लेखापरीक्षणको कारणबाट ७४.४ बिलियन डलर राज्यलाई आर्थिक फाइदा दिएको उल्लेख गरेको छ। उक्त रकममा सुझावको कार्यान्वयन, नीति परिमार्जनका कारण प्राप्त भएको सबै आर्थिक लाभलाई समावेश गर्ने गरेको देखिन्छ। यसको लागि GAO ले असल अभ्यासको थालनी गरेको छ। प्रत्येक लेखापरीक्षण निकायसँग तत्सम्बन्धमा सोधपुछ गरी प्राप्त जानकारीको आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने गरेको देखियो। कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन प्रयोजनको लागि अन्य फाइदा र विगतदेखि दिएका सुझावहरुको कार्यान्वयन अवस्था अध्ययन गर्दा ७९ प्रतिशत सुझाव कार्यान्वयनमा आउने गरेको देखिन्छ ।

२.७ कर्मचारी व्यवस्थापन

अमेरिकाको Government Accountability Office मा करिब ३००० कर्मचारी रहेको पाइयो । कर्मचारीहरुमध्ये अधिकांश अर्थात् ७५ प्रतिशत केन्द्रीय कार्यालय वाशिङ्गटन डीसीमा कार्यरत रहेको र बाँकी २५ प्रतिशत कर्मचारी हरु ११ फिल्ड अफिसमा कार्यरत छन् । सार्वजनिक नीति, प्रशासन, सामाजिक विज्ञान, कम्प्युटर साइन्स, कानुन क्षेत्रका कर्मचारी रहेको र सीपीएहरुले विशेष गरी वित्तीय लेखापरीक्षणमा संलग्न हुने गरेको पाइयो । विश्वविद्यालयका स्नातक तथा पेशाविदहरुलाई योग्यताको आधारमा कार्यालयले छनौट गर्ने व्यवस्था छ । कर्मचारीको Retention rate ९६ प्रतिशत रहेको छ ।

२.८ GAO को सांगठनिक संरचना

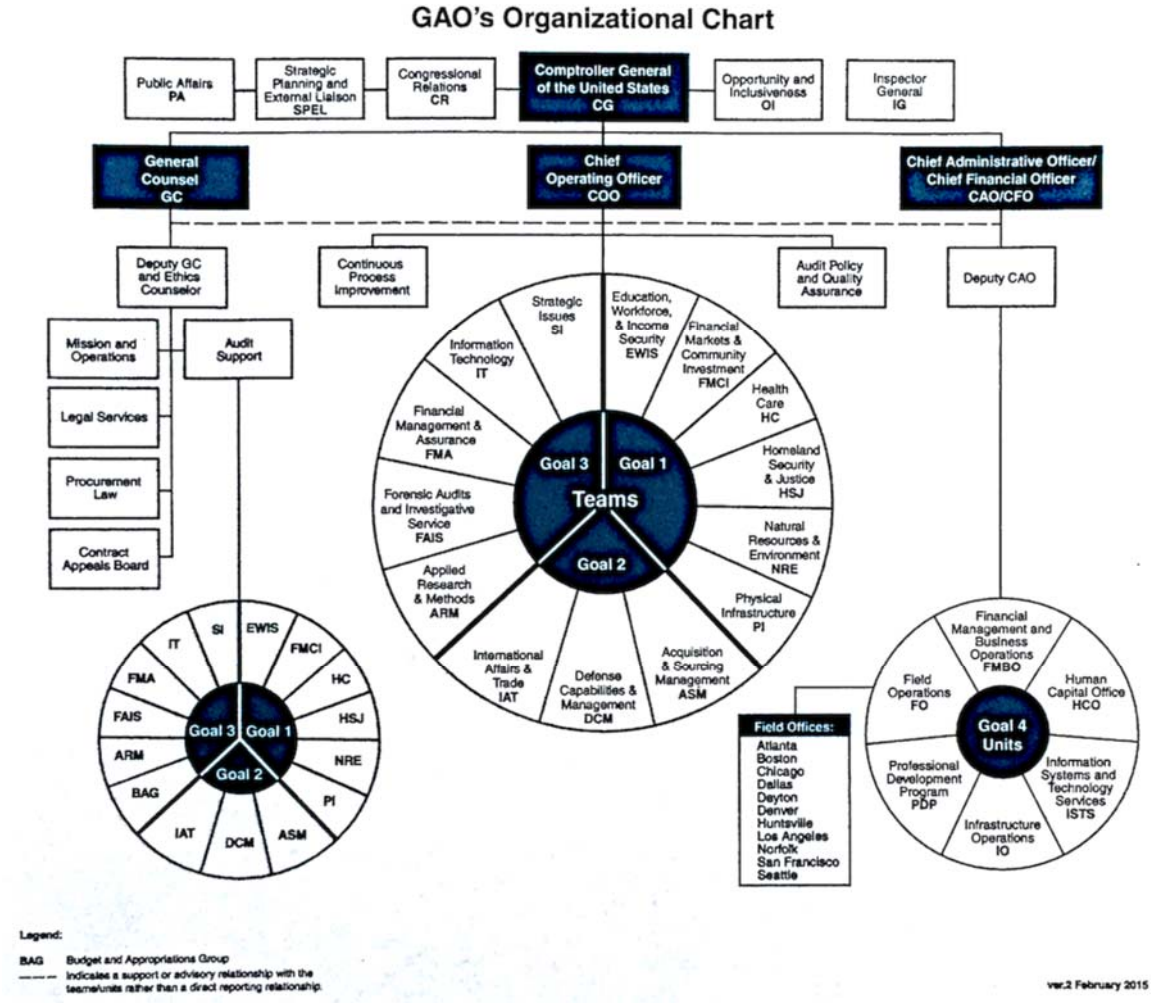

GAO ले मिसनगत टिम खडा गरी कार्यसम्पादन गर्ने गरेको पाइयो । प्राप्ति

व्यवस्थापन, शिक्षा तथा आय सुरक्षा, वित्तीय बजार, स्वास्थ्य हेरचाह, आन्तरिक सुरक्षा तथा न्याय, अन्तराष्ट्रिय मामिला र व्यापार, भौतिक पूर्वाधार, प्राकृतिक स्रोतलगायतका ९ टिमहरु र ५ अन्तर सम्बन्धित मिसन कार्यरत रहेको देखिन्छ ।

२.९ द्विपक्षीय सम्बन्ध

कार्यालयबीचको द्विपक्षीय सम्बन्धको बारेमा छलफल हुँदा GAO को लागि त्यसप्रकार को स्रोत साधन उपलब्ध नभएको तर अन्य SAI लाई GAO Fellowship programme मार्फत सहयोग गर्दै आएको जानकारी गराइएको थियो । स्रोत साधन उपलब्ध हुँदा सहयोग गर्न सकिने सम्बन्धमा छलफल भयो । GAO ले Center for Audit Excellence इकाई गठन गरेर राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरु Accountability organisation को संस्थागत क्षमता विकासका गतिविधिहरु सञ्चालन गर्दै आएको छ । सो इकाईले कार्यमूलक लेखापरीक्षण, वित्तीय लेखापरीक्षण, संस्थागत क्षमता विकास, नेतृत्व तथा सुपरभिजन लगायतका विषयहरुमा तालिम तथा internal control, procurement audit, methodology लगायतका विषयमा प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने गरेको जानकारी भयो ।

३. क्यानाडाको महालेखापरीक्षकको कार्यालयको परिचय

क्यानाडाको महालेखापरीक्षक पार्लियामेन्टको अफिसरको रुपमा हाउस अफ कमन्स र सिनेटको प्रस्तावमा १० वर्षको लागि नियुक्त हुने व्यवस्था छ । महालेखापरीक्षकले संघीय सरकारका निकाय, ४० सरकारी संस्थान (Crown Corporations) हरुको लेखापरीक्षण गरी Parliament समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्दछ । यसबाहेक क्यानाडाको महालेखापरीक्षक Nunavut, Yukon, Northwest territories को समेत लेखापरीक्षक हो । ती प्रान्तको लेखापरीक्षणसमेत गरी प्रतिवेदन सम्बन्धित व्यवस्थापिकामा पेश गर्दछ । सो बाहेक अन्य प्रान्त र स्थानीय निकायको लागि बेग्ला बेग्लै महालेखापरीक्षक कार्यरत रहेकाले क्यानाडाको महालेखापरीक्षकले ती निकायको लेखापरीक्षण गर्दैन । क्यानाडाको इतिहासमा पहिलो महालेखापरीक्षक सन् १८७८ मा नियुक्त भएको देखिन्छ ।

३.१ क्षेत्राधिकार र कार्यप्रणाली

क्यानाडाको महालेखापरीक्षकलाई लेखापरीक्षणको वैधानिक आधार महालेखापरीक्षको ऐन तथा आर्थिक प्रशासन ऐनले दिएको छ । लेखापरीक्षण गर्नको लागि महालेखापरीक्षकको कार्यालयले Canadian Generally Accepted Auditing Standard प्रयोग गर्ने गरेको छ । कार्यालयले व्यवस्थापिकाको अधिकारी (Official of Parliament) को रुपमा ३ प्रकारका लेखापरीक्षण गर्ने गरेको छ । जस्तै:

- वित्तीय लेखापरीक्षण (Financial Audit)
- कार्यमूलक लेखापरीक्षण (Performance Audit)
- विशेष मूल्याङकन (Special Examinations)

उपर्युक्त लेखापरीक्षणमध्ये वित्तीय र कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा नै Compliance audit का विषयहरु समावेश गर्ने व्यवस्था रहेकोले छुट्टै Compliance audit गर्ने गरेको देखिएन ।

क) **वित्तीय लेखापरीक्षण –** महालेखापरीक्षकको कार्यालयले व्यवस्थापिकालाई सरकारका कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको सन्दर्भमा वस्तुगत नतिजामा आधारित विशेषज्ञको राय उपलब्ध गराउँछ। व्यवस्थापिकाका सदस्यले महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदनलाई संघीय सरकारलाई सार्वजनिक कोषको उपयोग सन्दर्भमा उत्तरदायी बनाउन प्रयोग गर्दछन्। सन् १९९५ देखि महालेखापरीक्षको कार्यालयमा वातावरण तथा दिगो विकास कमिसनर राख्ने व्यवस्था गरेपछि महा लेखापरीक्षकले सरकारी क्रियाकलापको अतिरिक्त वातावरणीय पक्षसमेत हेर्नुपर्ने अवस्था आएको छ। तर सो कार्यालयले GAO ले जस्तो policy decision को मूल्याङ्कन गर्ने गरेको देखिएन।

वित्तीय लेखापरीक्षणले कुल कामको आधा हिस्सा ओगटने गरेको छ। हरेक वर्ष ९५ भन्दा बढी वित्तीय लेखापरीक्षण गरिन्छ। वित्तीय लेखापरीक्षणअन्तर्गत क्यानाडाको सार्वजनिक लेखा, Crown Corporations को वित्तीय विवरणमा राय प्रस्तुत गर्ने, कानुनसम्मत ढङ्गले अख्तियारअर्न्तगत रहेर कारोबार भए नभएको परीक्षण गर्ने कार्य हुन्छ। लेखापरीक्षणको क्रममा लक्ष्यसँग यर्थाथ नतिजा भिडान गर्ने, निकायको नियन्त्रण प्रणाली परीक्षण गर्ने, नमुना कारोबार छनौट गरी परीक्षण एवं विश्लेषण गर्ने कार्य समेत गरिन्छ।

ख) **कार्यमूलक लेखापरीक्षण –** यस्तो लेखापरीक्षण वर्षमा २५।३० वटा गर्ने गरेको देखियो। कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा कार्यक्रम मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता एवं वातावरणीय पक्षलाई ध्यान दिएर गरे नगरेको परीक्षण गरिन्छ। कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा समेत सरकारी नीतिको गुण बारेमा प्रश्न उठाइदैन तर यसको कार्यान्वयन अनुगमन तथा प्रतिवेदनका सम्बन्धमा मूल्याङ्कन हुन्छ। कार्यमूलक लेखापरीक्षणको क्रममा उद्देश्य र क्राइटेरिया निर्धारण, प्रमाण सङ्कलन, सकारात्मक र नकारात्मक नतिजा र सुधारको लागि सुझाव प्रदान गर्नु पर्दछ। यस्तो लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्न १८ महिना सम्म लाग्ने गरेको छ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणको विषय छान्नको लागि प्रशस्त समय र परिश्रम लाग्ने गरे को पाइयो। विषय छान्नको लागि जोखिम मूल्याङ्कन गर्ने उच्च प्राथमिकताका क्षेत्रका लागि पर्याप्त वित्तीय र मानवीय स्रोत भए नभएको विचार गरी छान्ने गरिन्छ। विषय छान्दा एउटा विभागसँग सम्बन्धित वा धेरै निकायसँग सम्बन्धित विषय छान्न सकिन्छ। कार्यमूलक लेखापरीक्षणको क्रममा नागरिक, समूह र Parliament का सदस्य र सिनेटरहरु तथा व्यवस्थापिकाका समितिले अनुरोध गर्ने पनि गर्दछन्। कार्यालयले ती अनुरोध र स्रोत साधन एवं लेखापरीक्षण कार्यतालिका समेतलाई मध्यनजर राख्दै विषय छनौट गर्ने नगर्ने अन्तिम अधिकार महालेखापरीक्षकको हुन्छ।

ग) **विशेष जाँच (Special examinations) -** यस्तो लेखापरीक्षण पनि कार्यमूलक लेखापरीक्षण जस्तै हो तर Crown corporations तर्फ गरिन्छ। प्रत्येक Crown corporation को कम्तीमा १० वर्षको एक पटक विशेष जाँच हुने व्यवस्था छ। जसमा सम्पतीको संरक्षण तथा स्रोत साधनको मितव्ययी तथा दक्षतापूर्ण र प्रभावकारी उपयोग भए नभएको परीक्षण हुन्छ। यस्तो लेखापरीक्षण वर्षमा ३ वटा गरिन्छ। विशेष जांचको प्रतिवेदन Board of directors लाई पेश गरिन्छ। कुनै कुनै अवस्थामा यस्तो प्रतिवेदन जिम्मेवार मन्त्री र पार्लियामेन्टमा समेत पेश हुन्छ।

३.२ व्यवस्थापिकासँगको सम्बन्ध

महालेखापरीक्षकले गर्ने लेखापरीक्षणलाई Legislative auditing भनिन्छ। Parliaments को Officer को रुपमा यसले Parliament को तर्फबाट काम गर्दछ र parliament प्रति उत्तरदायी हुन्छ ।

महालेखापरीक्षकले Parliament मा Spring report तथा Fall report गरी पटक पटक प्रतिवेदन पेश गर्ने व्यवस्था रहेको छ। प्रतिवेदन पेश गरी सकेपछि थप अध्ययन पुनरावलोकनका लागि Standing Committee on Public Accounts र वातावरणसम्बन्धी प्रतिवेदन Standing Committee on Environment and Sustainable Development पठाइने र सो प्रतिवेदनमा उठाइएका विषय उपर छलफल गरिन्छ। उक्त कमिटीहरुबाट गरिने सुनुवाईको क्रममा महालेखापरीक्षक, अन्य कर्मचारी, सरकारी कार्यालयका उच्च कर्मचारीहरुलाई भनाई राख्ने अवसर प्रदान गरिन्छ। सरकारी विभागले उठाइएका विषयलाई कसरी सम्बोधन गर्ने हो जानकारी दिनुपर्नेछ । Parliamentary committees को सुनुवाई पश्चात् कमिटीहरुले House of commons मा सुझावसहितको प्रतिवेदन पेश गर्दछन्। सो प्रतिवेदनउपर सम्बन्धित विभागले १२० दिनभित्र प्रतिक्रिया दिनुपर्ने व्यवस्था छ। Standing Committee ले वित्तीय लेखापरीक्षणमा खासै ध्यान दिदैनन् छलफल कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा केन्द्रित गर्दछन्।

Parliament मा २४ Standing Committee हरु रहेका छन्। ती समितिहरु जुनसुकैले पनि महालेखापरीक्षकलाई बोलाउन सक्छन र प्रतिवेदनको प्रयोगसमेत गर्न सक्दछन्।

३.३ प्रान्त र स्थानीय तहको लेखापरीक्षण

प्रान्त र स्थानीय तहको लागि बेग्लाबेग्लै लेखापरीक्षण संस्था रहेकोले महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण गर्दैन। Nunavut, Yukon, Northwest territories को लेखापरीक्षण भने महालेखापरीक्षकले नै गर्ने व्यवस्था छ। प्रान्त तथा स्थानीय निकायको प्रतिवेदन सम्बन्धित व्यवस्थापिकामा पेश गरिन्छ। संघीय र प्रान्तीय तहको लेखापरीक्षण केही अवस्थामा संयुक्त रुपमा पनि गरिने र एक आपसमा अनुभवको आदन प्रदानबाट असल अभ्यास सिक्ने अवसर प्राप्त हुने गरेको पाइयो । महालेखापरीक्षकको कार्यालयले Canadian Council of Legislative Auditors मा सक्रिय भूमिका खेल्ने गरेको छ। जसमा संघीय र प्रान्तीय लेखापरीक्षण संस्थाहरु रहने गर्दछन्।

३.४ कर्मचारी व्यवस्थापन

क्यानाडाको महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा कुल ५७५ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् । एघार प्रान्त रहेपनि Vancouver, Edmonton, Montreal and Halifax समेत ४ स्थानमा मात्र क्षेत्रीय कार्यालयहरु रहेको र अधिकांश कर्मचारीहरु

अटावाको केन्द्रीय कार्यालयमा कार्यरत रहेको पाइयो । सबै कर्मचारीहरु पेशाविद र क्षमतावान रहेको पाइयो । उनीहरुमा विभिन्न क्षेत्रको अनुभव तथा शैक्षिक योग्यता रहेको छ । लेखा, इन्जिनियरिङ, कानुन, व्यवस्थापन, सुचना प्रविधि, वातावरण, अर्थशास्त्रलगायतका बहुसीपयुक्त जनशक्ति कार्यरत रहेको र सबै कर्मचारीहरु स्नातक र हेको देखियो । कार्यालयले हरेक वर्ष विश्वविद्यालयबाट छनौट प्रक्रिया अवलम्बन गरी कर्मचारी लिने गरेको पाइयो । कार्यालयले Code of Values Ethics जारी गरेको र हरेक कर्मचारीले प्रत्येक वर्ष पालना गर्ने प्रतिबद्धता जाहेर गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

३.५ गुणस्तर आश्वस्तता

महालेखापरीक्षकको कार्यालय क्यानाडा उच्चस्तरको लेखापरीक्षण सम्पादन गर्न प्रतिबद्ध रहेको र सोको आश्वस्तताको लागि पेशागत मानदण्डहरु अनिवार्य रुपमा पालना गर्नुपर्ने, लेखापरीक्षण सम्पादनको क्रममा र लेखापरीक्षण सम्पन्न भए पश्चात् गुणस्तर जाँच गर्ने, बाह्य संस्थाहरुबाट आवधिक पुनरावलोकन गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ । प्रत्येक वर्ष गुणस्तर नियन्त्रणको प्रणाली पुनरावलोकन गरी प्रभावकारी ढङ्गले सञ्चालन भएको सुनिश्चितता हासिल गरिन्छ ।

क्यानाडाको महालेखापरीक्षकको कार्यालयले समय समयमा स्वतन्त्र बाह्य पुनर ावलोकन गर्ने प्रचलन छ । यसअघि सन् २००३ मा National Audit Office, United Kingdom ले नेतृत्व गरेको अन्तराष्ट्रिय टोली र सन् २००९ मा Australian National Audit Office ले नेतृत्व गरेको Peer review team ले लेखापरीक्षण प्रणालीको पुनरावलोकन गरेको थियो ।

३.६ आर्थिक स्वतन्त्रता र लेखापरीक्षण

अन्य संघीय विभाग तथा निकायले जस्तै क्यानाडाको महालेखापरीक्षकको कार्यालयले समेत वार्षिक खर्चको अनुमान Parliament मा पेश गर्दछ । उक्त अनुमान र प्राथमिकता सम्बन्धमा Standing Committee on Public Accounts मा उपस्थित भई जानकारी दिने गर्दछ । प्रत्येक वर्ष Treasury Board of Canada ले महा लेखापरीक्षकको कार्यालयको वित्तीय विवरण परीक्षण गर्न लेखापरीक्षक नियुक्त गर्दछ । उक्त लेखापरीक्षकले बोर्ड समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्दछ । जुन House of commons मा Tabled हुन्छ ।

३.७ प्रतिवेदनको कार्यान्वयन र अनुगमन

क्यानाडामा हरेक मन्त्रालयमा Deputy Minister रहने र निजमा वित्तीय जवाफदेहिता निहित रहेकोले प्रतिवेदनको कार्यान्वन गर्ने जवाफ दिने जिम्मेवारी निजको हुन्छ । प्रत्येक निकायमा आन्तरिक लेखापरीक्षण विभाग रहने र विभागीय लेखा परीक्षण समितिसमेत रहने भएकाले आन्तरिक नियन्त्रणको व्यवस्था प्रभावकारी रहेको

पाइयो ।

महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट लेखापरीक्षण हुँदा प्रतिवेदनका विषयहरु को सन्दर्भमा Facts validation discussion को आयोजना गरिन्छ । उक्त छलफलमा प्रतिवेदनमा गलत तथ्य प्रस्तुत भएमा वा प्रतिवेदनमा दिएका सुझावमा लेखा परीक्षण गराउने निकाय सहमत नभएमा यस्तो तथ्य तथा सुझावहरु परिवर्तन गर्ने गरेको जानकारी हुन आयो । सामान्यतया: ५ प्रतिशत सुझावहरुमा असहमति हुने गरेको देखियो । सम्बन्धित निकायको छलफल र सहमतिमा सुझावहरु प्रस्तुत गरिने भएकाले लेखापरीक्षण गराउने निकायले सुझावको कार्यान्वयन योजना (Action Plan) लेखा समितिमा पेश गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने गरेको देखियो । तसर्थ लेखापरीक्षणको कार्यान्वयन अवस्था उत्साहप्रद देखियो । प्रतिवेदनको कार्यान्वयन सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायबाट प्रतिक्रिया प्राप्त गरी ३ वर्षमा अनुगमन लेखापरीक्षण गर्ने गरेको पाइयो ।

३.८ द्विपक्षीय सम्बन्ध

महालेखापरीक्षक कार्यालयले मालीको महालेखापरीक्षकको कार्यालयको क्षमता विकास कार्यक्रममा विदेश मन्त्रालयको साझेदारीमा सक्रिय सहभागी भएको छ । सो कार्यालयले Canadian Comprehensive Auditing Foundation (CCAF- FCVI) अन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रममा अन्य देशका लेखापरीक्षकलाई तालिम दिने गरेको छ । लेखापरीक्षण मानदण्ड तथा निर्देशिका विकास गर्ने अन्तराष्ट्रिय गतिविधिमा संलग्न भई विशेषज्ञता उपयोग गर्ने गरेको छ । महालेखापरीक्षकको कार्यालयसँग पनि द्विपक्षीय सम्बन्ध अभिवृद्धि गर्न अनुरोध गरिएकोमा Global Affairs मार्फत List मा समावेश भएपश्चात मात्र सम्भव हुने जानकारी गराइयो । यस सम्बन्धमा नेपालको राजदूतावास मार्फत पहल गरिने भएको छ ।

४. क्यानेडियन कम्प्रिहेनसीप अडिटिङ फाउण्डेशनसँगको अन्तरक्रिया

भ्रमणको क्रममा क्यानेडियन कम्प्रीहेनसीप अडिटिङ फाउण्डेशन (CCAF) को कार्यालयमा द्विपक्षीय सहयोगको बारेमा छलफल गरियो । उक्त फाउन्डेशनले विगतमा नेपालको महालेखापरीक्षकको कार्यालयका कर्मचारीहरुलाई तालिम उपलब्ध गराउँदै आएको थियो । तर सन् २००६ पश्चात् उक्त सिट कटौती भएको सम्बन्धमा कुराकानी भयो । कुन देशलाई सहयोग गर्ने विषय Global Affair संग सम्बन्धित विषयसँग र सो मन्त्रालयले सहयोगको लिष्टबाट नेपाललाई हटाएकोले सम्भव नभएको उल्लेख गरेका थिए । आगामी सन् २०१७ सम्मको लागि क्यामरुन, घाना, तान्जानिया र भियतनाम छानिएको र सन् २०१७ देखि २०२२ सम्मको लागि सहयोगको लिष्ट पुनरावलोकन हुँदै गरेकोले पत्राचार गर्न अनुरोध गरेका थिए । तथापि हाल सहयोग अफ्रिकातर्फ केन्द्रित भएकाले पुन: समावेश गर्न सहज नभएको जानकारी गराए । यस सम्बन्धमा नेपाली राजदूतावासबाट पहल गर्दा उपयुक्त हुने कुरा उल्लेख भएको थियो ।

४.१ फाउन्डेशनको कार्यप्रणाली

CCAF ले क्यानाडाको महालेखापरीक्षकको कार्यालय र १० प्रान्तीय लेखा परीक्षक कार्यालयका कर्मचारीलाई सदस्यतामा आधारित राष्ट्रिय

कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दछ । Global Affair क्यानाडा र संघीय, प्रान्तीय र नगर पालिका लेखापरीक्षण कार्यालयको वस्तुगत सहयोगमा वैदेशिक तालिम कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आएको छ । यसले Global Affairs क्यानाडा, क्यानेडीयन व्यवस्थापकीय लेखापरीक्षकहरु, सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था, इन्टोसाई तथा यसका क्षेत्रीय संगठनहरु, नियमनकारी निकाय तथा पेशागत संस्थाहरुसंग काम गर्दै आएको छ । यसले अनुसन्धान तथा विकास, तालिम तथा पेशागत विकास, फेलोसीप कार्यक्रम, ज्ञान सीप अनुभव आदान प्रदानलगायतका कार्यहरु सम्पादन गर्दै आएको छ । उक्त फाउन्डेशनले Comprehensive लेखापरीक्षण, कार्यमूलक लेखापरीक्षण, नियमनकारी निकायको कार्यसम्पादन, पार्लियामेन्टसँगको सम्बन्ध, जोखिम र नियन्त्रण, जवाफदेहिता सम्बन्धमा प्रशस्त अनुसन्धानमुलक काम गरेको र नतिजाहरु वेभसाइटमार्फत प्रकाशन गर्ने गरेको पाइयो ।

उक्त संस्थासंगको द्विपक्षीय सम्बन्धबारे छलफल हुँदा पत्राचार गरेमा Global Affair क्यानाडामा प्रस्ताव लैजाने तथा कुनै निकायले सहयोग गरेमा विशेष तालिम पनि सञ्चालन गरिदिन सक्ने जानकारी प्राप्त भयो ।

५. नेपाली दूतावास निरीक्षण

भ्रमणको क्रममा अमेरिका र क्यानाडास्थित नेपाली दूतावासको समेत निरीक्षण गरियो । निरीक्षणको क्रममा राजदूतलगायतका कर्मचारीहरुले भौतिक पूर्वाधारको अभाव, समयमा निकासा रकम प्राप्त नहुने, सम्बन्धित देशको परिस्थितिअनुसार काम गर्नु पर्दा सार्वजनिक खरिद ऐन नियमावलीअनुसार प्रतिस्पर्धात्मक तवरले खरिद गर्न समस्या हुने, परिवार ल्याउने र फिर्ता गर्ने सम्बन्धमा अभिलेख राखी प्रमाणित गर्ने गरेको भएपनि बेरुजू आउने गरेको, तोकिएको पारिश्रमिकमा स्थानीय कर्मचारी पाउन मुश्किल हुने, लेखा परीक्षकलाई स्पष्टीकरण दिने अवसर हुँदा बेरुजू बढेको, भौगोलिक अवस्थाअनुसार बजेट विनियोजन नहुँदा बजेट अपर्याप्त हुने गरेको जस्ता समस्या दर्शाएका थिए ।

६. नेपालमा प्रयोग गर्न सकिने विषयहरु

विकसित, स्वतन्त्र, विश्वसनीय महालेखापरीक्षकको कार्यालयको रुपमा संसारभरका सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको समुदायमा नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्ने GAO तथा क्यानाडाको महा ले खापरीक्षकको कार्यालयको कार्यप्रक्रिया, कानुनी एवं संगठनात्मक व्यवस्थाबाट निम्न कुराहरु प्रयोगमा ल्याउन सकिने देखिन्छ ।

- आवधिक रुपमा Peer Review गर्ने प्रणाली अवलम्बन गर्न सकिन्छ ।
- GAO ले अवलम्बन गरेको गुणस्तर नियन्त्रणसम्बन्धी Rigorous एवं प्रमुख गुणस्तर नियन्त्रण नियन्त्रकबाट स्वीकृत नभएसम्म लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी नहुने व्यवस्था लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न अनुकरणीय देखिन्छ ।
- दुवै लेखापरीक्षणसंस्थाहरुले कार्यमूलक लेखापरीक्षणलाई महत्व दिएर GAO ले ९० प्रतिशत र क्यानाडाको महालेखापरीक्षकले ४५ प्रतिशत कार्यमूलक लेखापरीक्षण गर्ने व्यवस्था मननीय छ ।
- प्रतिवेदनको तयारीको क्रममा प्रत्येक विषयको एक पानामा आर्कषक ढङ्गले लेखापरीक्षण किन गरि यो, कसरी गरियो, के देखियो र सुधारका लागि सुझाव समेतको Highlight राख्ने प्रचलन रहेको

पाइयो । सबै प्रतिवेदन अध्ययन गर्न समय नहुनेले समेत एक पानाको सारांश अध्ययन गर्ने हुँदा प्रतिवेदनको सम्प्रेषण राम्रो देखियो । यो विषय हाम्रो सन्दर्भमा समेत उपयोगी छ ।

- GAO ले प्रत्येक दिन जसो र क्यानाडाको महालेखापरीक्षकले वर्षको २।३ पटकसम्म प्रतिवेदन दिने व्यवस्था हाम्रो सन्दर्भमा समेत उपयोगी छ ।
- GAO मा खडा गरिएको Center For Excellence र क्यानाडाको CCAF लेखापरीक्षण क्षेत्रको जनशक्ति विकास प्रयोजनका लागि खडा गरिएका महत्वपूर्ण संस्थाहरु हुन यस्ता संस्थाहरुसंग द्विपक्षीय सम्बन्ध बढाउने र नेपालको सन्दर्भमा समेत Center for Audit Excellence खडा गर्ने विषय पनि विचारणीय छ ।
- दुवै महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा बहुसीपयुक्त जनशक्तिको व्यवस्था रहेको छ। हाम्रो कार्यालयमा बहुसीपयुक्त जनशक्तिलाई Retain गर्न नसकेको अवस्था छ। यस्ता जनशक्तिलाई नियुक्त गर्ने एवं Retain गर्नु आवश्यक देखिएको छ ।
- क्यानाडाको महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण गर्ने निकायसंग बारम्बार बैठक गरी सुझाव तथा Fact validation गर्ने र सर्वस्वीकार्य सुझाव दिने भएकाले लेखापरीक्षणको कार्यान्वयन उत्साहप्रद देखिन्छ । सो व्यवस्थाको उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।
- GAO को आफ्नै कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था उपयुक्त देखिन्छ । त्यसमा पनि लेखा परीक्षणको सुझाव कार्यान्वयनबाट प्राप्त वित्तीय लाभको लेखाजोखा गर्ने व्यवस्था प्रयोगमा ल्याउन उपयुक्त देखिन्छ ।
- दुवै कार्यालयको क्षेत्रीय कार्यालय संख्या कम रहेको र सूचना प्रविधिमार्फत देशभरका सूचनाहरु प्राप्त गर्ने र केन्द्रीय कार्यालयमा रहेका कर्मचारीले अनुसन्धानमूलक तवरले काम गर्ने व्यवस्था रहेको दे खिन्छ ।
- क्यानाडाको महालेखापरीक्षकको कार्यालयले बजेट सीधै Parliament मा पेश गर्ने सार्वजनिक ले खा समितिमा छलफल हुने र GAO को बजेट Congressional committee मार्फत प्राप्त हुने व्यवस्थाले आर्थिक स्रोतमा कार्यकारीको हस्तक्षेप देखिदैन । जुन नेपालको सन्दर्भमा अनुकरण गर्न लायक देखिन्छ ।
- GAO तथा क्यानाडाको महालेखापरीक्षकको कार्यालय तथा CCAF लाई द्विपक्षीय सहयोग को सम्बन्धमा पत्राचार तथा सो को अनुगमन गर्ने एवं यस प्रयोजनको लागि नेपाली दूतावासलाई परिचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- GAO तथा क्यानाडाका महालेखापरीक्षकहरु १० देखि १५ वर्षको लागि नियुक्त हुँदा स्थायित्व हुने र स्वतन्त्र तवरले काम गर्न सक्ने अवस्था रहेको छ ।
- प्रान्त र स्थानीय तहको लागि बेग्लै लेखापरीक्षण कार्यालय संस्था खडा भएको र ती संस्थाले लेखा परीक्षण गर्ने हुँदा सो व्यवस्था हाम्रो लागि सान्दर्भिक देखिएन ।

कार्यालयले जनवरी १, २०१६(पौष १७, २०७२) देखि लागू गरेको ५ वर्षे रणनैतिक योजना कार्यान्वयन गर्न र कार्यालयले सम्पादन गर्ने अन्य कार्यलाई समेत व्यवस्थित गर्न सञ्चालन योजना (**Operational Plan**) तयार गरी मिति २०७३।१।१२ देखि लागू गरेको छ। उक्त सञ्चालन योजनाको पूर्ण विवरण देहाय अनुसार छ।

OPERATIONAL PLAN
2016-2020

OFFICE OF THE AUDITOR GENERAL OF NEPAL

Preamble

The Office of the Auditor General of Nepal (OAGN) has formulated a five-year strategic plan (2016-2020). The purpose of the strategic plan is to ensure that all resources are focused on the most demanding areas, which lead to the creation of value for its stakeholders and thereby contribute to enhance accountability and transparency in the Public Financial Management system in Nepal.

The strategic plan has set the vision, mission, strategic imperatives and objectives for the next five years. The plan has key performance indicators defined for each strategic objective to help measure progress, make mid-way corrections, and assess outcome. The plan also identifies the strategic initiatives to achieve the strategic objectives remaining committed to the mission and reach the vision.

Not only to implement strategy but to carry out audit and other support services, OAGN needs to have a system of operational planning. Considering this, the operational plan has been prepared to facilitate implementation of the strategic plan. This plan not only has covered the strategic initiatives and activities but also the routine activities the OAGN has to perform each year. OAGN has developed this operational plan with the technical support of the Office of the Auditor General of Norway. So, OAGN expresses gratitudes to the OAG Norway for technical support.

Every staff member in the office should understand his or her role, and their responsibilities towards achieving the expected results. This plan aims at establish better linkage with strategy and provide guidance to the staffs as to who, what, when, and how to do designated activities for which he/she is responsible.

Abbreviations of some Names used in this Operational Plan

AAG	Assistant Auditor General
AAP	Annual Audit Plan
AG	Auditor General
AIDS	Acquired Immune Deficiency Syndrome
AOP	Annual Operational Plan
ASOSAI	Asian Organization of Supreme Audit Institutions
CAO	Chief Accounting Officer
CDO	Chief District Officer
CEO	Chief Executive Officer
COE	Code of Ethics
COP	Calendar of Operation
CPA	Citizen Participatory Audit
CPI	Corruption Perception Index
CSO	Civil Society Organizations
DAG	Deputy Auditor General
DG	Directorate General
DIR	Director
DTCO	District Treasury Controller Office
EWP	Electronic Working Paper
FA	Financial Audit
FCGO	Financial Comptroller General Office
GON	Government of Nepal
HR	Human Resource
HRD	Human Resource Development
IAU	Internal Audit Unit
ICAN	Institute of Chartered Accountants of Nepal
ICT	Information and Communication Technology
IDI	INTOSAI Development Initiatives
INTOSAI	International Organization of Supreme Audit Institutions
IR	International Relation
ISSAIs	International Standards of Supreme Audit Institutions
IT	Information Technology
IT-FMIS	Information Technology-Financial Management Information System
LMBIS	Line Ministry Budget Information system
MOF	Ministry of Finance
MOU	Memorandum of Understanding
NPC	National Planning Commission
NPSAS	Nepal Public Sector Accounting Standards
NRB	Nepal Rastra Bank
O&M	Organization and Management
OAGN	Office of Auditor General Nepal
OPMCM	Office of Prime Minister and Council of Ministers
PA	Performance Audit
PAC	Public Accounts Committee
PAG	Performance Audit Guidelines
QA	Quality Assurance
QC	Quality Control
SAIs	Supreme Audit Institutions
SOEs	State Owned Enterprises
TNA	Training Need Assessment
TOT	Training of Trainers
TSA	Treasury Single Account
VAT	Value Added Tax

Background

OAGN has devolved Strategic plan for 2016 to 2020. This Strategic Plan includes foundational elements; vision, Mission, Core Values, five Strategic Imperatives and fifteen Strategic Objectives. To achieve strategic objective, strategic plan has also identified strategic initiatives for all the strategic objectives. The Overview of Strategic Plan is provided in ***Annex-1.*** To implement strategic initiatives and activities identified in the strategic plan, the OAGN has developed a system of operational planning. The operational plan contains strategic activities as well as regular task of the OAGN.

This operational plan has been prepared holding three days operational planning workshop with the technical support of the Office of the Auditor General of Norway. The workshop was participated by twenty officials including Deputy Auditor General. As an output of the workshop, the Strategic Planning Team finalised the Draft Operational plan which was distributed to all directorates within OAGN for comments and feedback. The plan was finalised considering comments and feedback received from different directorates.

Objective of This Operational Plan

The prime objective of this plan is to identify activities to implement the strategic plan and other audit and related support services to move towards achievement of mission and vision of the strategic plan. The plan aims to provide better linkage with strategic plan and provide guidance as to who, when and what need to be done regarding to the activities included in the plan.

Communication of Operational Plan

The orientation programme was organised for all the staffs at Divisional Level. All the staffs were provided with printed as well as digital copies of approved operational plan.

The plan was also uploaded into office website.

Current Situation

1. Internal Environment

Internal environment with which OAGN operating now is discussed below:

1.1 Major Responsibilities

Office of the Auditor General of Nepal (OAGN) receives its mandate through The Constitution of Nepal, 2015. Part 22 of the constitution in Article 240 and 241 contains provisions relating to appointment of Auditor general, terms of office, remuneration, functions, duties and powers of the Auditor-General.

As per this mandate, OAGN is empowered to carry out audits of the accounts of the office of the President and Vice-president, the Supreme Court, Federal Legislature-Parliament, Provincial Parliament, Provincial Government, Local Bodies, Constitutional bodies and their offices, the courts, the Office of the Attorney General, Nepal Army, Nepal Police or Armed Police Force including all federal and provincial government offices in such manner as may be determined by law, with due consideration given to the regularity, economy, efficiency, effectiveness and the propriety thereof.

The constitution requires consultingwith Auditor General while appointing auditor of the corporate bodies in which Government or provincial government own more than 50 percent of share or property. The Auditor General may issue directions regarding the principles to be applied in conducting audits of such corporate bodies.

The Auditor General has also a role to approve the formats of accounts to be maintained by the entities to be audited by him.

As per constitutional provision, any other entities may be prescribed to be audited by the Auditor General through making federal law in this regards.

Audit Act, 1991 contains various provisions about audits to be carried out. This law empowers Auditor General to conduct audits of corporate bodies in which government owns 100 percent share.

As per constitution, Auditor General has to submit his annual report to the president. In addition to annual report Auditor General may submit other reports regarding work done by him/her relating to the provinces.

Various other laws contain provisions which empowers Auditor General to conduct audit of the entities governed by those laws. Such laws include Nepal Rastra Bank Act, Nepal Academy of Science and Technology etc.

Based on above discussed constitutional and legal provision, OAGN conducts financial, compliance, performance audits and some specialised audits such as audit of public debts, information technology audit, environmental audit, disaster management audit etc.

1.2 Staff Positions

The leadership structure of the OAGN consists of the AG, four DAGs and 14AAGs. There are four sector wise divisions headed by the DAG, fourteen General Directorates headed by the AAGs and 27 Directorates headed by Directors. The audit of entities is carried out by therespective directorates by a team consisting Directors, Audit Officers, Audit Superintendents and Audit Inspectors as required. The total staff force as on 2015 December end is as follows:

Class	Designation	Approved posts	Filled position	Vacant positions
Special Class	Deputy Auditor General	4	3	1
Gazetted 1st Class	Assistant Auditor General	14	13	1
Gazetted 2nd Class	Director	86	83	3
Gazetted 3rd Class	Audit Officer	167	144	23
Gazetted 3rd Class	Telephone Officer	1	1	---
Non-Gazetted 1st Class	Audit Superintendent	82	72	10
Non-Gazetted 1st Class	Computer Operator/ Typist	13	11	2
Non-Gazetted 2nd Class	Audit Inspector	25	19	6
Non-Gazetted 2nd Class	Asst. Computer Operator, Typist Second, Junior Mechanics, Junior Electronics, Canter Assistant	15	9	6
Class Less posts	Driver and Office Assistant	41	34	7
	Total	**448**	**389**	**59**

1.3 Financial resources in last three years

Financial resources mobilised by OAGN in last 3 years is as below:

Year	2012/13		2013/14		2014/15	
	Budget	Actual	Budget	Actual	Budget	Actual
Recurrent Budget		200,728		296,088		308,297
Capital Budget		5,988		25,256		33,222
Total		**206,716**		**321,344**		**341,519**

1.4 Physical Infrastructures available

Major physical infrastructure and other facilities available with OAGN are as follows:

S.n.	Description of Infrastructure/ facility	Measurement Unit	Total in measured unit	Remarks
1	Land	Ropani	10-13-1-2	Ropani
2	Building	Unit	4	3 Owned, 1 rent
3	Vehicle by types	Count	28	1 Bus, 1 Van, 4 Jeep, 22 Car
4	Computer/ Laptops	Count	542	204 Desktops, 338 Laptops
5	Network by types	10 MB	Fiber Optical	Broadband/ LAN/WAN

2. External Environment

External environment which influence, directly or indirectly, the performance of the OAGN are discussed below:

2.1 Current constitutional and legal environment

Newly promulgated Constitution, 2015 has adopted federal structure of government. This will require OAGN to extend its office wings in provinces. The constitution has also given extended mandated to the OAGN specially mandate of auditing local

bodies; municipality and Village Councils. These new provisions in constitution will require OAGN to have defined policies to cater with it.

2.2 Political and Regulatory

- Inadequate financial independence
- Lack of authority to allocate budget in budget heads
- Extended mandate of audit under the new Constitution
- No effective actions taken by auditees on audit observations

2.2 Socio- cultural

- Increasing expectations of people from the auditor
- Increasing interest of civil society organizations (CSO) and general public in OAGN's audit
- Inadequate interest of competent people to join audit service

2.4 Technological

- Greater use of e-governance by government agencies
- Adoption of rapidly changing information technology
- Manual accounting systems replaced by computerized environment

2.5 Economic

- Increasing volume and nature of government expenditure
- Inadequate budget allocation to OAGN
- New changes in public financial management resulting from Nepal Public Sector Accounting Standards (NPSAS), Treasury Single Accounts (TSA) and Information Technology- Financial Management Information System (IT-FMIS)
- Corruption perception index (CPI), implying a high perceived corruption in the country
- Leakage of financial resources in government entities
- Global trend in public sector auditing for compliance with International Standards of Supreme Audit Institutions (ISSAIs)

2.6 Environmental

- Increasing trend of natural disaster like earthquake
- Increased public awareness regarding environmental issues
- Degradation of ecological balance

- Emerging diseases like Acquired Immune Deficiency Syndrome (AIDS), Swine Flu, Ebola and other epidemics

Activities Planned

1. Activities planned to implement Strategic Plan

Based on broader participation, engagement and consultation with the relevant staffs, various activities have been identified and put together forming an Operational Plan 2016-2020 to implement the Strategic Plan 2016- 2020.

The Implementation Matrix is provided in ***Annex-2***.

2. Audit and other Support Activities

Each Division, Directorate General and Directorates have prepared audit and related routine nature activities in addition to the activities identified and required to implement strategic plan as discussed in previous section.

Details of such activities are as follows:

2.1 Audit related activities

OAGN prepares annual audit plan along with annual audit calendar. This plan is communicated to ministries and central level agencies and they are requested to communicate audit calendar to the lower level offices under them. All audit Division, Directorate General and Directorate prepare ministry level and engagement level audit plan to implement annual audit plan. These plans discuss about entities to be audited (including backlogs) for major types of audit; financial, performance and compliance and other specialised audits, time schedule, major areas to focus, certification of project financial statements of donor funded projects.

Annual Audit Plan for each year is prepared separately and available in office website

2.2 Financial Administration

Following are the tasks, *in addition to those identified in strategic initiatives*, the Financial Administration Directorate has to perform regularly.

a) Work related to budgeting:

- Fomulation of draft budget for next year.
- Recieve budget celling from NPC then formulation of budget in LMBIS for next year.
- Participation in disscussion of budget with MoF.
- Recieve authorisation of budget expenditure.
- Approval of annual program from NPC.

b) Work related to Expenditure:

- Estimate and send monthly expenditure limit to the DTCO.

- Send payment order to DTCO.
- Reveice cheque from DTCO and collect them in NRB or payment to respective parties.
- Prepare monthly salary sheet, payment of salary and send salary indifferent bank account of personnels.
- Tax calculation, tax deduction and collection of tax in respective account head through bank.
- Prepare income statement of entire personnel individually.
- Send VAT deduction statement to respective tax offices.
- Make public of more than 25000.00 of expenditure through OPMCM website.
- Conduct internal audit through appointed audit team.
- Conductexternal auditthrough appointed audit team.
- Advance payment and settlement of TADA.
- Revision of program, expenditure approval, Budget transfer and source transfer of budget.

c) Work related to reporting :

- Prepare monthly, trimester & annual report and send them to NPC, MoF & DTCO.
- Posting central financial statement in DTCO & FCGO.
- Prepare NPSAS.

d) Other:

- Role play as a member of evaluation committee, gender responsible budget committee etc.
- Give financial opinion.
- Participation in different meeting, training & Seminar.
- Forms, cards attestation and related work of Employee Provident Fund & Citizen Investment Trust Fund.

2.3 General Administration

Following are the tasks, *in addition to those identified in strategic initiatives*, the General Administration Directorate has to perform regularly.

a) Personnel Administration; communicating Ministry of finance, ministry of general administration and public service commission regarding the vacant post, communicating department of civil personnel records placement of personnel

b) Public relation; Grievances handling, providing information and co-ordinating all the directorates

c) procurement of goods and services; making annual procurement plan, procuring as per the decision of procurement unit, distributing the required materials to the respective directorates

d) store and housekeeping administration; planning, organizing, staffing, directing, controlling, coordinating, monitoring record keeping

e) security; scheduling the security- external Nepal police Staff and internal staff

f) sanitation; assigning the cleaning duty and monitoring

g) Record keeping and tendering the necessary documents; Arranging the personal files of all the staffs and updating, tendering out the unwanted document

h) Implementation of O&M reports; making O&M planning

i) supervising, directing and controlling the staffs; Assigning duty and monitoring, rewarding the staffs, punishment to the staffs, maintaining discipline, dress code.

j) coordinating and correspondence to the related ministries

k) Vehicle management; procurement of vehicles, placement of drivers and maintenance of vehicles and operation

2.4 Human Resource Development

Following are the tasks, *in addition to those identified in strategic initiatives*, the HRD Directorate has to perform regularly.

a) Arrange for In- service training to the staffs
b) Arrange for/ or conduct Continuous Professional Education programmes
c) Conduct Refresher training
d) Call for, select and nominates staffs for professional and other courses (e.g. CA, EMBA)
e) Participate in national, regional and international training, workshop/ seminar
f) Conduct training on Quality Assurance in Auditing
g) Arrange/ organise interaction programme with external stakeholders
h) Arrange/ conduct Sectoral audit training including Performance Audit
i) Arrange Audit exposure visits
j) Arrange training related to inter-personal skills

2.5 International Relations (IR)

Following are the tasks, *in addition to those identified in strategic initiatives*, the International Relation Directorate has to perform regularly.

a) Participate in ASOSAI Sponsor Workshop.
b) Participate in ASOSAI Seminar
c) Renewal of ASOSAI Membership
d) Enhance Relation with other SAIs
e) Renewal of INTOSAI Membership
f) Participate in IDI Programs (as and when invitation receipt)

g) Prepare/ send Seasons Greetings,congratulation letters to newly appointed head of SAIs etc.
h) IdentifySAIs to establish new relation

2.6 Quality Assurance

Following are the tasks, *in addition to those identified in strategic initiatives*, the QA Directorate has to perform regularly.

a) Acquire the description of audit completion files from directorates
b) Determine the number of files for quality review
c) Collect the proposed files for quality review
d) Conduct quality reviews of selected audit files
e) Prepare quality review report
f) Communicate quality review report up to directorates
g) Conduct evaluation of implementation status of quality review report
h) Manage the meetings of quality assurance committee
i) Operation and coordination of quality assurance trainings

2.7 Parliamentary Relations

Following are the tasks, *in addition to those identified in strategic initiatives*, the Parliamentary Relation Directorate has to perform regularly.

a) Coordinate to conduct interaction program with PAC
b) Coordinate with PAC to determine the schedules for the discussion on OAG annual report
c) Acquire and provide PAC decision report to directorates

2.8 Communications and relations with external Stakeholders

The OAGN has dedicated spokesperson, assistant spokesperson. Similarly Information officer and assistant information are also assigned with duties and responsibilities. These officials communicate with external stakeholders in addition to the responsibilities specified in Good-Governance (Operation and Management) Act, 2063 and Right to Information Act, 2063.

2.9 Others

Other activities, not specifically covered above, are performed as directed by the Auditor General as and when need arises.

Risk Assessment and Risk Mitigation Measures

Risk to achieve expected results have been identified, assessed and responded as appropriate. Risks have been mentioned for each activity, if any. Responsible person or unit within OAGN have to plan mitigation measures to respond assessed risks and document appropriately. Major Risks identified in common, and how plan aims to respond them are as follows:

S.n.	Description of Risks	Reference to Related activities	Response to risk
1	Tone at the top	Most of the activities	"Top level ownership to ensure success" will always be put as one of the agendas in every staff meeting
2	Lack of enough Budget	Most of the activities	Timely monitoring, reporting of budget planning and execution and timely coordination with MoF and other related government agencies
3	Delay in decision Making	Most of the activities	Management will always evaluate the consequences of delayed decision
4	Lack of coordination between directorates and with auditee entities	Most of the activities	Monthly staff meeting chaired by AG will discuss any issue raised therein. Each directorate will establish effective communication with the related auditee entities.
5	Political Support	Activities relating to financial and Administrative Autonomy	Greater interaction and consultation through Public Accounts Committee of the Legislature-Parliament

While preparing monthly, quarterly and yearly progress report, responsible person/unit shall describe whether any new risks were emerged during implementation of the plan and how they were dealt with.

Monitoring Mechanism

1. **Formation of a Monitoring committee**

   A high level monitoring committee under chairmanship of Senior Deputy Auditor General will be formed to monitor the implementation status of this operational plan. The Committee will include:

   Senior Deputy Auditor General – Chair

   Other Deputy Auditor Generals - Member

   Assistant Auditor General,Management –Member

   Assistant Auditor General, Planning and Monitoring – Member

   Director, Planning and Monitoring – Member Secretary

2. **Roles and responsibilities of the committees**

   A separate procedural guideline has been prepared and approved to regulate the duties, responsibilities and rights of the monitoring committee.

3. **Reporting Requirements**

   a) While preparing annual budget, the Financial Administration Directorate shall consult to responsible persons/directorate and prepare budget considering the activities mentioned in implementation matrix.

   b) The Monitoring Committee will hold its meeting in trimester basis.

   c) Every responsible person/ unit identified in this plan has to prepare quarterly and annual progress report and submit to the committeereferred above within a month of expiry of period specified. This provision will not restrict responsible person/ unit to prepare Progress statement of implementation on monthly basis and make it available to be discussed or notified in monthly staff meeting chaired by the Auditor General.

   d) Upon receipt of progress report, the committeereferred aboveshould compile it and present it at the staff meeting chaired by the AG.

   e) The staff meeting shall discuss on the compiled progress report and make necessary decisions as appropriate.

   f) The Progress Report should be prepared in the template provided in Annex- 3

   g) Responsible person/unit shall be notified the decision taken at staff meeting regarding the progress report on operational plan.

ANNEXES

Annex-1 Overview of Strategic plan

Vision

We strive to be a Credible Institution in Promoting Accountability, Transparency and Integrity for the benefit of the people.

Mission

Provide Independent and Quality Audit Service to assure our stakeholders that the public funds are efficiently used.

Core Values

* **Integrity**
* **Independence**
* **Professionalism**
* **Transparency**
* **Accountability**

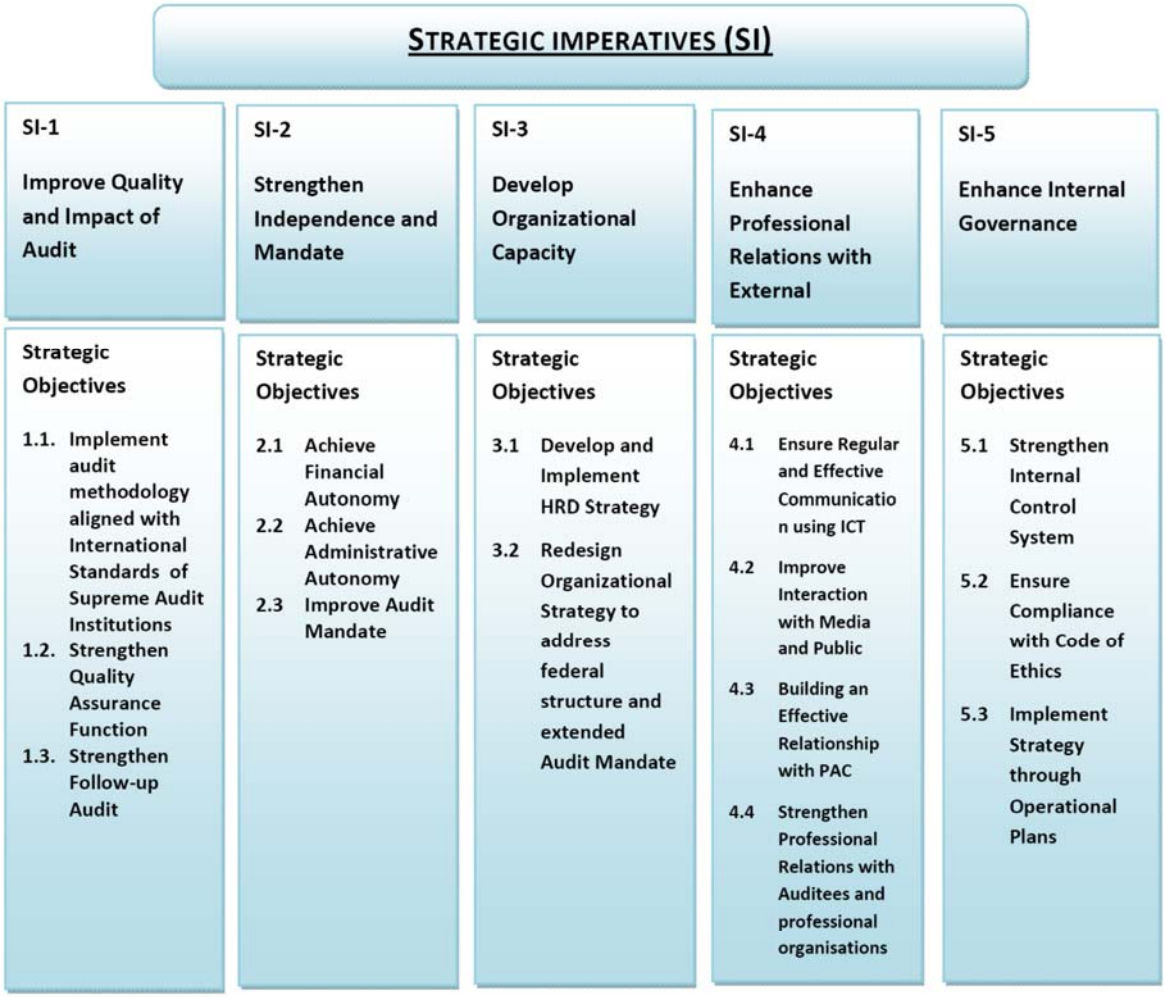
STRATEGIC IMPERATIVES (SI)
SI-1
Improve Quality and Impact of Audit
SI-2
Strengthen Independence and Mandate
SI-3
Develop Organizational Capacity
SI-4
Enhance Professional Relations with External
SI-5
Enhance Internal Governance
Strategic Objectives
1.1. Implement audit methodology aligned with International Standards of Supreme Audit Institutions
1.2. Strengthen Quality Assurance Function
1.3. Strengthen Follow-up Audit
Strategic Objectives
2.1 Achieve Financial Autonomy
2.2 Achieve Administrative Autonomy
2.3 Improve Audit Mandate
Strategic Objectives
3.1 Develop and Implement HRD Strategy
3.2 Redesign Organizational Strategy to address federal structure and extended Audit Mandate
Strategic Objectives
4.1 Ensure Regular and Effective Communication using ICT
4.2 Improve Interaction with Media and Public
4.3 Building an Effective Relationship with PAC
4.4 Strengthen Professional Relations with Auditees and professional organisations
Strategic Objectives
5.1 Strengthen Internal Control System
5.2 Ensure Compliance with Code of Ethics
5.3 Implement Strategy through Operational Plans

Annex- 2: Operational Plan Implementation Matrix (Strategic Imperative wise)

'Rs in 000'

1	Imperative:	Improve Quality and Impact of Audit												
1.1	Objective:	Implement Audit Methodology aligned with international standards												
1.1.1	Initiative:	*Develop/Modify electronic working papers to align with requirements of audit manuals*			Expected Output:	*New/Modified EWP aligned to requirement of audit manuals*						Resources	Risk
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities			Performance Indicator	Time frame							
		Execution	Monitoring			2016	2017	2018	2019	2020			
1.1.1.1	Approve financial audit manual and provide copy (Print and digital) of the manual to all audit staffs	DIR, Admin.	AAG, Mgmt.		FA Manual communicated	Jun						500	Delay in approval and printing
1.1.1.2	Determine controlling entities and strategic entities as audit engagement units	AAG, HR	DAG, Mgmt.		Policy	Jul						100	
1.1.1.3	Establish system Administrator for ICT Management	DIR, Admin.	AAG, Mgmt.		System Administrator in place	May						10000	
1.1.1.4	Select controlling and strategic entities and conduct audits using EWP	All DIR	ALL AAGs		2016- 74 units 2017-25% 2018- 50 % 2019- 75% 2020- 100%	Jul	Jul	Jul	Jul	Jul		Recurrent budget	
1.1.1.5	Receive feedback from Auditors on EWP usage	All DIR	ALL AAGs		identification of problem	Continuous						100	
1.1.1.6	Update EWP as per requirements	DIR, HR	AAG, HR		updated ewp		Jul					5000	ownership
1.1.1.7	Add features in EWP to suit for SOE audits	DIR, SOEs	AAG, SOEs		EWP Ready for execution		Apr					10000	Delay
1.1.1.8	Perform piloting on SOEs audits using EWP	DIR, SOEs	AAG, SOEs		At least 2 SOE by OAGN		Jul	Jul				Recurrent budget	Quality
1.1.1.9	Implement EWP in all SOEs Audit	DIR, SOEs	AAG, SOEs		2018- 25% 2019-60% 2020-100%			Jul	Jul	Jul		100	Quality

1.1.2	Initiative:	*Train auditors in use of the EWP*		Expected Output:	*Auditors capable of properly using the EWP*							
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
1.1.2.1	Include EWP Training In OAG Calendar	DIR, HR	AAG, HR	Approval Of calendar	May	May	May	May	May	General	Delay
1.1.2.2	Conduct On the job Training including SOEs Auditors	DIR, HR	AAG, HR	2016-80 nos. 2017-80 nos. 2018-80 nos. 2019-80 nos. 2020-80 nos.	Jun	Jun	Jun	Jun	Jun	5000	Budget, Time and Training Quality
1.1.2.3	Acquire continuous support from system developer until EWP is fully implemented	DIR, HR	AAG, HR	Continuous Support	Regular					5400	Appointment and retention

1.1.3	Initiative:	*Implement audit manuals (Financial, Performance and Compliance) with Electronic Working Paper (EWP)*		Expected Output:	*Use by all auditors of electronic working papers aligned with requirements of the audit manuals*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
1.1.3.1	Carry out all financial audit using FA manual.	All DIR	ALL AAGs	FA Manual Implemented		Jul	Jul	Jun	Jul		Quality
1.1.3.2	Study for Separating Compliance and Financial Audit	DIR, HR	AAG, HR	Study Report			Dec			500	Clarity on policy
1.1.3.3	Develop trainers to provide training for financial Audit.	DIR, HR	AAG, HR	At least 20 Auditor will get TOT Annually	Jun	Jun	Jun	Jun	Jun	1000	Budget, Time and Training Quality
1.1.3.4	Provide training to all auditors on financial audit manual.	DIR, HR	AAG, HR	80 auditor annually	Jun	Jun	Jun	Jun	Jun	5000	Training Venue
1.1.3.5	Update PA guide as per international standards	DIR, PA	AAG, PA	Updated PAG		Jun				500	
1.1.3.6	Conduct PA as per updated PA guide	DIR, PA	AAG, PA	Audit as per PAG		Aug				Recurrent budget	Trained HR
1.1.3.7	Conduct specialized audit (IT, Environment, Disaster)	DIR, PA	AAG, PA	Specialized audit conducted	Feb	Feb	Feb	Feb	Feb	7500	Topic Selection & Trained HR

1.1.4	Initiative:	*Train auditors on how to increase the use and impact of audit reports (please refer to INTOSAI CBC guide on this subject)*		Expected Output:	*Auditors who consistently apply the good practice strategies for increasing the use and impact of audit reports*							
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
1.1.4.1	Study to Increase use and impact of Audit Reports and Reporting Systems	DIR, R&D	AAG, HR	Study Report		Aug				1000	Pratical Study Report
1.1.4.2	Decide Policy on reporting system	DIR, R&D	AAG, HR	Policy Decided			Apr				Timely Decision
1.1.4.3	Prepare and implement guidelines in line with the INTOSAI CBC guide.	DIR, R&D	AAG, HR	Ready for execution			Jan	Jan	Dec	500	Delay and implementable
1.1.4.4	Include Training on CBC guide in OAGN Training Calendar	DIR, HR	AAG, HR	Approval Of calendar	May	May	May	May	May	500	

1.1.5	Initiative:	*Design and implement Local body audit practice*		Expected Output:	*a. Policy document in hand* *b. LBs will be audited using Policy and procedures designed*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
1.1.5.1	Hire Experts to study on LG Audit	DIR, Admin.	AAG, Mgmt.	Experts Hired	Mar					1500	Pratical Report
1.1.5.2	Decide on LG Audit Policy	DIR, Admin.	DAG, Mgmt.	Policy Decided	Jul					100	Delayed
1.1.5.3	Develop and update the local level audit manual.	DIR, HR	AAG, HR	Manual Developed/Updated	May					500	Delayed
1.1.5.4	Conduct LG Audit as per policy and manual.	DIR, LG	AAG, LG	LG Audited	Aug					50000	Delayed

1.1.6	Initiative:	*Change current transaction based reporting into reporting on systemic issues*		Expected Output:	*Policy will be developed and Audit Reports will include systemic issues*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
1.1.6.1	Prepare guideline determining the systemic issues.	DIR, R&D	AAG, HR	Identification of Issues	Regular		Jun			500	Commitment and Capacity
1.1.6.2	Implement Guidelines for Systemic Issues Reporting.	All DIR	ALL AAGs	Systemic Issues Reported							Commitment and Capacity

1.2	Objective:	Strengthening Quality Assurance Function											
1.2.1	Initiative:	*Enhance competence of audit staff on audit quality, quality controls, and quality assurance in line with the ISSAIs and the OAGN handbooks on quality assurance in financial and performance audits*			Expected Output:	*Audit staff demonstrate sufficient understanding of audit quality, quality control mechanisms, and the purpose and procedures for quality assurance*						Resources	Risk
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities			Performance Indicator	Time frame							
		Execution	Monitoring			2016	2017	2018	2019	2020			
1.2.1.1	Prepare training calendar on QC and QA.	HR&IR Dir	AAG of HR&IR Dir		Calendar Prepared	May							Timely Preparation
1.2.1.2	Design and deliver the training course related to QC and QA.	HR&IR Dir	AAG of HR&IR Dir		Trained Auditors	Regular						500	Impractical Training

1.2.2	Initiative:	*Link implementation of QA recommendations to PBIS and performance evaluation*			Expected Output:	*a. Guidelines for performance evaluation.* *b. Incentives awarded and positive performance appraisal comments to auditors who demonstrate better implementation of QA recommendations and Increased implementation by auditors of QA recommendations*						Resources	Risk
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities			Performance Indicator	Time frame							
		Execution	Monitoring			2016	2017	2018	2019	2020			
1.2.2.1	Change the PBIS indicators in line with QA hand book.	QC&QA Dir. And Mgmt Dir.	AAG of QC&QA and Mgmt Dir.		Changed Indicator		Jun					General	Not Changed
1.2.2.2	Provide QA results to all supervisors.	QC&QA Dir. And Mgmt Dir.	AAG of QC&QA and Mgmt Dir.		Get Informed	Regular						General	May not be informed in time
1.2.2.3	Make policy decision to link QA results with performance evaluation.	QC&QA Dir. And Mgmt Dir.	AAG of QC&QA and Mgmt Dir.		Policy decided and linked		May					100	May not be linked
1.2.2.4	Initiate performance evaluation of all staffs based on QA results.	QC&QA Dir. And Mgmt Dir.	AAG of QC&QA and Mgmt Dir.		Staffs Evaluated		July					200	Improper Evaluation
1.2.2.5	Award the best five performers each year.	Mgmt Dir.	DAG and AAG of Mgmt Dir.		Staffs Awarded	Regular						500	May not be awarded

1.2.3	Initiative:	*Design and implement an effective follow up mechanism by each directorate to address the results of QA*		Expected Output:	*Action Plan prepared in standardized template and implemented by all directorates*						Resources	Risk
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame							
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020			
1.2.3.1	Communicate QA results to all staffs.	QC&QA Dir. And Mgmt Dir.	AAG of QC&QA and Mgmt Dir.	Result Communicated	Regular						General	May not be communicated in time
1.2.3.2	Make a plan by each directorate to address the result of QA.	All Directorate	AAG of All Directorate	Plan Made	July	July	July	July	July		200	Delayed
1.2.3.3	Supervise each audit to ensure the quality of the audit.	All Directorate	AAG of All Directorate	Audit Supervised	Regular							Insufficient Supervision

1.2.4	Initiative:	*Design and Implement pre issuance review system*		Expected Output:	*Detail system laid down and pre-issuance review initiated*					Resources	Risk
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame						
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
1.2.4.1	Prepare pre issuance review policy.	QC&QA Dir	AAG of QC&QA	Policy Documented			Jun			300	Impractical Policy
1.2.4.2	Implement the policy.	All Directorate	AAG of All Directorate	Implemented				Oct	Oct	500	Lack of Commitment

1.2.5	Initiative:	*Initiate a system for regular external peer review*		Expected Output:	*External peer reviews conducted as per approved frequencyPeer review report implemented*					Resources	Risk
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame						
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
1.2.5.1	Prepare an external peer review policy.	QC&QA Dir	AAG of QC&QA	Policy made			Jun			300	Impractical Policy
1.2.5.2	Implement the policy.	All Directorate	AAG of All Directorate	Implemented				Regular		500	Lack of Commitment

1.3	Objective:	Strengthen the Follow-up Audit											
1.3.1	Initiative:	*Strengthen the Follow-up Audit*			Expected Output:		*a.Policy document in hand and amendment in related laws as required* *b.Audit recommendations implemented as a result of Effective follow up*						
S.N.	Activities		Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
			Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
1.3.1.1	Develop implementation plan for proactive follow up.		HRD Dir.	AAG Management	Plan Developed	March					1000	Delayed
1.3.1.2	Implement the plan		All Directorate	AAG of all directorate	Plan Implemented	Regular					2500	Delayed
1.3.1.3	Include proactive follow up provision in proposed financial procedural Act and Regulations		Mgmt & HR&IR Dir	DAG Management	Updated Procedural Act and regulation		Mar					May not be updated

1.3.2	Initiative:	*Prepare database of audit observations and PAC directives*			Expected Output:	*Regularly updated database*						
S.N.	Activities		Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
			Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
1.3.2.1	Update existing database of audit findings of preliminary audit report.		All Directorate	AAG of all directorate	Database updated			Jun			10000	Delayed and not updated
1.3.2.2	Fix a cutoff date to carry out follow up audit on paper.		All Directorate	AAG of all directorate	Date fixed			Jun				May not be fixed
1.3.2.3	Collect and digitize the PAC Decisions.		Mgmt Dir.	DAG Management	Decisions collected and digitized			Jun			500	May not be collected

1.3.3	Initiative:	*Establish the system of issuing online information on audit settlement to audit entities*			Expected Output:	*a.Online audit clearance system.* *b. Input to subsequent risk based audit planning*						
S.N.	Activities		Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
			Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
1.3.3.1	Prepare guidelines for online settlement		HRD Dir.	AAG of HR&IR Dir.	Guidelines Prepared			May			500	Delayed
1.3.3.2	Prepare software for online		HRD Dir.	AAG of HRD	Software built			May			10000	may not be built

	settlement of audit findings.		Dir.									in time or not appropriate
1.3.3.3	Provide training for online settlement to all auditors.	HR&IR Dir.	AAG of HR&IR Dir.	Auditors Trained					Regular	700		Incomplete training

2	**Imperative:**	**Strengthen Independence and Mandate**											
2.1	**Objective:**	**Achieve Financial Autonomy**											
2.1.1	**Initiative:**	*Make legislative arrangement for Financial Autonomy including authority to provide Performance Based incentives (PBIS) to staffs and get allocate lump sum budget allocated to OAGN and power to reallocate lump sum budget into line items as per requirement*			**Expected Output:**	*OAGN has legal authority to provide incentives to staff, and allocate/reallocate budget to line items*						**Resources**	**Risk**
S.N.	**Activities**	**Roles and Responsibilities**		**Performance Indicator**		**Time frame**							
		Execution	**Monitoring**			**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**			
2.1.1.1	Initiate Legal reform for financial Autonomy	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Legal Provision		Jun							Political Support
2.1.1.2	Solicit support from GON/ PAC to get approval on Audit Act.	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Legal Provision		Jun							Political Support

2.2	**Objective:**	**Achieve Administrative Autonomy**											
2.2.1	**Initiative:**	Get amended the Civil Service Act, 2049 relating to administration of Nepal Audit Service			**Expected Output:**	Nepal Audit Services will be administered by OAGN						**Resources**	**Risk**
S.N.	**Activities**	**Roles and Responsibilities**		**Performance Indicator**		**Time frame**							
		Execution	**Monitoring**			**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**			
2.1.2.1	Propose Legal reform for Administrative Autonomy of OAG	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Legal Provision		Jun						100	Political Support
2.1.2.2	Solicit support from GON/ PAC to amend Civil Service Act.	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Legal Provision		Jun						100	Political Support

2.2.2	Initiative:	Gets power to create positions requiring multi-disciplinary professional qualification.		Expected Output:	OAGN will create positions required to carry out its functions effectively.							
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame						Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020			
2.2.2.1	Include the provision of creating the position of staff having multidisciplinary qualification in Audit Act	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Provision Included	Jul							Political Support

2.3	Objective:	Improve Audit Mandate										
2.3.1	Initiative:	Solicit mandate to conduct audit of all public funds and reporting therein.		Expected Output:	All public funds will be audited by OAGN and reported as per mandate							
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame						Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020			
2.3.1.1	prepare draft audit act including the provision of getting mandate to conduct audit of all public fund	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Provision Included	Jul							Political Support
2.3.1.2	Get support/ collaborate with Media and external stakeholders to convince GON/PAC	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Provision Included	Aug	Jul					200	Support from Stakeholders

3	Imperative:	Develop Organizational Capacity										
3.1	Objective:	Develop and Implement HRD Strategy										
3.1.1	Initiative:	*Prepare and implement HRD Strategy.*		Expected Output:	*HRD Strategy developed and implemented*							
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame						Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020			
3.1.1.1	Update and Implement HRD strategy	DIR, HR	AAG, HR	HRD Implemented	Jul						500	
3.1.1.2	Create and update Database of Capacity Building	DIR, HR	AAG, HR	Database Created and updated timely	Regular							

3.1.1.3	Increase number of skilled staff in training directorate	DIR, HR	AAG, HR	Increase no. of skilled staff		Jul						Lack of Staff
3.1.1.4	Conduct TNA (Training Need Assessment)	DIR, HR	AAG, HR	Report of TNA	Jul						500	Practicality of report
3.1.1.5	Design and develop Course based on TNA	DIR, HR	AAG, HR	Course designed		Jan					2000	
3.1.1.6	Develop and Execute training calendar of OAG	DIR, HR	AAG, HR	Calendar developed and executed	Aug	Aug	Aug	Aug	Aug	Aug	5000	Lack of Resources
3.1.1.7	Arrange adequate space and logistics for Training	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Adequate space, logistics		Dec					7500	Lack of Budget
3.1.1.8	Provide and utilize TOT on Specialized Sectors	DIR, HR	AAG, HR	(LG Audit, PA, IT, Env., FA, Proc., Revenue, MTOT, QA)-5 for each Sector	Aug	Aug	Aug	Aug	Aug	Aug	2000	
3.1.1.9	Participate in national and International trainings, workshops and knowledge sharing programs	DIR, HR	AAG, HR	National-50, Intl-20 yearly	Regular						30000	Lack of Budget
3.1.1.10	Nominate staff to study professional courses such as CA, ACCA, CIA, CISA etc.	DIR, HR	AAG, HR	2016-3, 2017-3 2018-4, 2019-5, 2020-5	Regular						10000	Lack of Budget

3.1.2	**Initiative:**	*Review existing staff rotation policy.*		**Expected Output:**	*Revised policy document in hand and effective implementation of the policy*							
S.N.	**Activities**	**Roles and Responsibilities**		**Performance Indicator**	**Time frame**						**Resources**	**Risk**
		Execution	**Monitoring**		**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**			
3.1.2.1	Update staff rotation and placement policy based on requirement, qualification, experience and performance	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Updated policy	Jun						100	
3.1.2.2	Implement the policy	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Policy Implemented	Jul							

3.2	Objective:	Redesign Organizational Strategy to address federal structure and extended Audit Mandate											
3.2.1	Initiative:	*Conduct O & M study in line with federal structure and extended audit mandate*			Expected Output:		*Study report implemented*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame						Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020			
3.2.1.1	Conduct O&M study	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	O&M Study Conducted	Jul						1000	Delay in Study Report
3.2.1.2	Implement the study report	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Report Implemented	Dec						1000	

3.2.2	Initiative:	*Prepare and implement policy for auditing and reporting as per federal set up*			Expected Output:		*Policy prepared and implemented*					
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame						Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020			
3.2.2.1	Study regarding good practices about the auditing and reporting in federal setup	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Report	May						4000	Availability of Budget
3.2.2.2	Prepare policy and provincial structure for auditing and reporting as per federal set up	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Policy Prepared		Jul					2000	
3.2.2.3	Implement policy	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Policy Implemented			Jul				20000	

3.2.3	Initiative:	*Initiate periodical Reporting*			Expected Output:		*Guidelines Prepared*					
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame						Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020			
3.2.3.1	Include the provision of periodical reporting on draft audit act	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Draft Prepared	Jul							Support from GON
3.2.3.2	Define Procedure for periodic audit reporting	AAG, HR	DAG, Mgmt.	Documents Prepared		Jan					500	
3.2.3.3	Submit audit report as OAGN annual Audit Calendar.	AG	AG	Report Submitted								

3.2.4	Initiative:	*Strengthen ICT infrastructure and its application*		Expected Output:	*a) ICT infrastructure increased* *b) Increased use of ICT and reduce the paper work*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
3.2.4.1	Assess ICT requirements to automatise office works.	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Assessment report	Aug					1000	
3.2.4.2	Establish ICT Unit within OAGN including Professional Staffs as required	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	ICT Established						1500	
3.2.4.3	Install ICT infrastructure with required equipment.	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	ICT Infrastructure Installed		Jan				50000	
3.2.4.4	Make arrangements for information Security with GIDC	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Info. Security Arranged						20000	
3.2.4.5	Procure and renew required number of CAATS license	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	3 license Procured		Feb-Mar	Feb-Mar			2000	

3.2.5	Initiative:	*Construct Office Buildings and Restructure audit office as per federal structure*		Expected Output:	*1. Office Buildings available for use* *2. Federal Audit offices established and functioning*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
3.2.5.1	Construct office building in Kathmandu with support from Urban Development and Building Construction Department, GON	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Office Building Constructed	Jul					900000	Cooperation with GON
3.2.5.2	Shift to New Building	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Shifted					Dec	50000	
3.2.5.3	Conduct feasibility study to establish provincial offices	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Study Report			Jan			500	Practical Study report
3.2.5.4	Establish Provincial Offices with support from the GON	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Provincal Offices Established			Dec			140000	Cooperation with GON
3.2.5.5	Hire office building for provincial office and initiate audit work	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Office Hired				Jul	Jul	8000	Availability of appropriate space

3.2.5.6	Depute manpower as per O &M survey in provincial office	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Manpower Deputed				Jul			
3.2.5.7	Improve office working environment by outsourcing utilities.(Cleaning, refreshment , services etc.)	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Condition of working environment	Regular					6000	
3.2.5.8	Arrange one vehicles for each Division/Province and necessary motorcycles	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	4 vehicles and 10 motorcycles procured annually						100000	Budget

4	**Imperative:**	**Enhance professional relations with external stakeholders**										
4.1	**Objective:**	**Ensure regular and effective communication using ICT.**										
4.1.1	**Initiative:**	*Prepare and implement action plan*		**Expected Output:**	*1. Comprehensive action plan* *2. ICT tools in place* *3. Status report on utilization of tools*							
S.N.	**Activities**	**Roles and Responsibilities**		**Performance Indicator**	**Time frame**					**Resources**	**Risk**	
		Execution	**Monitoring**		**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**			
4.1.1.1	Develop and approve communication Strategy	DIR, Admin.	AAG, Mgmt.	Comm. Strategy Developed	Mar					500		
4.1.1.2	Develop Comprehensive Action Plan for Communication using ICT	ICT UNIT/Comm. CELL	AAG, Mgmt.	Action Plan in Place		Aug				100		
4.1.1.3	Implement Communication Action Plan	ICT UNIT/Comm. CELL	AAG, Mgmt.	Updated Website, social media, publication of Boucher/Newsletter, online feedback etc.			Regular			2500		

4.1.2	Initiative:	*Conduct independent review of OAGN's communication system using ICT*		Expected Output:	*1. Review report* *2. Recommendations addressed by initiative owners.*							
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame						Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020			
4.1.2.1	Make Arrangement to hire independent reviewer including preparation of TOR	ICT UNIT/Comm. CELL	AAG, Mgmt.	Reviewer appointed				May			500	
4.1.2.2	Get Review report, prepare action plan and implement recommendations	ICT UNIT/Comm. CELL	AAG, Mgmt.	Recommendations implemented					Feb		1000	

4.2	Objective:	**Improve interaction with the media and public**										
4.2.1	Initiative:	*Set up skilled and sufficiently staffed communication team as per approved communication strategy*		Expected Output:	*Functioning Communication team in place*							
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame						Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020			
4.2.1.1	Establish Communication Cell	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Cell established	Jul						500	
4.2.1.2	Constitute Communication Team Including Experts	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Team Formed	Aug						500	
4.2.1.3	Develop TOR and procedure of the Cell and Team	ICT UNIT/Comm. CELL	AAG, Mgmt.	TOR	July							

4.2.2	Initiative:	*Develop and implement communication plan based on the communication strategy for effective communication with media and public*	Expected Output:	*a) Media and public communication plans which should identify the concerns of the media & public , what information can and should be provided to address those concerns, and in what form should the information be provided* *b) Wide coverage of audit results.* *c) Feedback on potentially significant audit issues*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame				Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020	
4.2.2.1	Prepare and implement Communication Plan for media and public.	ICT UNIT/Comm. CELL	AAG, Mgmt.	Comm. Plan		Jan				100	
4.2.2.2	Disseminate Audit results	ICT UNIT/Comm. CELL	AAG, Mgmt.	More coverage in media				Regular		1000	
4.2.2.3	Collect feedback from media and public	ICT UNIT/Comm. CELL	AAG, Mgmt.	report					Apr	200	
4.2.2.4	Revise communication plan considering feedback	ICT UNIT/Comm. CELL	AAG, Mgmt.	Revised comm. Plan					Aug	100	

4.2.3	Initiative:	*Establish media release archives (as per suggestion of OAGN committee which reviewed SAI PMF Report 2014)*	Expected Output:	*a. Media archive established and in used.* *b. Input to audit planning*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame				Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020	
4.2.3.1	Design the archive policy	ICT UNIT/Comm. CELL	AAG, Mgmt.	Policy approved		Jun				100	
4.2.3.2	Arrange the infrastructure and HR	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Archive Setup		Jun				2000	
4.2.3.3	Conduct content analysis and prepare report regarding media archives	Comm. CELL	Comm. Team			Oct	Oct	Oct	Oct	1000	
4.2.3.4	Make use of archive for audit plan	All DIR	ALL AAGs	Audit Plan using Archive		Jul	Jul	Jul	Jul		

4.2.4	Initiative:	*Enhance the participation of Civil Society Organizations in the auditing Process*		Expected Output:	*a) Number of audits conducted engaging CSOs*							
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
4.2.4.1	Update CPA Guidelines	DIR, PA	AAG, PA	Updated Guidelines	Dec					100	
4.2.4.2	Identify Modality to engage CSOs	DIR, PA	AAG, PA	Modality Identified		Jun					
4.2.4.3	Prepare roster of CSOs	DIR, PA	AAG, PA	Roster Prepared		Jul					
4.2.4.4	Engage CSOs for CPA	DIR, PA	AAG, PA	CSOs Selected		Aug				2000	Budget
4.2.4.5	Train CSOs and Auditors	DIR, PA	AAG, PA	Trained		Aug				1000	
4.2.4.6	Evaluation of CSOs contribution	DIR, PA	AAG, PA	Report				Aug		200	

4.3	Objective:	Building an effective relationship with PAC									
4.3.1	Initiative:	*Establish a system for regular interactions with PAC members, and briefing of PAC prior to PAC hearing in coordination with PAC*		Expected Output:	*1. Regular interactions held and discussed about value and benefits of SAI and its Reports* *2. Ministry wise/Department-wise briefs to PAC in approved Template* *3. Suggested questions for use by PAC during hearing.*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
4.3.1.1	Organize interaction program regularly	DAG, Mgmt.	AG	Interaction held annually	May	May	May	May	May	500	Coordination
4.3.1.2	Coordinate to develop schedule for PAC discussion on Audit report	DIR, CA&PAf	AAG, HR	Schedule Prepared	Regularly						Coordination
4.3.1.3	Develop and provide the brief notes including suggested questions to PAC members (Ministry/Department wise and in Overall as required)	All DIR	ALL AAGs	Notes and Suggested Questions	Jun	Jun	Jun	Jun	Jun		Coordination

4.3.2	Initiative:	*Implement mechanism for follow-up of PAC decisions*		Expected Output:		*1. Included in regular audit plan for follow up* *2. Follow-up reports submitted to PAC as per agreed timeline.*							
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame							Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020				
4.3.2.1	Arrange timely communication of PAC decision to OAGN	DIR, QA&PAf	AAG, HR	Circulation of Decision	Regular								
4.3.2.2	Communicate PAC decisions to Concerned directorates and maintain database	DIR, QA&PAf	AAG, HR	Database maintained	Regular								
4.3.2.3	Maintain Database and Include Follow-up of PAC decisions in Audit Plan	All DIR	ALL AAGs	PAC decisions followed up	Jul	Jul	Jul	Jul	Jul				
4.3.2.4	Include Status of Follow-up in audit report.	All DIR	ALL AAGs	Follow-up reported	Apr	Apr	Apr	Apr	Apr				

4.4	Objective:	**Strengthening the professional relation with auditees and professional organizations**									
4.4.1	Initiative:	*Hold effective interactions with Chief Accounting Officers, responsible persons, DTCOs, CDOs and ICAN and addressing feedback*		Expected Output:	*Interaction report and Feedback addressed*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
4.4.1.1	Organize interaction program with CAO, CEOs annually	DIR, HRD	AAG, HRD	Interaction Conducted	Sep	Sep	Sep	Sep	Sep	200	
4.4.1.2	Organize interaction program with DTCOs, CDOs and others as required	DIR, HRD	AAG, HRD	Interaction Conducted	Sep-Jan	Sep-Jan	Sep-Jan	Sep-Jan	Sep-Jan	1000	
4.4.1.3	Address feedback through action plan	DIR, HRD	AAG, HRD	Feedback Addressed	Regular					100	
4.4.1.4	Establish MOU with Professional organizations including ICAN for Staff Capacity Development and Expert Opinion.	DIR, HRD	AAG, HRD	MOU signed		Nov				100	
4.4.1.5	Implement MOU	DIR, HRD	AAG, HRD	MOU Implemented		Dec				1000	

4.4.1.6	Collaborate with oversight and Government agencies(CIAA, NVC, PPMO, MOGA, FCGO, MOF, NRB, Bima Samiti etc.) by sharing information and reports.	AAG, HRD	DAG, Mgmt.	Collaboration Established	Regular	500	

5	Imperative:	Enhance Internal Governance											
5.1	Objective:	Strengthen Internal Control System											
5.1.1	Initiative:	*Map current Internal Control of OAGN*			Expected Output:		*Existing internal control activities documented*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities			Performance Indicator	Time frame						Resources	Risk
		Execution	Monitoring			2016	2017	2018	2019	2020			
5.1.1.1	Formation of Assessment Team with TOR	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.		Team formation	May							Timely Decision
5.1.1.2	Conduct Review and Prepare assessment Report	Review Team	AAG, Mgmt.		Report	Dec						100	Timely Reporting
5.1.1.3	Implement IC assessment Report	ALL AAGs	Senior Mgmt.		Report Implemented		Apr					500	

5.1.2	Initiative:	*Redesign Internal control system in line with good practice*			Expected Output:	*Internal Control framework approved, communicated and implemented*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities			Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring			2016	2017	2018	2019	2020		
5.1.2.1	Define role and responsibilities of each division, DG, directorates	ALL DAGs, AAGs, DIRs	AG		Defined Role & Responsibilities		May					Timely Decision
5.1.2.2	Update and implement job descriptions of all levels	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.		Updated Job Description		July				50	
5.1.2.3	Prepare annual calendar of operations(COP) of each employees and division, DG, directorates	ALL DAGs, AAGs, DIRs	Senior Mgmt.		Annual Calendar of Operations		Aug	Aug			100	Timely completion
5.1.2.4	Incorporate COP in AOP of OAG	DIR, HRD	AAG, HRD		Linked COP and AOP		Aug	Aug			50	
5.1.2.5	Design and implement reporting system for performance evaluation of each staffs and unit	ALL AAGs	All DAGs		Reporting System in place and implemented		Sep				500	

5.1.2.6	Link with evaluation report for performance appraisal, reward and punishment.	ALL AAGs	All DAGs	Established link			Jul				

5.1.3	**Initiative:**	*Set up Effective Internal Audit Function*		**Expected Output:**	*(a) Internal audits conducted regularly* *(b) Recommendations addressed by line managers*							
S.N.	**Activities**	**Roles and Responsibilities**		**Performance Indicator**	**Time frame**					**Resources**	**Risk**
		Execution	**Monitoring**		**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**		
5.1.3.1	Define roles, responsibilities and authorities of IAU	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Decision for IAU			May				
5.1.3.2	Establish internal audit unit based on COSO frame work	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Decision for IAU			May				Timely Decision
5.1.3.3	Assess internal control system/internal audit bi-annually	IAU	DAG, Mgmt.	Report				Feb	Feb	1000	
5.1.3.4	Provide report to the management division	IAU	DAG, Mgmt.	Report				Aug	Aug	500	
5.1.3.5	Take necessary corrective action as per the findings of report	All DIR	DAG, Mgmt.	Action Taken Report				Sept	Sept	500	Delay on ATR

5.1.4	**Initiative:**	*Conduct audits and submit reports in time*		**Expected Output:**	*All audit reports submitted within stipulated time*						
S.N.	**Activities**	**Roles and Responsibilities**		**Performance Indicator**	**Time frame**					**Resources**	**Risk**
		Execution	**Monitoring**		**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**		
5.1.4.1	Develop annual audit plan	All DIR	ALL AAGs	AAP	Regular					500	
5.1.4.2	Execute AAP & monitor the progress	All DIR	ALL AAGs	Report						250000	
5.1.4.3	Finalize audit and submit report within 9 months of the FY end.	ALL AAGs	All DAGs	Audit Completed						5000	

5.1.5	Initiative:	*Establish a research Unit*		Expected Output:	*Research Unit established*							
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
5.1.5.1	Establish a research Unit with TOR and required resources	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Unit Established			Jan			3000	
5.1.5.2	Prepare and approve the research plan	DIR, R&D	AAG, Mgmt.	Plan Prepared			March			250	
5.1.5.3	Conduct Research as per plan	DIR, R&D	AAG, Mgmt.	Research conducted				Regular		5000	
5.1.5.4	Prepare reports and submit to the AG annually	DIR, R&D	AAG, Mgmt.	Report Submitted				Apr		50	
5.1.5.5	Take necessary action on report	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Action Taken				June			

5.2	Objective:	Ensure Compliance with Code of Ethics									
5.2.1	Initiative:	*Create awareness on code of ethics among staffs*		Expected Output:	*Awareness created on code of ethics*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
5.2.1.1	Conduct interaction on COE to all level of staff and key stakeholders	ALL AAGs	All DAGs	Awareness Created	Regular					1000	
5.2.1.2	Prepare leaflet and flex prints, sticker with core values and provide to staff and external stakeholders	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Awareness Created						1500	
5.2.1.3	Update COE as per Int'l standard and distribute	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	COE Updated			Apr			1000	

5.2.2	Initiative:	*Regular monitoring of Code of Ethics*		Expected Output:	*Monitoring reports and actions taken note*						
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
5.2.2.1	Design and Circulate Template for recording compliance of COE.	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Template for Compliance circulated		Jan				100	
5.2.2.2	Supervise on mandatory provision of COE compliance and report to monitoring committee annually	ALL DIRs, AAGs	All DAGs	Supervised and Reported			Regular				Documentation

5.2.2.3	Establish mechanism of complaint on non-compliance of COE and Submit to monitoring committee	DIR, Admin.	AAG, Mgmt.	Mechanism In place	Dec					250		
5.2.2.4	Regular monitor by committee	Monitoring Committee	AG	Report Submitted	Reg.					250		
5.2.2.5	Take necessary action on report	DAG, Mgmt.	AG	Action Taken								

5.3	**Objective:**	**Implement strategy through annual operational plans**										
5.3.1	**Initiative:**	*Develop and implement a system for annual operational planning, incorporating the audit planning.*			**Expected Output:**	*Annual operational planning and monitoring incorporated in the organization's regular operation*						
S.N.	**Activities**	**Roles and Responsibilities**		**Performance Indicator**		**Time frame**					**Resources**	**Risk**
		Execution	**Monitoring**			**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**		
5.3.1.1	Establish Planning Unit with required resources	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Unit Established		Jun						
5.3.1.3	Establish link between system of annual operational planning and annual audit planning.	PLANNING UNIT	AAG, HRD	Linkage ensured		July					1000	
5.3.1.4	Implement Planning System	PLANNING UNIT	AAG, HRD	Implementation status		Aug						

5.3.2	**Initiative:**	*Design annual operational plan template with guidance*			**Expected Output:**	*Template with guidance in hand*						
S.N.	**Activities**	**Roles and Responsibilities**		**Performance Indicator**		**Time frame**					**Resources**	**Risk**
		Execution	**Monitoring**			**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**		
5.3.2.1	Hold Interaction to design operational plan template.	Planning UNIT	AAG, HRD	Interaction Held		May					1500	
5.3.2.2	Finalize template and circulate to concerned persons to prepare AOP	Planning UNIT	AAG, HRD	Template finalized and circulated		Jun						

5.3.3	Initiative:	*Develop competence of management preparing, implementing and monitoring annual operational plan*			Expected Output:	*Enhanced management competence in preparing operational plan*							
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
5.3.3.1	Improve the competency through orientation, involvement and training	DIR, HRD	AAG, HRD	Trained Staff	July					500	
5.3.3.2	Define roles and responsibilities clearly	AAG, Mgmt.	DAG, Mgmt.	Defined Roles	Aug						
5.3.3.3	Develop Draft operational plan, hold interactions, consultations and approve AOP	Planning UNIT	DAG, Mgmt.	AOP approved	July					500	
5.3.3.4	Communicate AOP to all directorates	Planning UNIT	DAG, Mgmt.	AOP communicated						500	
5.3.3.5	Implement AOP	Concerned Responsible person	Concerned Responsible person to monitor in AOP	AOP implemented						500	
5.3.3.6	Monitoring of AOP Department wise	ALL AAGs	All DAGs	AOP monitored	May					50	

5.3.4	Initiative:	*Conduct quality review of annual operational plan*			Expected Output:	*1. Quality review report* *2. Recommendation addressed by directorates*					
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame					Resources	Risk
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
5.3.4.1	Organize annual review meeting and disseminate AOP implementation and progress	Planning UNIT	AAG, HRD	Progress Status	Aug					500	
5.3.4.2	Take corrective measures on review findings through the revised AOP	Planning UNIT	AAG, HRD	Corrective Action	Sept					500	

5.3.5	Initiative:	*System for effective communication of annual plan to the whole organization established*		Expected Output:	*Annual plan generally known and used as a reference in the whole organization*					Resources	Risk
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame						
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
5.3.5.1	Upload AOP in the website of OAG	ICT UNIT/Comm. CELL	DIR, HRD	Uploaded in website	June					500	
5.3.5.2	Hold the staff meeting of higher level/DG/Division Level/Directorate	All Level	DAG, Mgmt.	Minutes of meetings	Regular					1000	
5.3.5.3	Record minutes of meetings centrally	Planning UNIT	AAG, HRD	Recorded Centrally	Regular						

5.3.6	Initiative:	*Establish the monitoring and evaluation system to ensure the implementation of Strategic and operational plan.*		Expected Output:	*Monitoring and evaluation mechanism*					Resources	Risk
S.N.	Activities	Roles and Responsibilities		Performance Indicator	Time frame						
		Execution	Monitoring		2016	2017	2018	2019	2020		
5.3.6.1	Establish M/E committee	DAG, Mgmt.	Senior Mgmt.	Mechanism In place	July						
5.3.6.2	Develop M/E plan	M/E Committee	Senior Mgmt.	M/E plan	Aug					500	
5.3.6.3	Conduct M/E regularly	M/E Committee	Senior Mgmt.	Report	Regular					500	

Annex- 3: Template for Monthly, Quarterly and Annual Progress Report

Directorate/ General Directorate Name

Progress Report for the Period covering.....

Planned Activity Reference (a)	Planned Activity Description (b)	Expected Result/ Indicator (c)	Actually Achieved Result/ Indicator (d)	Deviation (e)= (c)-(d)	Justification for Deviation (f)	Description how you plan next to address deviation (g)

Prepared by

Name:

Designation:

Date:

Approved by

Name:

Designation:

Date:

कार्यालय गतिविधिहरु

प्रतिनिधी मण्डलको भ्रमण

- थाईल्याण्डको चियाङमाईमा आयोजित एशोसाईको ५० औं गभर्निङ्ग बोर्ड बैठक (फेब्रुअरी १५ देखि १६, २०१६) मा नेपालका महालेखापरीक्षक माननीय श्री भानु प्रसाद आचार्यको नेतृत्वमा उपमहालेखापरीक्षक श्री सुकदेव खत्री र निर्देशक श्री चन्द्रकान्त भण्डारीको सहभागीता रहेको थियो । सो अवसरमा नेपालका महालेखापरीक्षकबाट विभिन्न मित्र राष्ट्रका समकक्षीसँग औपचारिक/अनौपचारिक रुपमा द्विपक्षीय हितको विषयमा छलफल समेत भएको थियो । उक्त बैठक पश्चात फेब्रुअरी १८ र १९, २०१६ मा थाइल्याण्डको महालेखापरीक्षकको कार्यालयले आयोजना गरेको International Symposium on National Integrity System विषयमा यस कार्यालयका निर्देशक श्री चन्द्रकान्त भण्डारीले Role of SAIs in Building Robust National Integrity System विषयमा कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुभएको थियो ।
- माननीय महालेखापरीक्षक श्री भानु प्रसाद आचार्यको नेतृत्वको टोलीले अप्रिल २९ देखि मे १२, २०१६ सम्म संयुक्त राज्य अमेरिका र क्यानाडाको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरुको अध्ययन भ्रमण गर्यो । उक्त टोलीमा उप–महालेखापरीक्षक श्री सुकदेव खत्री र नायव महालेखापरीक्षक श्री बाबुराम गौतम र श्री रामु प्रसाद डोटेल रहनु भएको थियो ।

कार्य सम्पादन समीक्षा समिति :

- यस कार्यालयले विगत ३ वर्षमा गरेको कार्य सम्पादनको समिक्षा गरि २०७३ जेष्ठ मसान्त भित्र प्रतिवेदन पेश गर्न देहाय अनुसारको कार्य सम्पादन समीक्षा समिति गठन भएको थियो । सो समितिले संस्थाको स्वतन्त्रता, लेखापरीक्षण पद्दति, प्रकृया, क्षेत्र, कार्यालयको रणनीति तथा कार्य सञ्चालन नीतिहरु, लेखापरीक्षण सुझावको कार्यान्वयन, जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि, सरोकार वालाहरु सँगको सम्बन्ध र आन्तरिक सुशासनको पक्षहरु समेटी प्रतिवदेन गर्नुपर्ने कार्यादेश रहेकोमा उक्त समितिले समयमै प्रतिवेदन पेश गरेको छ ।

कार्य सम्पादन समीक्षा समिति :

नायव महालेखापरीक्षक श्री वावुराम गौतम	: संयोजक
नायव महालेखापरीक्षक श्री रामु प्रसाद डोटेल	: सदस्य
नायव महालेखापरीक्षक श्री महेश्वर काफ्ले	: सदस्य
नायव महालेखापरीक्षक श्री वामदेव शर्मा अधिकारी	: सदस्य
निर्देशक श्री अशोक कुमार कार्की	: सदस्य
लेखापरीक्षण अधिकारी (कानुन) श्री कृष्ण प्रसाद शर्मा	: सदस्य
निर्देशक श्री चन्द्रकान्त भण्डारी	: सदस्य–सचिव

कार्यशाला गोष्ठी

- कार्यालयले प्रयोग ल्याउने नेपाल लेखापरीक्षण व्यवस्थापन प्रणाली (Nepal Audit Management System) बारे नायव महालेखापरीक्षकहरु र समन्वय कर्ता निर्देशकहरुको सहभागीतामा छलफल २०७३।२।३१ गते कार्यक्रम गरियो । उक्त प्रणाली लागू भए पश्चात लेखापरीक्षण व्यवस्थापन कार्यमा सुधार भई लेखापरीक्षण अझ गुणस्तरीय हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

- कार्यालयको आगामी वर्ष २०७३।७४ को वार्षिक लेखापरीक्षण योजनाको तयारी, संयुक्त टोलीबाट गरिने लेखापरीक्षणको विगतका अनुभव र यसमा गर्नुपर्ने सुधारहरु, प्रयोगमा रहेका फारामहरुको उपयोगिता र त्यसमा गर्नुपर्ने सुधार र स्थानीय निकायहरुको लेखापरीक्षण गर्ने सम्बन्धमा २०७३।२।१८ गते सबै नायव महालेखापरीक्षकहरु र सबै निर्देशकहरुको उपस्थितिमा कार्याशाला गोष्ठी सम्पन्न भयो ।

स्वदेशी गोष्ठी, सेमिनार तथा तालिममा सहभागिता

- मिति २०७३ जेष्ठ ६ र ७ गते सूचना प्रविधि विभागले सञ्चालन गरेको Ethical Hacking and Counter Measures विषयक तालिम कार्यक्रममा निर्देशक श्री ऋषि बहादुर कार्की र लेखापरीक्षण अधिकारी श्री रामचन्द्र पौडेल सहभागी हुनु भएको थियो ।
- मिति २०७३।२।१३ र १४ गते सूचना प्रविधि विभागले सञ्चालन गरेको Basic Routing and Switching विषयक तालिममा लेखापरीक्षण अधिकारी श्री निषभ शाक्य मुख्य र श्री कुलचन्द्र भण्डारी वैकल्पीक उम्मेद्वार को रुपमा सहभागी हुनु भएको थियो ।
- मिति २०७३।२।२५ देखि ३१ सम्म श्री नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठानद्वारा सञ्चालन भएको Training Cum Workshop on ICT and E-Governance विषयको कार्यशालामा लेखापरीक्षण अधिकारी श्री लेख बहादुर थापा र श्री दिपेन्द्र ढकाल सहभागी हुनु भएको थियो ।
- नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाले मिति २०७३।२।१४मा Conference on Emerging Issues in Accounting Profession विषयमा आयोजना गरेको Workshop मा यस कार्यालयबाट निर्देशक श्री ऋषि बहादुर कार्की र निर्देशक श्री कमल सिलवालले सहभागिता जनाउनु भएको थियो ।
- श्री राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रले मिति २०७३।२।१८ गते आयोजना गरेको प्राविधिक परिक्षण प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने कार्यक्रममा यस कार्यालयबाट निर्देशक श्री रघुपती महतले सहभागिता जनाउनु भएको थियो ।
- डि.एफ.आई.डिको सहयोगमा २०७३।२।२८ मा ललितपुरको होटल समिटमा Performance Audit Training कार्यक्रममा देहायबमोजिमका कर्मचारीहरुले सहभागिता जनाउनु भएको थियो ।

सि.नं.	पद	नाम थर
१	निर्देशक	श्री मात्रिका प्रसाद घिमिरे
२	निर्देशक	श्री जगन्नाथ न्यौपाने
३	निर्देशक	श्री लिलाराज ढकाल
४	निर्देशक	श्री महेश पौडेल
५	निर्देशक	श्री रमेश बाबु केसी
६	निर्देशक	श्री शिवराम गुरौं
७	निर्देशक	श्री पदमराज पौडेल
८	निर्देशक	श्री घनश्याम पराजुली
९	निर्देशक	श्री घनश्याम काफ्ले
१०	निर्देशक	श्री राजेन्द्रराज ओझा
११	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री ताराध्वज सुनुवार
१२	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री ध्रुव न्यौपाने

१३	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री गेद शर्मा ढकाल
१४	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री विधान अर्याल
१५	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री नमुना पाण्डे
१६	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री जितेन्द्र श्रेष्ठ
१७	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री रामचन्द्र ओझा
१८	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री सिर्जना रिमाल
१९	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री मन्जु पन्थी
२०	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री नृपराज जोशी
२१	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री यज्ञ वस्ती
२२	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री नारायण प्रसाद कोइराला
२३	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री झविन्द्र प्रसाद भण्डारी
२४	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री चन्द्र प्रसाद रेग्मी
२५	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री दुर्गा प्रसाद पन्थी
२६	लेखापरीक्षण अधिक्षक	श्री जगत बहादुर वोगटी
२७	लेखापरीक्षण अधिक्षक	श्री अच्यूत पन्त

- डि.एफ.आई.डिको सहयोगमा २०७३।२।२० र २१ मा होटल समिटमा भएको Financial Audit Training कार्यक्रममा देहाय बमोजिमका कर्मचारीहरुले सहभागीता जनाउनु भएको थियो ।

सि.नं.	पद	नाम थर
१	निर्देशक	श्री नारायण पराजुली
२	निर्देशक	श्री अजय सापकोटा
३	निर्देशक	श्री मोहन पराजुली
४	निर्देशक	श्री माधव लामिछाने
५	निर्देशक	श्री छत्रपति निरौला
६	निर्देशक	श्री ललित शाक्य
७	निर्देशक	श्री श्याम अर्याल
८	निर्देशक	श्री इन्द्र प्रसाद अचार्य
९	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री केदार खकुरेल
१०	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री नारायण फुँयाल
११	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री चन्द्र प्रकाश रेग्मी
१२	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री शैलेन्द्र भुसाल
१३	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री तिर्थ तण्डुकार

१४	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री मोहन खनाल
१५	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री दुर्गा प्रसाद पन्थी
१६	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री प्रमोद कुमार मण्डल
१७	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री बैभवदिप श्रेष्ठ
१८	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री भवानी मरासिनी
१९	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री कल्पना पोखेल
२०	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री पिंकीकुमारी दास
२१	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री मुकुन्द घिमिरे
२२	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री अगम बाबु पुरी
२३	लेखापरीक्षण अधिक्षक	श्री संजय शाह
२४	लेखापरीक्षण अधिक्षक	श्री उमेश खनाल
२५	लेखापरीक्षण अधिक्षक	श्री नारायण आचार्य
२६	लेखापरीक्षण अधिक्षक	श्री जय बहादुर वि.क.

- शिक्षा मन्त्रालयले २०७३।२।२६ गते सञ्चालन गरेको Fact Finding Mission अन्तर्गतको Kick of Meeting विषयक छलफल कार्यक्रममा यस कार्यालयबाट लेखापरीक्षण अधिकारी श्री श्याम प्रसाद गौतमले सहमागिता जनाउनुभएको थियो ।
- नेपाल, वंगलादेश, पाकिस्थान र श्रीलंकामा रहेको सार्क सचिवालय/केन्द्रहरुको सन् २०१५ मा भएको कारोबारको लेखापरीक्षण गर्न निर्देशक श्री कमल प्रसाद सिलवाललाई मनोनयन गरिएको छ ।
- महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले सञ्चालन गर्ने Advanced Diploma Course in Public Financial Management विषयमा अध्ययन गर्न देहायबमोजिमका कर्मचारीहरूलाई मनोनयन गरिएको थियो:

सि.नं.	पद	नाम थर
१	नायव महालेखापरीक्षक	श्री महेश्वर काफ्ले
२	निर्देशक	श्री थवराज अधिकारी
३	निर्देशक	श्री महेश पौडेल
४	निर्देशक	श्री पदमराज पौडेल
५	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री सन्तोष सापकोटा
६	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री विष्णुप्रसाद पौडेल
७	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री निर प्रसाद सुवेदी
८	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री रामचन्द्र ओझा
९	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री कृष्ण भट्ट
१०	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री प्रसादु थारु

११	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री क्षेत्रबहादुर थापा
१२	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री मञ्जु पन्थी
१३	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री कृष्णशरण कार्की
१४	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री टिकानाथ अर्याल
१५	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री हरिप्रसाद आचार्य
१६	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री नमुना पाण्डे
१७	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री प्रितम वागदास

- नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाले मिति २०७२ साल माघ १७ तद् अनुसार 31 January 2016 मा "Earthquake and Supply Constraints Opportunities and Challenges" विषयमा होटेल याक एण्ड यती, दरबारमार्गमा आयोजना गरेको कन्फरेन्समा यस कार्यालयका नायब महालेखापरीक्षक श्री जीवनप्रसाद सुवेदी, निर्देशक श्री बामदेव शर्मा अधिकारी र निर्देशक श्री शम्भुकुमार श्रेष्ठले सहभागिता जनाउनु भएको थियो ।

- सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले मिति २०७२।१०।२४ गते आयोजना गरेको 2nd Phase e-GP System को System Security Assessment सम्बन्धी विषयक छलफल कार्यक्रममा लेखापरीक्षण अधिकारीद्वय श्री रामचन्द्र पौडेल र श्री रमेश नेपालले सहभागिता जनाउनु भएको थियो ।

- महालेखा नियन्त्रकले महालेखापरीक्षकको कार्यालयको सभाहलमा मिति २०७२।११।३० गते आयोजना गरे को सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (NPSAS) सम्बन्धी अन्तर्रक्रिया कार्यक्रममा यस कार्यालयबाट देहाय बमोजिमका कर्मचारीले सहभागिता जनाउनु भएको थियो ।

सि.नं.	पद	नाम थर
१	नायव महालेखापरीक्षक	श्री बाबुराम गौतम
२	नायव महालेखापरीक्षक	श्री इश्वर नेपाल
३	नायव महालेखापरीक्षक	श्री उद्धवचन्द्र श्रेष्ठ
४	नायव महालेखापरीक्षक	श्री विष्णुराज रिजाल
५	नायव महालेखापरीक्षक	श्री जीवन प्रसाद सुवेदी
६	नायव महालेखापरीक्षक	श्री विन्दु विष्ट
७	निर्देशक	श्री ताराप्रसाद पाण्डे
८	निर्देशक	श्री छत्रपति निरौला
९	निर्देशक	श्री कुमार थापा
१०	निर्देशक	श्री वामदेव शर्मा अधिकारी
११	निर्देशक	श्री नारायणप्रसाद पराजुली
१२	निर्देशक	श्री रामप्रसाद उपाध्याय

१३	निर्देशक	श्री रमेशप्रसाद न्यौपाने
१४	निर्देशक	श्री राजेन्द्रराज ओझा
१५	निर्देशक	श्री कृष्णप्रसाद रेग्मी

- राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रले मिति २०७२।१२।५ गते होटल समिटमा आयोजना गरेको प्राविधिक परीक्षण सचेतना गोष्ठीको उदघोषण सत्रमा यस कार्यालयबाट नायब महालेखापरीक्षक श्री सुवर्णप्रसाद ढकालले सहभागिता जनाउनुभयो ।

- Management Development Campus मा सन् २०१६ को लागि EMBA कार्यक्रममा भर्ना भई अध्ययन गर्न यस कार्यालयका लेखापरीक्षण अधीक्षक श्री अर्जुन गिरीलाई मुख्य र लेखापरीक्षण अधिक्षक जय बहादुर वि.क लाई वैकल्पिक उम्मेदवारको रुपमा अध्ययन छात्रवृत्तिको लागि मनोनयन गरियो ।

- नेपाल प्रशासन सेवा, लेखा समूह र नेपाल लेखापरीक्षण सेवामा नवनियुक्त अधिकृतहरू (रा.अ.तृतीय श्रेणी) का लागि आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी मिति २०७२।१२।१५ देखि सञ्चालन भएको सेवा प्रवेश तालिममा यस कार्यालयका देहायबमोजिमका नवनियुक्त अधिकृतहरूलाई मनोनयन गरी सहभागी गराइएको थियो ।

सि.नं.	पद	नाम थर
१	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री अजयकुमार गुप्ता
२	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री प्रेमकुमार भट्टराई
३	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री सुदनकुमार पोखेल
४	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री धरणीधर दाहाल
५	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री छवीलाल मैनाली
६	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री सुजता चापागाईं
७	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री रामरतन ठाकुर
८	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री कमल श्रेष्ठ

- आर्थिक वर्ष २०७२।७३ मा सञ्चालन हुने बिदा पर्यटन कार्यक्रममा यस कार्यालयमा कार्यरत देहायका कर्मचारीहरू सहभागि हुनु भएको थियो :

सि.नं.	पद	नाम थर
१	निर्देशक	श्री ताराप्रसाद घिमिरे
२	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री सिर्जना रिमाल
३	टाइपिष्ट प्रथम श्रेणी	श्री सीता लामा
४	लेखापरीक्षण निरीक्षक	श्री कल्पना थापा (अर्याल)
५	हलुका सवारीचालक	श्री उमेशप्रसाद पाठक
६	कार्यालय सहयोगी	श्री ध्रुवप्रसाद सापकोटा

- सार्वजनिक खर्च तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सचिवालयको आयोजनामा मिति २०७२।१।२८ गतेदेखि ३० गतेसम्म पार्क भिलेज रिसोर्ट बूढानीलकण्ठमा भएको सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धी आवासीय गोष्ठीमा यस कार्यालयका निर्देशक श्री हुमनाथ सुवेदीले सहभागिता जनाउनुभयो ।

- सुशासन महासंघ नेपालले मिति २०७३।१।१८ गते आयोजना गरेको सुशासनसम्बन्धी स्थलगत अध्ययन प्रतिवेदनसम्बन्धी छलफल कार्यक्रमा यस कार्यालयका नायब महालेखापरीक्षक श्री विश्वनाथ रेग्मीले सहभागिता जनाउनुभयो ।

- लेखापरीक्षकले आफ्नो पेशालाई update गर्न आवश्यक पर्ने अनवरत पेशागत शिक्षा (CPE) तालिम सदा झै यस वर्ष महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा कार्यरत चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्सहरु, सबै तहका दर्तावाल लेखा परीक्षकहरु तथा दर्ता नभएका अन्य कर्मचारीलाई समेत दुई समुहमा विभाजन गरी दिइयो । मिति २०७३ जेष्ठ ४ देखि ६ गते सम्म प्रथम समुहमा र मिति २०७३ जेष्ठ १० देखि १२ सम्म दोश्रो समुहमा तालिम सञ्चालन गरिएको थियो । तालिमको लागि उपयुक्त कोर्ष छनौट गर्न नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाको पूर्व स्विकृती लिइएको थियो । उक्त तालिम कर्मचारी संचयकोषको सभाहलमा सञ्चालन गरिएको मा दुवै समुहमा गरी कुल ३६२ जना लेखापरीक्षकहरुको सहभागिता रहेको थियो ।
- सार्वजनिक लेखा समितिहरुको एसिया क्षेत्रीय संगठन (ARAPAC) ले विश्व बैङ्क र कमन वेल्थ पार्लियामेन्टरी एसोसियनद्वारा मिति २०७२ फागुन २८–२९ (मार्च ११–१२, २०१६) सम्म काठमाडौंमा आयोजित "Study Group on PAC Oversight of Responses to National Crises" सम्बन्धी बैठकमा नायब महालेखापरीक्षक श्री जीवनप्रसाद सुवेदीको सहभागिता रहेको थियो ।
- माननीय महालेखापरीक्षक श्री भानुप्रसाद आचार्यको मैत्रीपूर्ण निमन्त्रणामा मित्रराष्ट्र फिलिपिन्सको लेखा परीक्षण आयोगका अध्यक्ष Mr. Michael G. Aguinaldo को नेतृत्वमा Mr. Jose A Fabia र Mr. Joseph Anacay सहित तीन सदस्यीय उच्चस्तरीय प्रतिनिधिमण्डलले मिति २०७३।१।१ देखि ४ सम्म नेपालको औपचारिक भ्रमण सम्पन्न गर्नुभएको थियो । भ्रमणको सिलसिलामा लेखापरीक्षण प्रक्रियामा नागरिक सहभागिता गराउने विषय र सूचना प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धमा छलफल भएको थियो । उक्त टोलीले व्यवस्थापिका संसदको सार्वजनिक लेखा समितिका सम्पादकहरुसँग समेत अन्तरक्रिया गरेको थियो ।

- माननीय महालेखापरीक्षक श्री भानुप्रसाद आचार्यज्यूको मैत्रीपूर्ण निमन्त्रणामा इन्डोनेशियाको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाका Chairperson Dr. Harry Azhar Azis को नेतृत्वमा Mr. Slamet Riyadi, Mr. Dwi Setiawan Susanto, Mr. Tri Widhyantoro, Ms. Ria Anugriani and Ms. Ni Luh Made Dwiningtyas Sulistyorini सहितका पदाधिकारीहरूले २०१६ अप्रिल १७ देखि १९ सम्म नेपालको औपचारिक भ्रमण सम्पन्न गर्नुभएको थियो । भ्रमणका सिलसिलामा विपद् व्यवस्थापनको लेखापरीक्षण र सूचना प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धमा इन्डोनेसियाको अनुभव सम्बन्धमा छलफल भएको थियो । भ्रमण टोलीले व्यवस्थापिका संसदको सार्वजनिक लेखा समितिका सदस्यहरुको समेत अन्तरक्रिया गरेका थियो ।

- सूचना प्रविधि विभागद्वारा २०७३।३।७–८ सम्म आयोजित System Virtualization विषयक तालिम कार्यक्रममा कार्यालयका निर्देशक श्री श्याम प्रसाद अर्यालले भाग लिनु भयो ।

- श्री महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले मिति २०७३।३।९ गते काठमाडौमा सञ्चालन गरेको NPSAS Based Financial Statement को सम्बन्धमा लेखापरीक्षणबाट देखिएका समान व्यहोराहरु (Common Audit Finding) र सुधारका लागि चाल्नु पर्ने कदमहरु सम्बन्धी विषयमा गरिएको छलफल कार्यक्रममा तपशील अनुसारका कर्मचारीहरुको सहभागिता रहेको थियो ।

सि.नं.	पद	नामथर
१	नायव महालेखापरीक्षक	श्री बाबुराम गौतम
२	नायव महालेखापरीक्षक	श्री इश्वर नेपाल
३	नायव महालेखापरीक्षक	श्री उद्धवचन्द्र श्रेष्ठ
४	नायव महालेखापरीक्षक	श्री विष्णु प्रसाद रिजाल
५	नायव महालेखापरीक्षक	श्री विन्दु विष्ट
६	नायव महालेखापरीक्षक	श्री बामदेव अधिकारी
७	निर्देशक	श्री बैकुण्ठ बहादुर अधिकारी
८	निर्देशक	श्री हुमनाथ सुवेदी

- मिति २०७३।३।१३ गते विश्व बैंकबाट अनुदान/ऋण प्राप्त भएका आयोजना/कार्यक्रमहरुको आयोजना लेखा, लेखापरीक्षण, संस्थागत व्यवस्था, समस्या र समाधानका उपायहरुबारे महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा भएको छलफल कार्यक्रममा तपशील अनुसारका कर्मचारीहरुको सहभागिता रहेको थियो । उक्त कार्यक्रममा विश्व बैंकको नेपाल स्थित कार्यालयका ५(पाँच) जना कर्मचारी र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयका कर्मचारी हरु समेत सहभागिता रहेको थियो ।

सि.नं.	पद, नाम थर
१	नायव महालेखापरीक्षक श्री बाबुराम गौतम
२	नायव महालेखापरीक्षक श्री ईश्वर नेपाल
३	नायव महालेखापरीक्षक श्री उद्धवचन्द्र श्रेष्ठ
४	नायव महालेखापरीक्षक श्री रामु प्रसाद डोटेल
५	नायव महालेखापरीक्षक श्री विश्वनाथ रेग्मी
६	नायव महालेखापरीक्षक श्री राममायाँ कुँवर
७	नायव महालेखापरीक्षक श्री विष्णु प्रसाद रिजाल
८	नायव महालेखापरीक्षक श्री गोविन्द प्रसाद बराल
९	नायव महालेखापरीक्षक श्री जीवन प्रसाद सुवेदी
१०	नायव महालेखापरीक्षक श्री महेश्वर काफ्ले
११	नायव महालेखापरीक्षक श्री गोपिचन्द्र शाही
१२	नायव महालेखापरीक्षक श्री विन्दु विष्ट
१३	नायव महालेखापरीक्षक श्री सुवर्ण प्रसाद ढकाल
१४	नायव महालेखापरीक्षक श्री बामदेव शर्मा अधिकारी
१५	निर्देशक श्री पदम प्रसाद पौडेल
१६	निर्देशक श्री ऋषि बहादुर कार्की
१७	निर्देशक श्री नेत्र कुमार खत्री

१८	निर्देशक श्री मनिराम शर्मा
१९	निर्देशक श्री इन्द्र प्रसाद आचार्य
२०	निर्देशक श्री नारायण प्रसाद पराजुली
२१	निर्देशक श्री छत्रपति निरौला
२२	निर्देशक श्री रविन्द्र प्रसाद देवकोटा
२३	निर्देशक श्री राम प्रसाद उपाध्याय
२४	निर्देशक श्री राजेन्द्रराज ओझा
२५	निर्देशक श्री दल बहादुर महोत्रा
२६	निर्देशक श्री ललित बहादुर शाक्य
२७	निर्देशक श्री थवराज अधिकारी
२८	निर्देशक श्री प्रेम बहादुर मुङमेन
२९	निर्देशक श्री महेश पौडेल
३०	निर्देशक श्री हुमनाथ सुवेदी

- २०७३ अषाढको पहिलो हप्ता देखि हिमालयन इष्टिच्यूट अफ टेक्नोलोजी, बानेश्वरमा हुने कम्प्यूटर सम्बन्धी तालिममा देहाय बमोजिमका कर्मचारीहरुलाई मनोनयन गरिएको छ ।

सि.नं.	पद, नाम थर
१	निर्देशक श्री कुलचन्द्र भण्डारी
२	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री रामचन्द्र पौडेल
३	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री सन्तोष सापकोटा
४	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री लेख बहादुर थापा
५	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री मुकुन्द घिमिरे
६	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री निषभ शाक्य
७	लेखापरीक्षण अधिक्षक श्री जय बहादुर वि.क
८	लेखापरीक्षण अधिक्षक श्री कृष्ण बहादुर खत्री
९	कम्प्यूटर अपरेटर श्री प्रदिप चालिसे
१०	कम्प्यूटर अपरेटर श्री सुवास चन्द्र खनाल
११	कम्प्यूटर अपरेटर श्री महेश श्रेष्ठ
१२	कम्प्यूटर अपरेटर श्री ज्ञानु गाहा मगर
१३	सहायक कम्प्यूटर अपरेटर श्री विनोद शर्मा
१४	सहायक कम्प्यूटर अपरेटर श्री सरोज उपाध्याय
१५	सहायक कम्प्यूटर अपरेटर श्री शिव कुमार बस्नेत

विदेशी गोष्ठी, सेमिनार तथा तालिममा सहभागिता

- मे १९ देखि २६, २०१६ मा श्री यूवा तथा खेलकुद मन्त्रालयको अनुरोधमा मित्र राष्ट्र चीनको भ्रमण कार्यक्रममा लेखापरीक्षण अधिकारी श्री किशोर दुराको सहभागिता रहेको थियो ।
- नेपाल प्रहरीको हाइटी तथा सुडान मिसनमा पठाइएका मालसामानको अवस्था निरिक्षण एवं परीक्षणको लागि यस कार्यालयका नायव महालेखापरीक्षक श्री जीवन प्रसाद सुवेदी र लेखापरीक्षण अधिकारी श्री मोहन भट्टराईलाई मनोनयन गरियो ।
- श्री कृषि विकास मन्त्रालयको टोली सँग फिलिपिन्समा हुने मूल्य श्रृङ्खला विकास सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अवलोकन भ्रमणमा सहभागि हुन निर्देशक श्री राम बहादुर कटुवाललाई मनोनयन गरियो ।
- श्री कृषि विकास मन्त्रालयको टोली सँग थाईल्याण्डमा हुने परियोजना व्यवस्थापन सम्बन्धी अवलोकन भ्रमण कार्यक्रममा सहभागि हुन लेखापरीक्षण अधिकारी श्री चेत बहादुर पण्डीतलाई मनोनयन गरियो ।
- संयुक्त राष्ट्रसंघको आव्हानमा शान्ति स्थापना कार्यको लागि UNMISS Mission दक्षिण सुडानमा कार्यरत गणको निरिक्षण भ्रमणको लागि यस कार्यालयबाट निर्देशक श्री भरत किशोर भट्टराईलाई मनोनयन गरिएको छ ।
- जुन २७ देखि जुलाई ६, २०१६ सम्म चीनमा हुने Audit Seminar For SAIs "The Belt and Road Route" विषयक कार्यक्रममा यस कार्यालयका नायव महालेखापरीक्षक श्री सुवर्ण प्रसाद ढकाल र निर्देशक श्री लक्ष्मण आर्चायले सहभागीता जनाउनु भयो ।
- पाकिस्तानको महालेखापरीक्षकको कार्यालयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण विभागद्वारा सन् २०१६ जनवरी १८ देखि फेब्रुअरी १२ सम्म आयोजना गरिएको "International Intensive Performance Audit Training" विषयक तालिम कार्यक्रममा निर्देशक श्री मात्रिकाप्रसाद घिमिरे र निर्देशक श्री तोयानाथ अर्यालको सहभागिता रहेको थियो ।
- एसियन तथा प्यासिफिक लेखापाल संघ र विश्व बैङ्क ग्रुपद्वारा सन् २०१६ मे १७ देखि १८ सम्म क्वालालम्पुर को Alogt Kuala Lumpur Sentral Hotel मा आयोजित "Financial Reform for Economic Development (FRED) in Asia: Public Sector Forum 2016" नामक कार्यक्रममा नायब महालेखापरीक्षक श्री जीवनप्रसाद सुवेदीको सहभागिता रहेको थियो ।
- INTOSAI को आगामी कंग्रेसमा ASOSAI को तर्फबाट प्रस्तुत हुने क्षेत्रीय पेपरमध्ये Them-I सँग सम्बन्धित "Sustainable Development Goals - How INTOSAI can contribute to the UN 2030 Agenda for Sustainable Development" सम्बन्धी पेपर लेखनको तयारी वर्कशप, सन् २०१६ अप्रिल २७ देखि २९ सम्म मलेसियाको नेशनल अडिट एकेडेमीमा आयोजना भएको कार्यक्रममा नायब महालेखापरीक्षक श्री ईश्वर नेपालको सहभागिता रहेको थियो ।
- मलेसिया सरकारको प्राविधिक सहयोग कार्यक्रम अन्तर्गत सन् २०१६ मे १६ देखि २७ सम्म मलेसियाको नेशनल अडिट एकेडेमीमा SAI मलेसियाले आयोजना गरेको कार्यमूलक लेखापरीक्षण सम्बन्धी कार्यक्रममा निर्देशक श्री लिलाराज ढकाल सहभागि हुनु भयो ।
- लेखापरीक्षण योजना बैठक IDI-ASOSAI 3i र SAI मलेसियाद्वारा सन् २०१६ अप्रिल ११ देखि १५ सम्म

National Audit Academy, Negari Sembilan, Nilai, मलेसियामा आयोजित Audit Planning Meeting मा IDAI-ASOSAI 3i Co-operative Audit Program on Audit of Disaster Management (elearning course) कार्यक्रमको ५ हप्ते E-learning course सफलता पूर्वक सम्पन्न गर्न भएका निर्देशक श्री शम्भुकुमार श्रेष्ठ, लेखापरीक्षण अधिकारी श्री श्रीधरप्रसाद पन्त र लेखापरीक्षण अधिकारी श्री कल्पना अर्याल सहभागी हुनु भएको थियो ।

- एसोसाईले सन् २०१६ डिसेम्बरमा आयोजना गर्ने कार्यमूलक लेखापरीक्षण सम्बन्धी कार्याशाला गोष्ठीमा श्रोत व्यक्तिको रुपमा निर्देशक श्री वैकुण्ठ बहादुर अधिकारीलाई मनोनयन गरियो । सो अन्तर्गत दुई हप्ताले Instructor's Course Design Meeting जापानमा हुने र कार्याशाला गोष्ठी नोभेम्बर १४ –२६, २०१६ मा चीनको नान्जीङमा हुने भएकोले उक्त दुवै कार्यक्रमको लागि निर्देशक श्री वैकुण्ठ बहादुर अधिकारीलाई मानोनयन गरिएको थियो ।
- एसोसाईले सन् २०१६ अगष्ट २२ देखि २६ सम्म ISSAI Implementation-Experience and Strategy विषयमा भुटानमा आयोजना गर्न सेमिनारमा यस कार्यालयबाट नायब महालेखापरीक्षक श्री विन्दु विष्टलाई मनोनयन गरिएको छ ।
- पुरातत्व विभागबाट वनारसस्थित साम्राज्येश्वर पशुपतिनाथ महादेव मन्दिर तथा धर्मशालामा भएको निर्माण तथा मर्मत सम्भार सम्बन्धी कामको निरीक्षण भ्रमण (२०७२।११।२३ देखि २०७२।११।१७ सम्म) भएको कार्यक्रममा यस कार्यालयका निर्देशक श्री खेमप्रसाद शर्माले सहभागिता जनाउनुभयो ।

सेवाकालिन तालिम

- श्री कर्मचारी प्रशिक्षण प्रतिष्ठानले मिति २०७३।२।२ देखि सञ्चालन गरको सचिवालय सिप विषयक (३० दिने) सेवाकालिन तालिममा रा.प.अन. द्वितिय श्रेणीमा कार्यरत लेखापरीक्षण निरीक्षक त्रिलोचन संग्रौला र शम्भु कुमार सिंह सहभागी हुनु भएको थियो ।
- श्री कर्मचारी प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, जावलाखेल, ललितपुरले सञ्चालन गरेको देहाय बमोजिमको तालिममा देहायका कर्मचारीहरु मनोनयन गरिएको थियो ।

सि.नं.	पद	नाम थर	तालिमको विषय
१	लेखापरीक्षण अधिक्षक	श्री सञ्जु ढकाल	कार्यालय व्यवस्थापन (३० दिने)
२	लेखापरीक्षण अधिक्षक	श्री बसन्ता पन्थी	
३	लेखापरीक्षण निरीक्षक	श्री तनुजा पोखरेल	सचिवालय सिप (३० दिने)
४	लेखापरीक्षण निरीक्षक	श्री सिर्जना श्रेष्ठ	
५	लेखापरीक्षण अधिक्षक	श्री डुन्नुराज भुसाल	कम्प्यूटर एडभान्स (३० दिने)
६	लेखापरीक्षण अधिक्षक	श्री बीमल पौडेल	

- कर्मचारी प्रशिक्षण प्रतिष्ठान (जावलाखेल, ललितपुर) ले रा.अ.अनं. प्रथम श्रेणीमा कार्यरत कर्मचारीहरुका लागि सञ्चालन गरेको ३० दिने (मिति २०७३।१।१५ देखि शुरु) कार्यालय व्यवस्थापन सेवाकालीन तालिम कार्यक्रममा यस कार्यालयका देहायबमोजिमका कर्मचारीहरुलाई मनोनयन गरियो ।

सि.नं.	पद	नाम थर
१	लेखापरीक्षण अधीक्षक	श्री विमल पौडेल
२	लेखापरीक्षण अधीक्षक	श्री शंकर ढकाल
३	लेखापरीक्षण अधीक्षक	श्री जितेन्द्र राई
४	लेखापरीक्षण अधीक्षक	श्री शिव कोइराला
५	लेखापरीक्षण अधीक्षक	श्री सुनिलकुमार यादव

अध्ययन :

- चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाद्वारा सञ्चालित चार्टर्ड एकाउन्टेन्सी अध्ययन गर्न लेखापरीक्षण अधिकारी श्री कृष्ण भट्टलाई मनोनयन गरिएको थियो ।

- KOICA बाट प्राप्त दक्षिण कोरियामा 2016 August 22-2018 February 28 सम्म सञ्चालन हुने KAIST Finance MBA Programe for Government Officials of Emerging Economies विषयमा यस कार्यालयका लेखापरीक्षण अधिकारी श्री छिरिङ्ग तोप्के लामा तामाङ्ग र लेखापरीक्षण निरीक्षक श्री अच्यूत पन्तलाई मनोनयन गरियो ।

नयाँ नियुक्ति

- लोकसेवा आयोग र लोक सेवा आयोग मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय निर्देशनालयको सिफारिस अनुसार निम्न मिति देखि देहाय बमोजिमका कर्मचारीहरु नयाँ नियुक्ति तथा आन्तरिक प्रतिस्पर्धा अनुसार बढुवा हुनु भएको छ ।

सि.नं.	नाम थर	पद	स्थायी ठेगाना	नियुक्ति मिति
१	नन्द प्रसाद पाण्डे	लेखापरीक्षण निरिक्षक	जुम्ला	२०७२।१०।१०
२	शिव कुमार बस्नेत	सहायक कम्प्यूटर अपरेटर	दोलखा	२०७२।१२।१०
३	शोभा देवी कार्की	काउन्टर सहायक	काठमाण्डौ	२०७२।१२।२४

- लोक सेवा आयोगको सिफारिस अनुसार देहाय बमोजिमका कर्मचारीहरु निम्न मिति देखि बढुवा हुनु भएको छ ।

सि.नं.	नाम थर	पद	स्थायी ठेगाना	नियुक्ति मिति
१	लुभ विक्रम शाह	लेखापरीक्षण अधिकारी	अर्घाखाँची	२०७२।०६।१८
२	इन्द्र बहादुर अधिकारी	लेखापरीक्षण अधिकारी	गोरखा	२०७२।०६।१८
३	कृष्ण प्रसाद दहाल	लेखापरीक्षण अधिकारी	झापा	२०७२।०६।१८
४	गीता भट्टराई	लेखापरीक्षण अधिकारी	पाल्पा	२०७२।०६।१८
५	सुवर्ण प्रसाद ढकाल	नायव महालेखापरीक्षक	काठमाण्डौ	२०७२।१०।२०
६	टंक प्रसाद पाण्डे	निर्देशक	स्याङजा	२०७२।१२।२७
७	विष्णु प्रसाद खनाल	निर्देशक	गोरखा	२०७२।१२।२७
८	शिवराम गुरौं	निर्देशक	नवलपरासी	२०७२।१२।२७
९	अनन्त प्रसाद तिवारी	निर्देशक	पर्वत	२०७२।१२।०८
१०	नेत्र प्रसाद पौडेल	निर्देशक	प्यूठान	२०७२।१२।०८
११	वौद्धराज अर्याल	निर्देशक	पाल्पा	२०७२।१२।०८
१२	विष्णुलाल पुरी	लेखापरीक्षण अधिक्षक	गुल्मी	२०७३।१।२३
१३	अच्युत पन्त	लेखापरीक्षण अधिक्षक	गोरखा	२०७३।१।२३
१४	सन्तोष ढकाल	लेखापरीक्षण अधिक्षक	झापा	२०७३।१।२३
१५	गणेश कुमार श्रेष्ठ	लेखापरीक्षण अधिक्षक	गोरखा	२०७३।१।२३
१६	कल्पना थापा	लेखापरीक्षण अधिक्षक	झापा	२०७३।१।२३
१७	सुरक्षा पोखरेल	लेखापरीक्षण अधिक्षक	स्याङजा	२०७३।१।२३
१८	वामदेव शर्मा अधिकारी	नायव महालेखापरीक्षक	लमजुङ	२०७३।१।२३
१९	बलराम डंगोल	टाइपिष्ट प्रथम	काठमाण्डौ	२०७३।२।२०
२०	कुलचन्द्र भण्डारी	निर्देशक	गुल्मी	२०७३।२।३१

रमाना

- यस कार्यालयमा कार्यरत निम्न पदाधिकारीहरु अन्यत्र सरुवा भई रमाना हुनु भएको छ ।

सि.नं.	नाम थर	पद	सरुवा भइ गएको मिति
	श्री राजन गिरी	ह.स.चा.	२०७३।३।१

अनिवार्य अवकाश

नेपाल लेखापरीक्षण सेवामा कार्यरत निम्न पदाधिकारीहरु उमेरको हदले निजामती सेवाबाट अवकाश हुनु भएको छ ।

सि.नं.	नाम थर	साविकको पद	अवकाश मिति
१	विष्णु प्रसाद तिमिल्सिना	निर्देशक	२०७२।११।१८
२	खेम प्रसाद शर्मा	निर्देशक	२०७२।१२।३०
३	गुणराज श्रेष्ठ	उप महालेखापरीक्षक	२०७३।१।१०
४	नारायण प्रसाद फुँयाल	लेखापरीक्षण अधिकारी	२०७३।३।१५

सहभागितात्मक लेखापरीक्षण निर्देशक समिति गठन

कार्यालयको लेखापरीक्षणलाई अझ बढी प्रभावकारी बनाउन लेखापरीक्षण प्रक्रियामा नागरिक सहभागिता गराउने उद्देश्यले मिति २०७२।१२।२६ मा माननीय महालेखापरीक्षक स्तरीय निर्णयानुसार Citizen Participatory Audit सम्बन्धमा देहाय बमोजिमको निर्देशक समिति (Steering Committee) गठन गरिएको छ ।

- उपमहालेखापरीक्षक,श्री मोहदत्त तिमिल्सिना – संयोजक
- नायव महालेखापरीक्षक,श्री बाबुराम गौतम – सदस्य
- नायव महालेखापरीक्षक,श्री महेश्वर काफ्ले – सदस्य
- श्री पृथ्वीराज लिगल (प्रतिनिधि नागरिक समाज) – सदस्य

महालेखापरीक्षकको विदाई

नेपालको संविधानको धारा २४०(४ क) बमोजिम नेपालका महालेखापरीक्षकबाट राष्ट्रपति समक्ष मिति २०७३।३।८ मा लिखित राजिनामा पेश गर्नु भयो । उहाँ २०७०।१।२५ मा महालेखापरीक्षकको पदमा नियुक्ति भई निरन्तर सेवा पुर्‍याएको योगदानको कदर गर्दै यस कार्यालयले सम्मान स्वरुप कदरपत्र प्रदान गरी विदाई कार्यक्रम आयोजना गरेको थियो ।